
VZDĚLAVACÍ KNIHOVNA KATOLICKÁ.

Pořádají

Dr. JOS. TUMPACH.

Dr. ANT. PODLAHA.

SVAZEK XXXVIII.

SEŠIT 1.-4.

Dr. ALOIS SOLDÁT

BYTOVÁ OTÁZKA DĚLNICKÁ.

DĚJINY A PŘEHLED ÚKOLŮ
REFORMY BYTOVÉ. =====

V PRAZE 1905.

Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba.

CENA 1 K 70 H.

Vzdělávací knihovna katolická

přinesla doposud následující spisy:

- Svazek I.: „**Apologie víry křesťanské na základě věd přírodních**“. Sepsal kanovník F. Duilhé de Saint-Projet. Přeložil Dr. A. Podlaha. Cena 4 K 20 h.
- Svazek II.: Dra Jana Sýkory „**Umučení a oslavení Pána našeho Ježíše Krista podle čtyř evangelií**“. Četná vyobrazení v textu a 2 přílohy. Cena 6 K.
- Svazek III.: Dra Pavla Vychodila „**Básnictví a mravouka**“. Cena 80 h.
- Svazek IV.: Dra Eugena Kadeřávka „**O původu tvorstva dle zpráv biblických**“. Cena 80 h.
- Svazek V.: Arnošta Hella „**Podobizny Svatých**“. Z frančtiny přeložil Sig. Bouška, O. S. B. Četné obrazy starých i novějších mistrů. Titulní list kreslil mistr Jenewein. Cena 4 K.
- Svazek VI.: Dra. Frant. Kryštofka „**Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských s obzvláštním zřetelem k zemím koruny české od r. 1740—1898**“. (S obrazy vladařů rakouských.) — Díl I. Cena 6 K. Díl II. Cena 11 K.
- Svazek VII.: P. Jindř. Pesche a P. Vict. Cathreina „**Soukromé vlastnictví**“. Dvě sociologických studií. Z něm. podává Dr. J. Tumpach. 2 K 70 h.
- Svazek VIII.: P. A. Lapôtra T. J. „**Moravané**“. Stať ze spisu: „Evropa a svatá Stolica za dob Karlovců“. Z frančtiny přel. Dr. Fr. Ehrman. Cena 1 K.
- Svazek IX.: Dra J. Bilczewského „**Archaeologie křesťanská ve službách dějin církevních a věrouky**“. S četnými ilustracemi v textu. Z polského originálu podává Dr. Jos. Tumpach. Cena 5 K.
- Svazek X.: Msgra Em. Bougauda „**Ježíš Kristus. Důkaz Jeho božství**“. Z frančtiny přeložil Antonín Melka. Cena 90 h.
- Svazek XI.: P. Victora Cathreina T. J. „**Socialismus**“. Autor. překlad VII. vydání z r. 1898. 3 K.
- Svazek XII.: J. A. Zahma „**Věda a učenci katoličtí**“. Z angl. přel. ThC. Václav Hazuka. Cena 1 K 50 h.
- Svazek XIII.: Dr. Ant. Vřešťála „**Lichva a úrok ve světle mravouky katolické**“. Cena 1 K 50 h.

VZDĚLAVACÍ KNIHOVNA KATOLICKÁ.

POŘÁDAJÍ:

Dr. JOS. TUMPACH a Dr. ANT. PODLAHA.

—•• Se schválením ••—

nejd. kníž. arc. Ordinariátu v Praze ze dne 22. května 1896 čís. 4884.

SWAZEK XXXVIII.

SWAZEK XXXVIII.

BYTOVÁ OTÁZKA DĚLNICKÁ.

V PRAZE 1905.

Majitel : Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství

V. Kotrba.

BYTOVÁ OTÁZKA DĚLNICKÁ.

DĚJINY A PŘEHLED ÚKOLŮ REFORMY BYTOVÉ.

NAPSAL

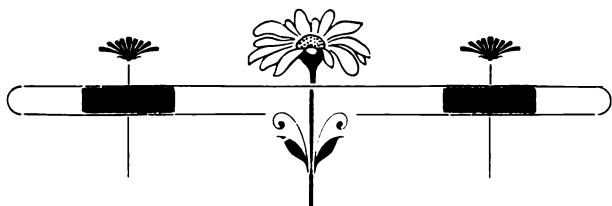
Dr. ALOIS SOLDÁT,

M. V. PROFESSOR CÍRKEVNÍHO PRÁVA A KŘESŤANSKÉ SOCIOLOGIE
PŘI C. K. ČESKÉ BOHOSLOVECKÉ FAKULTĚ PRAŽSKÉ.

V PRAZE 1905.

CYRILLO-METHODĚJSKÁ KNIHTISKÁRNA A NAKLADATELSTVÍ
V. KOTRBA.

Předmluva.

Že obecná bytová nouze jistými kruhy, které na věci mají zájem, byla popírána aneb vyhlašována za méně škodlivou, než se všeobecně soudí, je přece zjevem hromadným a neutěšeným; úředně dokázaný tento stav nelze popíráním aneb okrašlováním ututlati.

Je nepopíratelnou skutečností, že není s dostatek přiměřených a zdravých bytů pro méně zámožné třídy, a že byty horší a menší poměrně jsou dražší, než byty větší a lepší, jichž nedostatku nepocítujeme. Faktem je také z tohoto nedostatku plynoucí přepřívání bytů, podnájem a nocležnictví se všemi svými osudnými následky.

Všecky tyto nedostatky, jimiž dnes trpí hlavně méně zámožné obyvatelstvo velkoměstské, ač stopy jejich znamenati lze i na venkově, a které před 50 lety ještě známy nebyly, aneb aspoň tak jako dnes nehrozily, jmenujeme otázkou bytovou. A poněvadž otázka tato dotýká se všech hospodářsky slabších tříd

stejnou měrou, z těchto však třída dělnická je nejčtetnější, lze mluviti o dělnické otázce bytové, aniž by tím ostatní třídy, na něž pro nedostatečné prostředky nouze o byty stejně doléhá, byly vylučovány.

Otázka bytová není jen technicko-finanční otázkou, jakým způsobem bylo by lze opatřiti chudšímu přiměřený a laciný byt, nýbrž pro svůj sociální charakter jest otázkou hygienickou, mravní a hospodářskou zároveň. To stěžuje sice její řešení, činí je však neodkladnějším. Pro mravní a hmotné povznesení pracovních tříd je otázka bytová většího a praktičtějšího významu, než otázka mzdy, ba významnější, než otázka dělnického pojišťování. (Schönberg, Handbuch der polit. Oekonomie, 4. vyd. 1898 II. 46.)

Jako jiné, i tento hluboce v těleso společenské zařezávající se nedostatek vyvolal řadu opravných návrhův a pokusův, a nanejvýš naše je svědkem neustálých theoretických i praktických podnikání, nesoucích se k reformě otázky bytové, takže toto pole otázky sociální vykazuje již značnou literaturu. Jako zástupce jmenuji jen nejhlavnější díla, jichž s prospěchem jsem při sestavování knížky této používal:

Dr. Eugen Jäger: die Wohnungsfrage (Berlin 1902);
dr. Jindř. Herkner: Dělnická otázka (přeložil dr. Salaba, Bibliotéka sociál. a polit. nauk. Praha 1900);
Beck: Förderung der gemeinnützigen Bautätigkeit durch die Gemeinden (Neue Untersuchungen etc. vydávané spolkem pro sociální politiku v Lipsku 1901);
K. Bücher, přeložil J. Náhlavský: Hospodářské úkoly města (Knihovna Rozhledů, Praha 1899);
Jul. Post: Musterstätten, 2 svazky, Berlín 1893; Thiessen Otto: Sociale Tätigkeit der Gemeinden (Sociale Tagesfragen, M. Gladbach 1903); Staatslexikon 2. vydání, Freiburg im Br. 1904 a j. v.

Nepodávám tedy nic nového, jen v širší známost chci uvést starou a těm, kdož jí trpí, dobře známou nouzi bytovou, poukázati na použité neb navrhované prostředky k jejímu odstranění a tak aspoň tím posloužiti veliké věci sociálního pokroku.

Aby účelu tomuto bylo vyhověno, stačí jasně a srozumitelně podati a fakty doložiti nynější stav bytové otázky vůbec a dělnické zvlášť, jakož i seznámiti širší veřejnost se způsobem, jak theoreticky a prakticky řeší se v zemích sociálně pokročilejších. Jiného účelu knížka tato nemá, nehledíme-li k tomu, který každá kniha zvláště z tohoto oboru míti má, dle slov, která napsal Lev XIII. v okružním listě »Aeterni Patris«: Vůlí jest zajisté božské Prozřetelnosti, aby věda přispěla hřivnou svojí k tomu, aby národové navrátili se k víře a tím k svému štěstí a blahu.

V PRAZE, dne 4. května 1905.

Dr. ALOIS SOLDÁT.

I. Význam bytu pro člověka vůbec a dělníka zvlášť.

1. K blahodárným opatřením, jimiž naše doba zmírniti se snaží nouzi dělnickou, a která, jsou-li založena na věčném zákonu lásky k bližnímu a prázdná-li jsou všelikého sobectví, byť přímo palčivé otázky dělnické neřešila, přece v mnohém příčiny dnešní bídy dělnické odstraňují, patří péče o zjednání přiměřených, zdravých a laciných bytů třídám dělnickým. Otázka tato, v nynější podobě před 50 lety neznámá dotýká se dnes, hlavně v městech, stejně obtížně jak dělníka, tak i jiných hospodářsky slabších tříd společnosti; poněvadž však řady dělnické největší skýtají kontingent těch, kdož bídu její pociťují, tvoří otázka bytová hlavní součást otázky dělnické, jest dle Julia Posta otázkou kardinální, patří k prvním příčinám otázky dělnické a důrazněji, nežli jiné součásti a příčiny její, dovolává se brzkého rozřešení.

Všichni ti, kdož při řešení otázky dělnické mají spolupůsobiti, měli by pamatovati slov Lva XIII., která čteme v dělnické encyklice: »Stát musí právo na soukromý majetek podporovati a svými opatřeními k tomu směřovati. aby co nejvíce státních příslušníků získalo si skrovného jmění.« Jaký by to měl býti majetek, naznačuje blíže slovy: »Poskytne-li se ubožákům těmto

vyhlídka, že pílí a námahou dopracují se jakéhos. byt i malého, pozemkového majetku, oba tábory nevyhnutelně se sblíží, ježto nebude tu více tak příkré protivy mezi nesmírným bohatstvím se strany jedné a nejkrajnější bídou se strany druhé ¹⁾

Kdekoliv tedy tomu okolnosti trochu jen dovolují, měla by po smyslu slov encykliky soukromá i veřejná činnost stavební, s níž dnes na poli sociálním čteněji, než dříve se setkáváme, k tomu se nésti, aby dopomohla méně šťastným třídám společnosti, najmě dělníkům, k vlastnímu rodinnému domku, neboť vědomí majetku povznáší dělníka, slouží životu rodinnému a přispívá k mravnosti. Tím učiněn by byl počátek k tomu, co Lev XIII. udává jako cíl, ježž za účelem zlepšení postavení dělníků na mysli máti dlužno, totiž aby dělník dospěl k majetku pozemkovému, po smyslu panujících vlastnických forem římského práva, aby tím posílen byl u něho smysl pro domov, staven aspoň z části duch vystěhovalecký, a vytvořil se z třídy dělnické jakýsi stav střední, který je nejpevnější oporou státu a pořádku, zkrátka, aby tímto způsobem větší část dělnictva zase byla »odproletarisována« a proměněna v pokojné a spokojené občany, v čemž zajisté řešení otázky dělnické záleží.

2. Upravení otázky bytové pracovních tříd je nezbytným předpokladem další úspěšné činnosti sociální reformy. O tom přesvědčen byl již roku 1877 lord Beaconsfield, když v anglickém parlamentě, promlouvaje o bytové otázce, řekl: »Dům jest vlastním podkladem civilisace, působí na společnost v dobrém, aneb ve špatném smyslu. Ten, kdo má útulný domov, jest hrdým na společnost, v níž žije; je-li mu však žiti v doupěti bídy a nepravosti, stává se nevinnou obětí brutálních útoků sociálních nesnází.«

V obydlí, nejvlastnější domovině rodiny, dochází způsob života jednoho každého svého charakteristického výrazu. Všude, kde neměl člověk síly zaraziti si trvalý domov a srůst s hrudou, již vzdělával, zů-

¹⁾ P. Biederlack S. J., Otázka sociální. Přel. Dr. Ferd. Beneš. Vzdělávací knihovna katol. svaz. XVI. Praha 1900, str. 162.

stával bez dějin. S domovem teprv počíná jeho umravení, s domácností civilisace. Všecek vývoj usedlého života soustřeďuje se kolem obydlí, které na všechny poměry životní, vývoj tělesný i duševní, zdraví, mravnost a celý rodinný život má vliv předůležitý. A proto nejen k šťastnému životu vůbec, ale i k spokojenému rodinnému životu zvlášť podstatně přispívá pohodlné a zdravé bydlení. Působí obydlí, kde největší část usedlého lidstva, vedle noci, aspoň třetinu dne prožije, kde hlava rodiny všechn volný čas věnuje svým drahým, kde sbírá mládí ať dobré, či zlé dojmy pro celý život, mocně na vývoj duševní i tělesný všech členů rodiny.

Bytové nesnáze, aneb dokonce bytová nouze, je-li obecnou, zasahuje-li celé třídy obyvatelstva, musí také míti všeobecný vliv na charakter těchto nejpočetnějších tříd (a fakta svědčí tomu, že dotýká se nejširších vrstev národa) a tudíž také národu svou pečeť vtiskuje. Veliké jsou rozdíly v tom, jak člověk v různých dobách, zemích a podnebí bydlel, veliký vliv má a mělo na způsob bydlení bohatství a chudoba, náboženství, mravnost atd.; tyto rozdíly v bydlení jsou častěji následkem, avšak nezřídka i příčinou kulturního stupně vývoje, na němž se ten který národ nalézá.

Obydlí má skýtati člověku nejen ochranu proti povětrnosti a vlivům zevnějším, chrániti jeho zdraví, nemá význam jen hygienický, nýbrž má mu zabezpečovati také potřebný odpočinek a klid po denní námaze, a proto musí býti útulné a zdravé, aby zde nové síly čerpali mohl k další práci. Tomuto úkolu vyhovovati musí každý byt, tedy i byt dělníkův, a to tím spíše, že právě dělník, více než kdo jiný, má vydatného odpočinku k sebrání sil potřebí. Po těžké denní práci, po hřmotu a vedru v továrně panujícím, po přísné kázni továrního řádu, po těch rozmanitých, zdraví ohrožujících vlivech dílen a pracovních processů potřebuje naléztí útulný domov, který zaručoval by mu odpočinek a klid, svobodu a pořádek, zkrátka domácí pohodlí v kruhu svých milých.

Proto musí obydlí vyhovovati nejen potřebám, ale také ohledům na zaměstnání obyvatel; nečiní-li

tak, mluvíme o nedostatku řádného bydlení, které nejen ohrožuje tělesné zdraví, ale ničí také smysl pro rodinu a domov a tak i podrývá mravnost.

Abychom byt zdravým a pohodlným zvatí mohli, jest potřebí, aby byl:

a) suchý, světlý, vzduchu přímo přístupný, a proto důležité je uspořádání dveří a oken, aby byt dal se dobře větrati, vytápěti a nábytek bylo lze náležitě umístiti. Místnosti ke spaní mají, pokud lze, míti jižní polohu, poněvadž slunce je důležitým zdravotním faktorem;

b) aby skýtal, při výšce aspoň 2·5 m, každé dospělý, zde bytující osobě nejméně 12 cm. prostory, dětem pak aspoň polovici; plocha pokoje nemá býti menší 14 □ m, plocha oken, která nemají býti zbytečně zastírána, obnášej průměrně 1·5 □ m;

c) aby měl přiměřenou polohu, čímž rozumí se po pravidlech hygienických povýšení bytu nad úroveň ulice aspoň 0·5 m, aby poněkud aspoň chráněn byl před zaplavením, nečistotou z ulic a škodlivými výpary ze sousedství.

d) Aby opatřen byl dostatečně vodou, aneb možností snadno ji získati, záchodem k severu položeným, který lze na venek větrati, přímo s domem spojeným, jehož žumpa mimo dům jest položena, dobře ukryta a větrána.

e) Pokušení učiniti z kuchyně pokoj obytný předejde stavitel tím že ji pokud možno omezí, ale opatří řádným krbem a možno-li vodovodem a neprůdušným výlevem pro pomyje.

f) Spojena-li dílna s bytem, má míti zvláštní vchod, aby byt byl výparův a hluku, z ní vycházejících, ušetřen.

Zanedbávání těchto nejprostších zdravotních předpisů podstatně poškozuje tělesný i duševní vývoj, je příčinou vysoké úmrtnosti obyvatel, a proto otázka bytová je eminentně sociálního významu. Důležitost její v příčině zdraví jednotlivcova i blaha celku znali již naši staří předkové, a proto záhy již byl způsob stavby v městech zákonitými předpisy určován, a proto také stavebním řádům dnes podrobena jest každá stavba. Bez zvláštního svolení a splnění jistých

podmínek nebylo dovoleno již ve středověku ve městech stavby domů prováděti. Konšelé pražští r. 1330 trestali ty, kdož bez povolení prováděli stavby domů.¹⁾

Dle různých klimatických podmínek a rozmanitých potřeb obyvatel různé jsou i předpisy stavební; jiného stavebního řádu potřebuje velkoměsto a jiného venkov, jinak potřebí stavěti v krajinách severních, jinak na jihu, aby obydlí účelu svému vyhovovalo, a dle toho s různými potkáváme se řady stavebními.

Proto platí také v Čechách zvláštní stavební řád pro velká města, Prahu s předměstími, Budějovice, Plzeň a j. (z 10. dubna 1886 z. z. č. 40.), a jiný pro menší města a venkov (z 1. ledna 1889 z. z. č. 5.)

Prvý obsahuje určité předpisy pro byty sklepní (§ 57.) a přístřešní (§ 104.), s nimiž na venku se zpravidla nesetkáváme; jedná o opatření studní, stok, žump, záchodů (§§ 79.—83.) a j. V obou pak jsou určité předpisy a podmínky výšky domů, o šířce ulic, prostorách obydlí, opatřeních, aby vzduch a světlo měly volný přístup, aby tak bránilo se nezákonnému a pro společnost přímo osudnému přeplnění bytů, které je hubitelem produktivní síly obyvatelstva a rozvratem rodinného života.

A přece potkáváme se za dnů našich přes všechna zákonná opatření, spíše než kdy jindy, s vážným sociálním zlem nedostatečných bytů, které úkolu svému nijak nevyhovují a vyhovovati nemohou, jak vysvítá ze smutné a suchopárné vědy číslic.

Jsouť prostředky jednotlivců k opatření zdravých bytů, zvláště v městech, kde nájemné nepřirozené výše dostoupilo, nedostatečný a valná část nejen obyvatelstva dělného, nýbrž všech méně zámožných tříd z ohledů nutné úspory spokojuje se s byty přeplněnými, nezdravými, nenalézajíc zde arci nutného odpočinku a útulnosti domova.

Jest jisto, že menších bytů pro třídy méně zámožné je stále méně, než potřeba vyžaduje, a že v poměru k tak zvaným bytům lepším jsou zpravidla daleko dražší. Následek toho jest, že hospodářsky slabší čím

¹⁾ Ottův Slovník nauč. čl. Obydlí, str. 599.

dále tím více se uskrovňuje, spokojuje se s bytem nedostatečným a že podnájem a přeplňování bytů stoupá se stoupajícím nájemným. Trojí zlo spojilo síly své, aby odchovalo nezdravé a nemravné pokolení: nezdravé byty, přeplněné místnosti a vysoké nájemné.

Toto zlo v městech severních tím je zhoubnější, že nelze, jako tomu jest na jihu, větší část dne pohodlně strávit pod širým nebem.

3. S jakým bytem spokojí se namnoze ten, jemuž není možno pro drahotu dodělati se obydlí člověka důstojného, ukazují některé byty nejchudších dělnických tříd v Praze a okolí. Abychom se dostali do bytu takového, jest nám projíti klikatinou dvorků plných výparův, odpadků a špíny, kam paprsek sluneční a troška čerstvého vzduchu přístupu nemá. Tmavou, vyšlapanou chodbičkou vnikneme konečně do oněch děr, kde také bydlí lidé s duší nesmrtelnou. Malý, začernalý prostor, plný nečistoty, hostí nezřídka 2—3 rodiny, aneb jednu rodinu a několik nocležníků, kteří o bídný tento útulek nezřídka stále se sváří, a tak nejkrásnější z ctností, láska, v ovzduší tomto hyne, umravňující pouta pevných, družných vztahů vzájemných se trhají. Zakalenými tabulkami malého okna, jehož nelze z obavy, aby se nerozsypalo, otevřítí, vniká sem jen málo světla a tomu ještě brání blízké vysoké stavby. Nábytek záleží ze špinavé postele a několika slamníků, stolku a několika rozviklaných židlí, police na nádobí a kufru. Hle, toť vše a také více býti nesmí, má-li všechny na noc shromážděné úzký ten prostor pojati. Jaký tu vzduch a jak veliké mravní nebezpečí!

Že takové byty nejsou dnes zjevem ojedinělým, třebas rádi přiznáváme, že mnoho zla v této příčině odstraněno, že nouze bytová je zlem skutečným, na něž nelze dosti ostře upozorniti, toho důkaz podávají úřední prohlídky bytů.

Při úřední prohlídce bytů, konané počátkem února r. 1905, shledáno v páté čtvrti pražské v Josefovské třídě, že v jediné místnosti bydlí 11 osob dospělých a 4 děti. Tamtéž v č. 39 nuceně vystěhován byl dělník s manželkou a 4 dětmi, bydlící v místnosti zcela tmavé, bývalé dílně, a v čís. 53., dle policejního oznámení,

obývaly malý byt 22 osoby. V čísle 30. téže ulice nalezeno v podnájmu 30 osob. Ne lépe vypadá to na Novém Světě na Hradčanech, v Žižkově, Smíchově, Holešovicích a j. Toto niveau ukájení potřeb bytových, sotva postačitelné k umístění domácích zvířat, není ovšem obecným, ale typickým pro mnohé zjevy podobné. Toto zlo doléhá nejen na třídy nejnižší, jím trpí i lepší dělníci a živnostníci. Takovému dělníku řemeslnickému, který dostává práci do domu, je dílna zároveň příbytkem, ložnicí a kuchyní a malému mistru bytem dělnictva a učedníků.

Dělnictvo pekařské, přes všecky zákazy, bydlí i u nás v dílnách, dělc se nezřídka o postel s učedníky, takže tato ani nevychladne. Také pomocníci a učedníci jiných oborů živnostenských nejsou na tom lépe; i tēm jest dílna obydlím kde spí pravidelně 2 a 2 v jednom loži.

Průmyslová města jako Plzeň, Žižkov, Smíchov, Most, Ústí, Liberec a j. vykazují 40—60% bytů bez kuchyně; lze tu mluvit o útulnosti bytu? V Praze vypadá na dům skoro 8 bytů s 42 obyvateli, v předměstích asi 12 s 53 obyvateli, sklepních bytů užívá přes 50 obyvatel pro mille, počet nocležníkův obnáší v Praze bez odporu 5, ve Vídni 6·4 proc. všeho obyvatelstva. Není to patrným důkazem nouze bytové? A přece nejsme na tom v Praze ještě nejhůře. Za těchto okolností lze na slovo věřití Philippovichovi, že více než $\frac{1}{5}$ všeho obyvatelstva ve větších městech rakouských obývá byty přeplněné, že tedy jsou celkem v našich městech bytové poměry horší, než ve světovém Londýně, který uvádí se jako nejvyšší potence nejpříkřejších protiv chudoby a bohatství.

A nejsmutnější okolností při tom jest, že lidem poctivým, dosud zachovalým jest se v bytech takových co nejúžeji stýkati s individui mravně pokleslými neb zločinnými. Co jest tu přirozenějšího, než že lidé v těchto poměrech žijící, aby na okamžik na smutnou přítomnost zapomněli, oddávají se pití. Takový byt obyvatele přímo žene v náruč neřesti. Mnohý dělník aneb dělnice nebyli by sešli s cesty poctivosti a mravnosti, kdyby nouze bytová nebyla otráвила v nich smysl pro život rodinný a podryla zásady mravní.

Nejsou to jen nízké a nedostatečné mzdy, chatrná výživa, nýbrž i bídné dnešní bytové poměry, které dohánějí dělníka k tomu, aby hledal domnělého odpočinku, když ho doma nalézt nemůže, mimo domov, v hostinci a nálevnách, ve společnosti zvrhlých druhů, a zvykal tak hlavnímu degeneračnímu činiteli, metle moderního člověka, alkoholu. Tisíce a tisíce dělníků jsou nuceni volné chvíle strávit v hostincích, poněvadž nemají, kde by snesitelně, opustivše práci, mohli se zdržovati. Mnohý jde sem ne z potřeby požitku pít, ale pije a pítí musí, aby za použití místnosti, za pobyt, zaplatil nájem v podobě útraty. Tímto způsobem přímo k pítí nucen, zvyká jedu, který podlamuje síly jeho tělesné i duševní, a přenáší zhoršení své individuality na potomstvo se všemi slabostmi vrozené duševní méněcennosti. Jsou to tedy ethické momenty, které žádají, aby dostalo se rodinám dělnickým bytů přiměřených.

V té příčině mají naše obce a továrny vděčné pole působnosti, na němž poměrně s malým nákladem mnoho dobrého dá se vykonati. Mám na mysli zřízení četnějších a přístupnějších čítáren a společenských místností, kde by ve volných chvílích mohl oddati se dělník a jiný hospodářsky slabší duševní zábavě aneb rozhovoru se sobě rovnými, nebo s příslušníky tříd zámožnějších, aniž by mu potřebl bylo za to platiti a otravovati se líhovinami.

Ovšem pokud bude státu záležeti na silné spotřebě alkoholu a obcím na rozmnožování koncesí výčepních, pokud četné kruhy obyvatel samy nenabudou přesvědčení o výhodách abstinence a dokud snesitelně nebude upravena otázka bytová, dotud také hnutí protialkoholní nepotká se v praxi se značnějšími výsledky, ani zřízením sebe vzdusnějších čítáren a pohodlných, bezplatných společenských místností. Svědčilo by to však aspoň o dobré vůli a praktický počátek hnutí abstinentního byl by tak učiněn, v němž by rozřešením otázky bytové bylo pokračováno k blahu vlasti, silným konsumem pivním i kořalečným zalkoholisované.¹⁾

¹⁾ Dr. B. Foustka: Slabí v lidské společnosti. Praha 1905, s'r. 195.

Že vedle neřesti pití oddávají se obyvatelé bíd-
ných obydlí i jiným hříchům, že mladá děvčata, na
takový byt odkázaná a jím zkažená, oddávají se ra-
ději nekalému řemeslu, než aby v takových bytech
žila, že již i děti propadají mravní zkáze, o čemž ještě
promluvíme, nesmí nikoho překvapiti. Spíše jest se
diviti a k zásluze musí jim býti připočteno, že za ta-
kových okolností nejsou daleko horšími. A proto má
se pospolnost, dle Lehra (*Handwörterbuch der Staats-
wissensch* Jena 1894 str. 736), v nejvlastnějším zájmu
nezdravým bytovým poměrům a jich následkům opřítí,
ponevadž ohrožují společnost, kulturu a mravnost.

4. Klamal by se však, kdo chtěl by hledati tuto
nouzi bytovou a její smutné následky jen ve velko-
městech a ústředích velkoprámyslu. Také bytové po-
měry našich zemědělských dělníků, které nemohou
více skrývati se před pátravým okem statistiky, ne-
jsou někde o mnoho lepší, třeba nebyly tak zhoubné,
jsouce paralysovány zdravějším zaměstnáním a zdra-
vějším způsobem života obyvatelů venkovských.

Zaměstnání obyvatelstva venkovského lze celkem
zváti zdravým a tím se různé škodliviny chatrného
bydlení vyvažují. Přes to však i zde, pokud bytů se
týče, potřebí nápravy.¹⁾

Nejlépe na tom jsou osoby služebné, svobodné,
třeba tu a tam bylo jim spáti v chlévě. Přes den
zdržují se ponejvíce venku aneb v příbytku svých za-
městnavatelů, práce na zdravém vzduchu utužuje tělo
jejich a povznáší ducha, a tak chráněny jsou před
škodlivými vlivy nedostatečného bydlení. Hůře na tom
jsou nádenníci aneb menší řemeslníci, kteří nemají
vlastního domku a z ohledův úsporných a nedostatku
bytů vůbec nuceni jsou omeziti se na podnájem aneb
byty nejmenší, jichž používají namnoze, jako jejich
soudruzi v městě, za dílnu i skladiště.

I dvorská čeleď chatrně má namnoze o byt po-
staráno. Nemá-li bytu deputátního, jest jí bydleti jako
nádenníkům bez vlastního domku v nájmu a uskrov-

¹⁾ Srov. Dr. Ascher: *Schriften der Zentralstelle für Arbeiter-
wohlfahrtseinrichtungen* č. 13.

ňuje se tu často nad míru slušnou a nerozpakuje se i sdíletí byt již sám o sobě chatrný s drobným hospodářským zvířectvem (slepice, husy, ano i koza a vepřík). Byty deputátní záležívají sice často z prostorné ratejny a nějaké komory s výhledem na dvorské hnojiště, avšak zde tísní se 3—4 rodiny s četnými dětmi kolem jednoho krbu, který bývá předmětem stálých sporů.

Analysovatí tento také venkovský vzduch, způsobilo by nemalé potíže i nejobratnějšímu chemikovi.

V létě nejsou ovšem následky tohoto bydlení patrný; hůře bývá v zimě, kdy těmto bytovým nedostatkům mnohý dětský život za obět padne.

Opakuji však, že nejsou nedostatky tyto tak osudné, jako ve větších městech, a že jedná se zde při opravách otázky bytové spíše o to, aby pohodlnějším bydlením dělník zemědělský více ke své hroudě byl připoután a venkovu se neodcizoval, aby těmito zřízeními dnešní zhoubná přitažlivost města a stranění se zaměstnání hospodářského byla zmírněna.

Hůře utvářejí se na venkově bytové poměry tam, kde velkopřůmysl zapustil své kořeny. Tu pravidelně aspoň z počátku stihne i venkov nouze bytová se všemi příšernými průvodci. Tomu však odpomoci mají zaměstnavatelé, poněvadž na venkově není zřízení řádných bytů dělnických pro ně s takovými oběťmi spojeno, jako ve velkoměstech.

Čekati, až by dělníci sami řádné bydlení si opatřili, nelze již z ohledů na zdravé dosud jádro lidu venkovského. Neboť vniknou-li někteří méně cenní tovární živlové, světa zběhlí a velkoměstem zdemoralisovaní také dělníci do venkovských rodin jako nocležníci aneb podnájemníci, tu neutěšené poměry bytové vystoupí s větší silou než ve městě, neboť rozkladný proces zde déle trvá a nejen hyne to, co by se bylo dalo snad na lidech těchto za jiných okolností ještě zachovati a spraviti, nýbrž neblahému vlivu jejich podléhá i dosud snad zdravé jádro venkovské.

A bude-li pak možno tovární disciplíně a policii spraviti to, co v první řadě bytová nouze zavinila, i tehdy, až snad pomine, jest jiná otázka.

Zcela jinak ovšem by se poměry utvářily, kdyby nebylo bývalo hned s počátku tak přímých a úzkých styků dělníků továrních s obyvatelstvem venkovským, kdyby působení jedněch na druhé bylo se dalo jen znenáhla. A toho bylo by lze docílit, kdyby zaměstnavatel se stavbou továrny hned staral se o řádné byty dělnické s kouskem zahrádky nebo políčka, kde by dělník v prázdných chvílích i malé hospodářství pěstovati mohl. Blahodárný vliv přírody nezůstal by i zde, jako nikde, bez značného fysického a mravního úspěchu.

5. Příčiny nouze bytové na venkově nebývají ovšem vždy tytéž, jako ve městech. Zde dělník, který by chtěl poněkud jen lidsky bydlet, musí nutně na účel ten čtvrtinu, ba až i třetinu svého výdělku věnovati. To jsou ovšem poměry hospodářsky nezdravé. Vinu toho nese soustředění továrních pracovních sil v městech a nedostatek bytů pro tuto třídu obyvatelstva, pro něž dosud málo jen jevil nynější hospodářský systém porozumění. Až dosud nejsou hospodářsky slabé vrstvy obyvatelstva zákonně chráněny před bezmezným využitkováním vlastnictví stavebních pozemků, až dosud lze mluviti o bytovém feudalismu, který nese vinu dnešní nouzi bytové, již v první řadě trpí třídy dělnické a třídy jim hospodářsky na roveň postavené.

Že vzrůst příbytků neběře se stejným krokem s přírůstkem obyvatelstva, že ve velikých městech příliv obyvatelstva je větší než vzrůst domů, ukazují sčítání z let posledních. Dle sčítání za desetiletí 1869—1880 přibylo v Čechách domů 7·6 proc., roku 1880—90 jen 4 proc., 1890—1900 zase 5·8 procent; přírůstek však obyvatelstva byl r. 1869 asi 7·9 proc., r. 1880 8 proc., 1890 již 8·1 proc. a r. 1900 8·2 proc. V Rakousku před Lit. přibylo od r. 1869—1880 9 pr., od r. 1880—1890 6·4 proc., 1890—1900 7·1 procent domův, avšak obyvatelstva r. 1869 7·1 proc., 1880 7 proc., 1890 7·1 proc., 1900 7·3 proc. (Ergebnisse d. Volkszählung 1900, k. k. statist. Centrakommission XIII. u. XIV.) Z čísel těch patrno, že se obytné poměry v Čechách za posledních let značně zhoršily, že přírůstek obydlí jest daleko menší než obyvatel, a

že rozdíl ten je v Čechách daleko nepříznivější než v ostatních zemích mocnářství rakouského.

Zejména pracovní třídy, maloživnostníci a jejich pomocníci a učedníci, na venkově pak služebnictvo hospodářské a nádenníci nájemní, bývají nuceni spokojiti se s obydlím nedostatečným a nezdravým. Tímto nedostatkem oslabuje se dělní síla a mravnost, otupuje se smysl pro čistotu a život rodinný, neboť nouze nutí je, aby se co nejvíce uskrovnili a za vděk vzali s bytem jakýmkoli.

Dělnictvo, pokud je svobodné, bydlí většinou v bytech noclehářských a podnájmu, hledajíc za skrovný plat jen přes noc úkrytu. V Berlíně k této člověka nedůstojné existenci odkázáno přes 100.000 obyvatel. Poměr ten u nás nebude as mnohem lepší. Co tu škody na zdraví a mravnosti, nelze ani povědět. Vždyť život takový vede k zhýralosti, protože prázdný čas tráví se ve veřejných místnostech, a smysl pro život rodinný v třídách, kde potřebí ho nejvíce, mizí.¹⁾

Celý bytovný systém pracovních tříd ve větších městech záleží dnes v tom, že hlava rodiny, aby vyhnula se neutěšenému domovu, prodlévá co nejdéle v dílně aneb místě svého zaměstnání, na ulici aneb v hostinci. Zkrácení doby pracovní znamená v mnohých případech prodloužení pobytu v hostinci aneb potulování se po městě a společnostech ne vždy nejprospěšnějších, neboť neútulný domov nemá pro toho, kdo tak je nešťasten a naň odkázán, půvabu a přitažlivosti.

Soustředění pracovních sil v městě jiný ještě má následek, který způsobuje nedostatek bytů, je to vzrůst cen stavebních pozemků. Následkem zvýšené poptávky po stavebních pozemcích stoupá cena jejich do závratné výše, nejsou v žádném poměru k jejich hodnotě, a aby rentabilita jejich ještě více vzrostla, šetří se místem stavebním co nejvíce, a to na úkor malých a přece tak nepoměrně drahých bytů dělnických. — Poněvadž podnikatelé staví levněji byty větší, neběře se, leč jen mimořádně, zřetele k potřebám pracovních tříd a tak stává se, že i chudší rodina vezme si na

¹⁾ Ottův Slovník Naučný, čl. Obydlí str. 599.

konec byt větší, ale aby byla s nájemné, její sšly hospodářské převyšující, přibere si několik podnájemníkův a noclehářů, kteří nájemné platiti pomáhají. Tím obyvatelstva v jednotlivých budovách stále přibývá, tendence k dělnickým bytovým kasárnám se vzrnáhá.

Dnešní hospodářské poměry neznají ohledu k chudému, jemuž nepřikládají hospodářského významu; poněvadž v soutěži sil ostáti nemůže, proto se s ním též nepočítá.

Stavební spekulace přirozeně raději staví větší a vysoké budovy s většími byty, poněvadž při drahotě pozemků se tímto způsobem nejlépe využítukují, ušetří se na stavbě a docílí většího výnosu. Ne že by velké byty byly dražší menších, naopak, ale že není vždy příjemno sháněti výnosy majetku domového od lidí chudších, kteří i při nejlepší vůli někdy platiti nemohou. Tato starost o sehnání nájemného přenechává se někdy nájemci, který byt zase pronajme na nocležníky a podnájemníky, o něž ovšem se nestará, ani o jejich způsob života, jen když řádně platí a pokud platí, nemíchá se do jejich soukromých záležitostí. A tak ve větších městech mezi domácího pána a nájemce na úkor dělníků podnájemců vsunul se nový živel, který s ohledem na pochybnou platební způsobilost svých nocležníkův a podnájemníkův nájemné náležitě zvyšuje. Za přespání platí dělník nezřídka ceny lichvářské, vždyť nájemce celého bytu z nich tyje, takže cena bytu, již sama o sobě vysoká, se tímto způsobem pro ty nejchudší stále zvyšuje, nejsouc v poměru ani ke skutečné hodnotě tohoto smutného bydlení, ani k platební způsobilosti nájemcově.

6. Potřeba obydlí jest v našem podnebí naprostá, avšak tato absolutnost potřeby obydlí je nejvýše elastická. Potřeba potravy je též absolutní, nikdy však nelze ji stlačiti na takové minimum, jako u bytu, její ukojení nemůže klesnouti pod jistý bod. Pokud však týče se bydlení, je přirozenost lidská schopna neuvěřitelného odporu. A právě pro tuto schopnost odporu vůči nedostatkům bydlení dají si široké vrstvy lidové daleko spíše líbiti zhoršení obydlí, než aby se

vzdaly svých zvyků pokud týče se lepší stravy, na niž zvykli, pití lihových nápojů, návštěvy hostinců atd. Kdežto výživa dělnictva vykazuje značné pokroky, jeví se vzhledem k poměrům bytovým spíše opak. »Nejlépe si to každý objasní,« píše předseda velkovévod. tovární inspekce ve zprávě za r. 1892, »uvědomí-li si, že by se sice četné vrstvy středních tříd spokojily se stravou, obvyklou v lepších dělnických rodinách, že by však sotva který příslušník i méně majetné jejich části vzal za vděk byty dělníků a spojeným s nimi nepohodlím a kulturním úpadkem.«¹⁾

Jest charakteristickým pro naše poměry, že na povznesení životní míry dělníkovy v žádném oboru otázky dělnické u nás tak málo a mdle se nepracovalo, jako v otázce bytové, kde on sám tak málo může učiniti a kde jedná se přece o životní zájmy jeho rodinného života.

A nebýti nebezpečí nakažlivých nemocí, které v nezdravých bytech nižších tříd úrodně bují, vždyť nečistota přeplněných bytů jest lihništěm jejich, snad ani k tomu minimu dnešní úpravy otázky bytové bylo by nedošlo. Nechci tvrditi, že to, co dnes se stalo ve prospěch méně zámožných tříd vůbec a v otázce bytové zvláště, nevytrysklo z přirozeného citu a smyslu pro lidskou důstojnost, avšak strach před společným nepřitelem, nakažlivinou, hraje zde také nepodřízenou úlohu a přispívá aspoň poněkud k tomu, aby dělníkovi dostalo se bytu, který by odpovídal svému hygienickému a sociálnímu určení. Ovšem, že ani ve státech sociálně nejpokročilejších netěší se třídy nižší obydlí, které by tak zařízeno bylo, aby podporovalo vyšší kulturní vývoj a blahodárně působilo na jejich rodinný život, ale na dobré cestě k tomu již jsou, neomezujíce se jen na negativní policejní zákazy, nýbrž vykazujíce i pozitivní předpisy, směřující k řešení palčivé otázky bytové.

¹⁾ Herkner-Salaba: Dělnická otázka. Praha 1900, str. 249.

II. Ještě dnes bydlí dělník nedostatečně.

1. Zpravidla není dělník s to, aby ze své mzdy zbudoval si vlastní krov, a nejméně již v ústředích průmyslových, kde stavební pozemek spekulací na vzrůstající rentu dostoupil pro hospodářsky slabé závratné výše. Kdyby snad i nějaký kapitál zde byl z úspor mladších let, dědictví aneb věna manželčina, stěžl by stačil do začátků a brzy by se vedlo tomuto staviteli jako onomu evangelickému, který neučiniv dobrý počet předběžný, začal stavěti, ale nemohl stavby dokončiti. A proto odkázány jsou tyto třídy nižší zavděk vzíti bytem, který zbudovala stavební spekulace, počítající více s dobrou rentou, již byty dělnické skýtají, než s potřebami nájemníků. Ovšem, že jest někdy nepřijemno dělati domácího nájemních kasáren, kdy jest mu, jak jsme již vzpomněli, nezřídka sháněti výnosy svého majetku po několika krejcařích týdně od lidí, žijících z ruky do úst; než i přes mnohé ztráty je to obchod výnosný, kryjeť je zvýšené nájemné ostatních nájemníků měrou nadbytnou.

Přeplněné dělnické kasárny, shromáždistiště nejrušnějších rodin, aneb vlhké malé sklepní byty bez světla a vzduchu a mansardové pokojíky ve střeše, vydané na pospas prudkým změnám povětrnosti, kde v době zimní zimou a v létě horkem a výpary dolejších pater nelze vydržeti, tvoří dnes převážnou většinu bytů dělnických.

A na takové byty zdraví ohrožující a co horšího jest, jsou-li společným obydlím více rodin aneb noclehářů, což jest případ nejčastější, mravnost poškozující, stačí za daných kapitalistických poměrů výdělek asi dvou rodin anebo několika noclehářů.

2. Málo prospějí chudším třídám všecky hygienické předpisy a poučení o nezdravých bytech buď polohou, anebo novotou stavby, anebo přeplněním, když jim není možno lepšího bytu si opatřiti. — Bohužel nezdá se, že by v dohledné době u nás v té příčině nastal rozhodný obrat k lepšímu. Statistika dokazuje, že se obytné poměry v Čechách za posledních let stále zhoršují. Ve 100 obytných domech bydlilo zde r. 1890

průměrně 805 osob, r. 1900 však již 822. — V Praze a předměstí bylo roku 1890 bezmála 13 proc. přeplněných bytů a 20 proc. všeho obyvatelstva bydlilo v bytech přeplněných; dnes jsou čísllice ty větší.

A tomu není tak jen u nás, nýbrž i jinde, kde hledí se na otázku bytovou s větším porozuměním a trochu již déle.

Nedávno bylo znova na jisto postaveno na sjezdě německého spolku pro veřejné zdravotnictví v Mnichově (19./IX. 1902), že v německých průmyslových městech, kde stálého obyvatelstva přibývá každým rokem víc a více, jednak přirozeným přírůstkem, hlavně však nastěhovááním se pracovních sil z venkova, nejen jest nedostatek bytů dělnických, ale panuje zde přímo nouze; také tam nejde ruch stavební, nanejvýš bytů menších, stejným krokem s rostoucí populací.

3. Pokud je příčinou otázky bytové směstnání množství lidu na nedostatečném prostoru, následkem nedostatečné sociální péče, jest otázka bytová původu prastarého. Ve starověku pohanském nestaral se nikdo o povržený proletariát; ve středověku pečovala sice církev katolická o nemajetné i hmotně sociálním zákonodárstvím, neustálé však války byly mu na závalu, aby také blahodárně mohlo vliv svůj uplatniti, pokud šlo o otázku bytovou. Nezbytné hradby města nebylo možno tak snadno rozšířiti, a proto obyvatelstvo měst bylo nuceno stále víc a více tísňiti se a začalo se stavbou do výše. Ulice byly úzké, druhdy prostranné dvory znenáhla mizely, a nastaly poměry, které vidíme ještě dnes ve starých městských čtvrtích. Tím však, že každá skoro rodina byla ve svém domě, aneb ve větších domech rodin méně, takže dnešní domy nájemné byly věci zcela neznámou, byly zdraví a mravnost, kterou i živější víra chránila, méně ohrožovány než v moderních nájemných kasárnách. Vázanost cechovní, spojená s neznalostí dnešní tovární techniky, bránila silnému vzrůstu měst, zaručovala však také příslušníkům cechu existenci, tedy i nutný byt.

Absolutismus, dítko humanismem oživlého práva římského a odboje proti církvi, sdílel moc svou jen se šlechtou, lid neplatil u něho skorem nic. Vlastnictví

a panství dodělaly se zase, jako ve starověkém pohanství, svého absolutistického postavení.

Se vzrůstem nové industrie, která vznik svůj děkuje liberalismu, neboť on právo lidu na zastoupení na vládách vydobyl, počíná také otázka bytová se všemi neutěšenými zjevy.

Jí zabýval se již po vzorech anglických v Německu Rodbertus, hlavně však konservativní sociální politik V. A. Huber v letech třicátých minulého století, doba však pro rozsáhlejší akci nebyla zralá, liberalismus ji zcela ovládal a ostře ohražoval se proti všelikému vměšování se státu a obcí v poměry hospodářské. Huber sám obecnému mínění mnoho povoloval, posuzuje svépomoc a výkupnou moc volné soutěže příliš jednostranně, povinnost veřejné moci podceňuje; i na něho nezůstalo bez vlivu všemocné heslo doby: *laissez faire*.¹⁾

Rychlý vzrůst obyvatelstva velkoměstského, ne tak následkem vlastního vnitřního vzrostu, nýbrž na účet venkova, odkud spěchá lid k hlučným střediskům průmyslu a ochodu, je příznačným zjevem 19. století. Kdežto ve věku 18. žila v městech as čtvrtina všeho obyvatelstva, bydlí dnes v anglických městech již asi dvě třetiny obyvatelstva, v Čechách již třetina a v Německu dobrá polovina. Hlavní podporou tohoto vzrůstu je průmysl, obchod, zkrátka hospodářské výhody, kterých města poskytují, a stěhovací svoboda, takže během století se počet městského obyvatelstva zkolikanásobil.

Příčiny a dosah tohoto nepřirozeného vzrůstu měst unikaly s počátku pozornosti vlád, a proto ústavy, jichž se městům v první polovici 19. století dostalo, ač na svou dobu značně svobodomyšlně vypadaly, vycházely přece z předpokladů, které skutečnosti neodpovídaly. Když přivalil lidu do měst stále stoupal, když měli se směstnati tisíce tam, kde dříve jen sta obyvatelů přebývala, stala se nutnými opatření, která druhdy nebyla vůbec známa. Bylo potřebí nových čtvrtí, nových plánů zastavovacích, úpravy a regulace sta-

¹⁾ Jäger Eug. Die Wohnungsfrage. Berlin, 1902, str. 148 násl. I.

vební, nastala starost o nejrozmanitější obecně užitečné ústavy, bylo nutno zdokonaliti dopravní prostředky — zkrátka správy měst stanuly před množstvím úkolů, jichž příčinou byl náhlý a nepravdivý vzrůst měst a které tak neočekávané přišly a okamžitého luštění tak důrazně se dožadovaly, že nedivno, že luštění jich nebylo vždy nejúčelnějším. Toho doznala ve svůj neprospěch i otázka bytová.

Z malých druhdy domů vzrostly domy nájemné, které neslouží více vlastní potřebě majitele, nýbrž zisku, a následek toho přeplňování bytů a vznik nezdravých bytových poměrů¹⁾

Ceny bytů utvářily se dle obecného zákona o nabídce a poptávce. Nabídka bytů s počátku zvolna, později rychleji klesala, neboť v dobách hospodářského rozkvětu, do něž také největší vzrůst měst spadá, kdy mzdy a náklady na stavbu značně stoupaly a opatření stavebního kapitálu bylo obtížnějším, nemohla malá stavební podnikatelstva, ani prostředně zámožní jednotlivci, poněvadž z pravidla většími prostředky stavebními nevládnou, dostáti úloze své: opatřiti širším třídám přiměřené a lacinější bydlení.

Za posledních 30 let vzrostly náklady stavební o 20—30 proc., což však dnes vyrovnává se lehčí stavbou, úspornějším a dovednějším prováděním stavby a klesnutím zisku podnikatelského. To tedy není příčinou stoupání cen bytových. Za to však zvýšena cena půdy ať faktory umělými, ať přirozenými, jako stoupajícími břemeny berními a zvýšením úrokové míry, a to bylo nutno zvýšeným nájemným vyrovnati. Nesnesitelné břemeno nájemné dotýká se tak hluboce pracovních tříd, že již nejútlejší věk pocituje jeho tíži.

Na spolkové schůzi v Bielefeldu vypravoval roku 1900 vrchní inspektor Lieber, že kdesi k otázce z náboženství, proč byl Adam a Eva z ráje vyhnáni, odpovědělo bledé dělnické děvče krátce: »Protože nemohli zaplatiti nájemného.« Tato odpověď jest jádrem celé bytové nouze, s kterou rodí se a umírá nejčtenější třída hospodářsky slabých.

¹⁾ K. Bücher: Hospodářské úkoly moderního města. Přeložil Náhlavský. Knihovna Rozhledů 1899, str. 1. násled.

Pomoc nepřijde dříve, dokud neoživi se stavební ruch menších bytů, aby neuspokojená poptávka ceny bytů nezvyšovala, pokud nebude ulehčeno solidnímu úvěru a nezatne se nesolidnímu úvěru tím, že obce vezmou jej do svých rukou. K těm věcem se však ještě vrátíme.

4. Že příčina nouze bytové i u nás je táž, a že by také u nás o ní spolek pro sociální politiku, kdyby ho bylo, mohl vydati obšírnou monografii, jako učinil již r. 1886 dr. Flesch v Frankfurtu n. M., jest jisto. I u nás, jak vzpomenuto, je hojně bytů, které po smyslu požadavků, stanovených nejvyšší zdravotní radou a společností lékařů ve Vídni, jsou přelidněny, t. j. takových, kde buď není pokoje k topení, aneb sestávají jen z pokoje bez příslušenství, aneb z pokoje s příslušenstvím, jímž rozumíme v první řadě kuchyni, kde však sídlí více než 6 osob.¹⁾

K přelidněným bytům počítáme dále všechny místnosti, kde nepřipadá, dle prof. Büchera, nejméně 10 k. m. na jednu osobu zde noclehující a 20 k. m. na osobu zde bytující a neobnáší-li spodní plocha bytu nejméně 4 □ m a výška 2 5 m. A v takových bytech tísní se $\frac{1}{5}$ obyvatelstva větších rakouských měst, v nejmenších pak bytech, třeba ne zrovna přeplněných, přece jen těsných, čítajících 1—2 pokoje, skoro polovice a u nás v Praze 70%, v Plzni 67, Liberci 58 a v okolí 88% atd.²⁾ všeho, ponejvíce dělnického obyvatelstva. V Praze a předměstích bylo r. 1890 napočteno 13% bytů přeplněných, ve Vídni 4·3%. V přeplněných bytech bydlilo v Praze 16·5% či $\frac{1}{6}$ a na předměstích více než $\frac{1}{4}$ veškerého obyvatelstva. Dnes jsou ty číslice ještě hrůznější.

Jest na bledni, že nelze každému členu rodiny, aneb nocleháři v takovém bytě míti vlastní postele; každé místočko se zde využítuje, a pokud tak v míře dostatečné nečiní již vlastní členové rodiny, přijmou se nocleháři a strážníci a rozklad rodiny je hotov.

K tomuto zlu přistupuje ještě okolnost, že jsou to právě byty dělnické, které mají polohu nezdravou, buď že

¹⁾ Herkner-Salaba l. c. str. 248.

²⁾ Philippovich: Wiener Wohnungsverhältnisse, str. 215 násl.

položeny jsou pod úrovní ulic v půdě prosáklé hnilobnými látkami, aneb nacházejí se blíže kanálů, hnojišť, konfren. průmyslových závodů, kazících vzduch výpary, prachem a kouřem. Byty takové jsou slunci nepřístupné, vlhké, studené, plné plísní, jejíž výtrusy přicházejí do vzduchu a plic, a staré přísloví: kam nemůže slunce, chodí lékař, zde přichází k plné platnosti. Aneb jsou vysoko položené, a tu, nehledíme-li ani k vysokému stoupání, ohrožuje se zdraví přílišným horkem, aneb prudkou zimou. Körösi tvrdí, že nejen poměry bytů v městech, nýbrž také poloha jejich má na průměrný věk zde žijících určitý vliv, takže lze říci, že úmrtnosti přibývá poměrně se vzdáleností bytů od středu domu nahoru, aneb dolů. Nejvýhodnější poměry zdravotní vykazují dle toho byty prvního a druhého patra, budov o sobě stojících, kde obyčejně bydlí zámožní.

V přeplněných bytech panuje přirozeně nečistota a vzduch zkažen je různými výpary. Dýcháním a z povrchu kůže vypařuje člověk za den 1.5 kg vody. Tyto srážky naplňují vzduch, nemůže-li tento dosti rychle se vyměňovati, hromadí se v něm nadbytek kyseliny uhličitě a činí jej nedýchatelným. Slouží-li pak byt takový i za dílnu aneb kuchyň, jsou to ještě jiné výpary, jimiž se vzduch kazí. V takových místnostech pozorujeme zvláštní zápach, který, ne odstraní-li se větráním, oslabuje dýchání a tak zdržuje se tvoření krve i zažívání, tělo slábne a stává se nemoci přístupnějším.¹⁾ Ký div, že v takových bytech bývá až 17krát více onemocnělých nemocmi nakažlivými, než ve čtvrtích s obyvatelstvem zámožným, tedy čtvrtích nepřelidněných, že lze mluviti o „nemocích ložnic“.

5. A přece přijde 1 m³ tohoto vzduchu dělníkovi poměrně dříve než boháči, bydlícímu v městském parku, aneb v nejpřednějších třídách města, vzduch dobrý. Ať mluví číslice. Philippovich vypočetl, že ve velkých městech nejmenší a tudíž i nejšpatnější byty jsou nejdražší; tak ve Vídni stojí 1 m³ takového obydlí

¹⁾ Ottův Naučný Slovník: Obydli.

přes 6 K, daleko tedy více, než nejdražší byty v palácích na Okružní třídě,¹⁾ neboť tam kub. metr prostoru bytového stojí dle Singra 5·70 K. Tentýž nepoměr shledáme i při srovnání ceny bytů s plochou jejich. Za těchto okolností lze na slovo věřití hamburské statistice z let devadesátých minulého století, že při příjmu 600—1200 marek obnášelo nájemné v Hamburce 25 proc., při příjmech však 30—60 000 marek jen 6·2 proc, při vyšších příjmech toliko 3 proc. Přehlednou statistiku o tom lze najíti u Herknera l. c. na str. 244.

Již r. 1885 dokazuje Isidor Singer,²⁾ že krychlový metr obytného prostoru stojí v bídém severočeském dělnickém bytě 6 K 50 h; zajisté že poměr ten není v Praze a okolí lepší a za posledních 20 let se nezlepšil. Tento rozdíl nájemného velkých a drobných bytů, v neprospěch posledních, nedá se vysvětliti aneb ospravedlniti snad jen pouhou premií risikovou, aneb náhradou za větší opotřebení bytu se strany nájemníků stavu dělnického, neboť jak opravy takových bytů vypadají, je s dostatek známo, nýbrž jen malou nabídkou a velkou poptávkou.

Velká spotřeba a malý jich počet je hlavní příčinou vysoké ceny menších dělnických bytů, která není v žádném hospodářském poměru s tím, co se za ni skýtá. A tudíž lze při tomto nepoměru mezi nájemným a bytem, kdy nájemník zpravidla za nejvyšší nájemné dostává nejmenší a nejhorší byt, mluvit o železném zákonu bytovém, jak to byl Knies již před mnoha lety vyslovil: „malý, chatrný byt chudého stojí poměrně rozhodně více, než velký, pohodlně zřízený byt boháčův.“ A následek této drahoty, s níž příjmy dělníkovy nejsou, je zase týž: nezdravé přeplňování bytů, již o sobě chatrných a nedosti zdravých.

Vysoké nájemné nutí pracovní třídu k největšímu omezování se, jaké jen při bydlení lze si představit.

¹⁾ Wiener Wohnungsverhältnisse 1894 str. 239. (Archiv für soziale Gesetzgebung 7. Band.)

²⁾ Untersuchungen über die sozialen Zustände in den Fabriksbezirken des nordöstl. Böhmens. Lipsko 1885 str. 183 násl.

V takovém bytu dělníka aneb menšího řemeslníka, jak již vzpomenuto, využítkuje se každý koutek, přijmou se nocležníci a strážníci, nemající vlastní rodiny, a tento cizí živel znamená v malých bytech rozvrat života rodinného a to na účet nájemného. I v menších městech průmyslových pohlcuje nájemné skoro $\frac{1}{3}$ výdělku, jsouc v obráceném poměru k bytu, a přece nemá-li rozpočet na výdaje rodiny dělnické trpěti, nesmí náklad na byt býti vyšší než $\frac{1}{5}$ příjmů. Odkud tedy vzítí a hospodářský rozpor hraditi, ne-li příbráním podnájemníků, aby nájemné pomáhali platiti.

Majerovská nadace v Lipsku, která zřídila a pronajímá četné byty dělnické a z přebytků nové staví, drží se klíče, že nájemné, nemá-li rozpočet dělníkův býti ohrožen, nesmí obnášeti více než $\frac{1}{7}$ jeho příjmů.

A při této drahotě bývá pro dělnický byt vše dobré. Ten nemá nárok na blahovůli domácího pána, schází zde nejen vše, co k pohodlí slouží, ale začasť i to nejnnutnější. Jest jen potřebí podívat se, jaký byt dostane někdy dělník za třetinu svých mozolů; toť posměch na lidské bydlení, ale faktum.¹⁾

Jak může v těchto mornách, které jsou zároveň obydlím, dílnou, kuchyní, zásobárnou a spacím pokojem kolika nocležníků, dařiti se zdraví a spokojenosti? Jak může tam, kde v bezprostřední blízkosti napěchováno je více osob, k rodině nepatřících, různého pohlaví, věku a mravních názorů, obstáti mravnost? Svědčí to o velikém mravním a fysickém fondu našeho dělného lidu, že za takovýchto okolností není to s mravností i tělesným úpadkem ještě horší, než jak tomu ve skutečnosti jest.

Pro bytové poměry našich velkoměst stanoví statistika zákon, že velikost obydlí je měřítkem zámožnosti obyvatel. Čím větší je byt, tím menší je počet obyvatel jedné světnice, tím více kubických metrů připadá na jednoho obyvatele a tím nižší je nájem za jeden kub. metr. Čím menší je prostor bytu, tedy počet otopných světnic, tím více obyvatel má, tím méně kub. metrů připadá na jednoho, tím však jsou

¹⁾ Viz Philippovich l. c. 236 násl.

dražší. Čím větší je procento bytů o jedné světnici v některém městě, tím větší je procento takové byty obývajícího obyvatelstva, tím těsněji jsou byty ty osazeny, tím však také dražší kub. metr jejich prostoru, tím horší jest stav těchto bytů vůbec, mravní pak a zdravotní zvlášť.¹⁾

Z toho plyne, že hospodářsky slabší třídy obyvatelstva zpravidla více trpí nepříznivými poměry bytovými než třídy vyšší. A to je důkazem, že otázka bytová není zjevem ojedinělým a že zákonné předpisy o stavbě a zřízení bytů jen tehdy jsou praktickými, jsou-li zde hospodářské podmínky k jejich provedení. Velký sociální zákon, který Landol (D. Wohnungsenquête in der Stadt Bern 1896) ze svého zkoumání o bytových poměrech odvozuje, zní: Bytové poměry jsou až na nepatrné výjimky u každého tím horší, čím kdo nižší sociální vrstvě obyvatelstva náleží.

6. Nejzávažnějším důkazem, jak škodlivě na zdraví lidské působí byty přeplněné, je úmrtnost, které ubývá aneb přibývá v obráceném poměru k bytu; čím menší a tedy také horší byt, tím větší úmrtnost.

Dle Philippoviche ve vznešeném I. okrese vídeňském, kde není bytů přelidněných, obnášela úmrtnost 11·6 pro mille; v 10. okrese, kde je skoro 62 proc. bytů malých a 10 proc. bytů přeplněných, obývaných převážně třídou dělnickou, dosáhla úmrtnost 35 pro mille. A tento rozdíl úmrtnosti mezi obyvateli bytů, odpovídajících hygienickým požadavkům, a bytů přeplněných, třeba nezaviňovaly jej výlučně poměry bytové, je znamenati všude.

Tato vyšší úmrtnost stává se v bytech přeplněných ještě patrnější při nemocech nakažlivých. Vždyť smysl pro čistotu v takových bytech zpravidla málo je vyvinut a ani uplatniti se nemůže, poněvadž tak nedostatečně jsou zařízeny, že nezřídka krb k vaření jest jedinou ventilací. Ký div, že byty takové jsou pařeníštěm různých nakažlivin, zvlášť nejrozšířenější lidové nemoci, souchotin.

¹⁾ Jäger l. c. 272. II.

Shrneme li obyvatelstvo vídeňské ve 2 skupiny, jednu žijící v příznivých bytových poměrech a druhou v nepříznivých, shledáváme, že zemřelo ze skupiny příznivé z 1000 obyvatel 5·7 nakažlivinami a z nepříznivé 7·64. V Praze, jak známo, nejsou poměry a čísllice ty lepší. Již Rubner na mezinárodním sjezdu proti tuberkulose r. 1899 důvodně hájil domněnku, že nemoc ta v přímé je souvislosti s přeplněnými byty. Kayserling dovodil ze statistických dat berlínskému stat. úřadu o úmrtnosti tuberkulosou, že r. 1900 nejméně 1500 osob jen nedostatkem bytu bylo v nejužším styku se souchotináři a vysazeno největšímu nebezpečí nákazy. Tento obraz je ještě horší v městech venkovských, kde největší počet souchotinářů doma umírá, a ne jako ve velkoměstech v ústavech a nemocnicích.

Professor Em. Maixner v úvaze o nutnosti výpomocných stanic pro souchotináře statisticky dokazuje, že v Čechách do roka podléhá 21.000 lidí této zákeřné nemoci, z nichž Praha má lví podíl 1300. Ze všech zemí rakouských jsou země koruny České a Uhry chorobou tou nejvíce stíženy. Ovšem nesmíme zapomínati při tom Vídni, odkud náš pracovní lid zárodky nemoci té si přináší. Příčinná souvislost tohoto smutného zjevu s nedostatečným bydlením, třeba zde byly také jiné složky, je nepopíratelná.

Průměrná úmrtnost souchotinami v Rakousku obnáší 36 a v Čechách vypočtena na 40 pro mille, v Praze pak 63, v Liberci 59, v Plzni 52. Uvážíme-li, že v Anglii úmor ten páčí se na 13·6, v Německu na 22·4 a ve větších německých městech na 24, v Belgii 17·63 a v největším a zdravotně vykřičeném Londýně jen 16, musíme mimovolně se tázati, proč také u nás neutváří se smutné ty čísllice aspoň tak příznivé, jako u našich sousedů.

A poctivá odpověď zní, poněvadž vedle jiných činitelů nepostarali se ti, jimž v první řadě starost ta přísluší, o zdravé bydlení nejširších vrstev obyvatelstva, což jest první podmínkou vítězného boje proti zhoubné nemoci souchotin.

Angličané záhy byli přesvědčeni, že tuberkulosa mocného má spojence v nečistotě přeplněných bytů,

a odstranivše příčinu, odstranili i následek, a to s úspěchem, jak vidno z číslíc. Tím začítí musí se také u nás, má-li potlačování této nakažliviny míti žádoucí výsledky.

Proto všechna opatření lékařská v boji proti tuberkulose v první řadě k tomu směřují, aby otázka bytová byla rozluštěna, neboť nebude-li nouzi bytové chudších tříd odpomoženo, nedodělají se spolky k potírání nemoci té žádoucích výsledků, byť sebe energičtější si vedly. Málo tu prospěje zakládati léčebny a posílati choré jednotlivce na zotavenou, když celé massy nezdravým obydlím jsou ohrožovány, ba je přímo krutým, zpola aneb dokonce vyléčené posílati zase do pařeníšť souchotin, přeplněných bytů, kde dříve neb později zase neúprosnému osudu propadnou, strhnouce s sebou i mnohého ze spolubydlících.

7. Totéž platí i o jiných nakažlivých nemocech, které spolubytem snadno se přenáší a to i při největší čistotě a opatrnosti; tím více, není-li jí dbáno, jako tomu bývá v bytech přeplněných. Smutnou statistiku toho podává výkaz každé nemocenské pokladny.

Mluvívalo se dříve, více než dnes, o zhoubném působení měst na tělesný vývoj obyvatelstva. Jmenovitě po vydání Hansenova spisu o třech živoucnostních stupních obyvatelstva,¹⁾ věřilo se v dogma o degeneračním vlivu měst. Venkovské obyvatelstvo držící usedlosti, a to jak majetníci šlechticů, tak rolníci, náležel k první třídě živoucnosti. Majíce celkem zabezpečenou existenci a obírajíce se zdravým zaměstnáním, nejsou vysazeni choroboplodným vlivům vnějším, jako obyvatelstvo městské, které prý, kdyby nebylo zásobováno čerstvými silami venkovskými, by vymíralo, jak ukazuje to vymírání patricijských aneb jinak slynoucích rodin v mnohých městech německých.²⁾ Že tomu tak není a nelze stanovit to jako pravidlo, dokazuje okolnost, že úmrtnost měst klesá a počíná se blížiti

¹⁾ Dr. Georg Hansen. Die drei Bevölkerungsstufen etc. Mnichov 1889.

²⁾ Dr. B. Foustka: Slabí v lidské společnosti. Praha 1904 str. 77.

úmrtnosti venkova, třeba zde rozdíl na neprospěch města dosud byl. Nedá se však popřít, že vedle městských zaměstnání, která zdraví nezřídka ohrožují, a nezdravého způsobu života, jsou to hlavně nezdravé bytové poměry, které zvyšují úmrtnost obyvatelstva městského. Tento nedostatek, zaviněný nynějším hospodářským a sociálním řádem, dotýká se tříd jím trpících duševně i tělesně, dotýká se nejen dělnictva, nýbrž i ostatních hospodářsky slabších vrstev středních.

A proto mezi sociálními a zdravotními opatřeními obecného zájmu první místo náleží otázce zdravých bytů. S reformou bytovou nutno počítati, nemají-li velké oběti různých blahodárných společností pro veřejné zdravotnictví a v pravdě ideální zápal pro zachování zdraví našich bližních, s nímž dnes bohudíky dosti často se setkáváme, býti marnými.

8. Zákonná ochrana dělnictva musí vztahovati se v první řadě na byty třídy pracovní, má-li býti nejen ochranou dělnictva, nýbrž ochranou občanstva vůbec. Avšak i ty nejlepší státní a obecní předpisy, týkající se zřízení bytovního, podlehnou sobětnosti, nebudou-li k plnění jich dohlížeti nezávislí úředníci, za nimiž veřejné mínění stojí.

Častokráte i ti domácí a pronájemci bytů, kteří by zdravotním a mravním požadavkům v bytech, které pronajímají, dosti učiniti chtěli, donuceni jsou soutěží od toho ustáti. Táž nutnost, která vedla vlády k zřízení živnostenských a továrních inspektorů na ochranu dělnictva, povede je také k tomu, aby zřídily inspektory bytové.

Úřední péče o byty tří věcí musí dbáti:

1. Nejhorší obydlí, kterých nelze v zdravotním a mravním ohledu upravit, odstraniti a novými nahraditi.

2. Pečovati o to, aby obydlí nápravy schopná znenáhla dle zákonných předpisův upravena byla, a aby

3. obydlí zdravá sobectvím, nemístnou spořivostí atd. znenáhla se nezhoršovala.

Poněvadž péče o byty v první řadě obci přísluší, má každé město zříditi bytovou komisi, která může býti větví komise sociální, jíž žádné město po-

strádati nemá. Její sociální význam v tom spočívá, že širší vrstvy občanstva svými důvěrníky o bytových poměrech hospodářsky slabších zpravuje a nedostatkům bytovým snaží se odpomoci. Jak komise ta se-stavena býti má, o tom později.

Nad městskou bytovou komisí, pro větší okresy, stojí státní bytový inspektor v osobě stavebního úředníka s vyšším vzděláním. Jeho povinností jest činnost lokálního dozoru kontrolovati a hlavně v místech, kde pro zájmy majitelů půdy a domů místní inspekce snad selže, aneb mnoho vyřídití nemůže, dokročiti a zákonná ustanovení v případě nutnosti i mocí vynutiti. Na něm jest zjednati si vědomosti o příčinách nedostatku zdravých a laciných bytů dělnických v jeho okrese. Svými zkušenostmi přispěje obecním úřadům při sdělávání stavebních úřadů, zastavovacích plánů atd.

V Anglii náležel bytový dozor lékařům, kteří soukromé praxe nasmějí vykonávati, aby nebyli od domácích odvislími. Technikové však k tomu po zkušenostech lépe se hodí, které ovšem lékaři radou podporovati mají. Nevhodným je svěřovati snad úřední prohlídku bytů strážní bezpečnostní, poněvadž donucování zde nabývá vrchu a smírného dorozumění mezi domácím a nájemníkem se tímto způsobem sotva docílí.

Anglie má již také zvláštní školy, kde úředníci bytového dozoru učí se znáti zákony, zdravotnictví, zřízení bytů atd. Škola taková má modely vzorných domů, jakož i staveb protizákonných. Také konají se návštěvy čtvrtí s byty vzornými i nedostatečnými. Dnes nemá daleko tak obtížné postavení inspektor bytový, jaké míval s počátku inspektor živnostenský, který nezřídka prováděje ustanovení zákonná odvažoval se ztráty svého místa v boji s mocnými továrníky. A přece i přes tato opatření mohl právem poukázati r. 1899 kard. Vaughan v řeči, již sjezd anglických katolíků ve Stockportu zahajoval, na hroznou duševní, mravní a tělesnou bídu nejširších vrstev obyvatelstva anglických velkoměst. »V Londýně,« pravil, »bydlí na million obyvatel v příbytcích, jichž nezle nijak srovnati

s konfirmou i chudšího lorda. Lékařská vyšetřující komise uznala 141.000 londýnských domů za nezpůsobilé k obývání. Kolik domů však zůstalo neohledáno a jak bydlí zde lidé? Co tu příležitosti k neřestem! Zde hledati dlužno zkázu domu dělnického.

Rozumí se samo sebou, že by stavební technik, neb úředník, zastáváje místo bytového inspektora, nesměl soukromých staveb přijímati.

Činnost bytové komise a prohlídky bytů musí býti doplněna městským bytovým úřadem.

Tento pro větší města nepostradatelný úřad slučuje činnost všech dosud vyjmenovaných faktorů, jimž péče o byty přísluší. Jeho úlohou je:

1. Vést statistiku bytovou, aby mohl vždy podati zprávu o uprázdněných bytech a jejich jakosti, jakož stavu bytového trhu vůbec.

2. Prostředkovati mezi nájemníkem a pronájemcem.

3. Úředně vystoupiti proti nezdravým a mravnost ohrožujícím bytům a starati se o vystavění zdravých bytů. Za tím účelem musí býti v organickém spojení jak s městskou bytovou komisí a inspektorem, tak se stavební a zdravotní policií.

K málo městům, která tento úřad mají, patří od r. 1902 na př. Stuttgart; v menších městech lze úřad ten spojití také s městským stavebním úřadem.

Ovšem že při zřizování tohoto úřadu nesmí se sociální pokročilá obec lekati opozice majitelů domů, kteří myslí, že tím jejich zájmy budou ohroženy.

Některá města zavádějí dobrovolnou bytovou inspekci, k čemuž vede je okolnost, že pojem zdravotně, hospodářsky a mravně dostatečného bytu není dosud objektivně a zákonem náležitě vymezen a má zde tudíž subjektivní názor a libovůle tuze široké pole.

Nutným jest, aby všechna velká i střední města zákonem vázána byla starati se o byty a dozírati k nim. Poněvadž čestný a důležitý je tento úřad, žádný občan bez obzvláštních důvodů nesmí jej odmítnouti.

Jest patrné, že nesmí organisace péče o byty ponechána býti jen obcím, nýbrž jest zákonu o ní po-

říditi, a že vlastníci domů nesmí komisi a inspektorům mezi dnem zabraňovati přístup do svých domů. Prostředky donucovací, jichž komise máti musí, má-li činnost její úspěchy vykazovati, záleží z peněžitých pokut, při zlomyslném zdráhání se i vazby; odvolací instance ovšem také musí býti zřízeny.¹⁾

9. Směrodatnou, krátkou instrukci o péči a dozoru bytovém dává městská rada města Curychu ve své zprávě za rok 1899.

• Úlohou péče bytové jest nad tím bděti, aby dobrých bytů bylo s prospěchem zdraví používáno, nezdравé pak na zdravé upraveny aneb bytování v nich zakázáno. K stanovení nezdravých bytů slouží následující měřítko.

1. Nezdravými jsou byty vlhké, ať příčinou toho vlhkost ze země, se stran aneb zaviněná nedostatečnými střechami. Ochrana záleží v náležitém odvodnění.

2. Aby nebylo bráněno přístupu vzduchu a světla, nutno odstraniti obytné místnosti se světlem nepřímým, jakož i byty sklepní a protizákonné byty přístřešní.

3. Špatně zřízené záchody, jichž nelze splachovati, větrati, dobře uzavíratí, jsou rovněž příčinou špatných bytů.

4. Nedbalost v udržování bytu, opomíjení nátěru, udržování podlah, oken, dveří, přechovávání zvířat aneb provozování zápach působících živností atd. činí byt nezdravým a protizákonným.

5 Zakazuje se přeplňování bytů vůbec a spacích místností zvlášť. Zákonnou měrou je 15 c. m. na dospělou osobu pro místnost obytnou, pro pokoje ke spaní 10 c. m., pro děti polovice.

6. Aby se předešlo znehodnocení bytů, zakázáno jest znečišťování dvorů, schodišť, chodeb, záchodů, a vůbec podporovati nečistotou šíření se hmyzu atd.

Zpráva končí poznámkou: Provádění tohoto programu zvláště tam, kde značného nákladu potřebí, má se nejprve díti cestou poučování.

¹⁾ Dr. Eugen Jäger: Die Wohnungsfrage I. str. 203 násl.

V celku není obyvatelstvo laskavému poučení nepřístupno; z 1956 vydaných nařízení, aby se odstranily závady, ve většině případů uposlechnuto a nedostatek v dané lhůtě odstraněn.

Škoda jen, že v této instrukci, jakož i v jiných, na př. hamburské, nebere se zřetele na mravní stránku bytové otázky.

Ovšem že pro všechny tyto blahodárné novoty bytové musí široké vrstvy obyvatelstva, které svou životní míru jiným časovým vymoženostem dovedly přizpůsobiti, jen cenu dobrého bytu dosud oceniti nedovedou, býti vychováni.

III. Mravní stránka otázky bytové.

1. Pověděno již, jak neblaze a rozvratně na rodinný život působí neutěšené dnešní poměry bytové. Kdo však může kámen zvednouti na toho, kdo doma žádné útulnosti, klidu a odpočinku nenalézá, hledá-li zapomenutí v neřesti, již znenáhla propadá on i jeho rodina? Obydlí, které postrádá i toho nejn nutnějšího, kde žena, tovární prací zmořená, nemůže o čistotu pečovati, není-li cit pro čistotu vůbec již zakrněn, kde marně po sebe menší ozdobě se ohlížíme, kde není než jedno chatrné lože, které snad i více osobám má skýtati odpočinek, takový byt není více obydlím člověka důstojným, leč jen ochranou proti nepohodě, kde se člověk jen tak dlouho zdržuje, pokud nejn utněji musí. Toť pouhá noclehárna, kde ve vzduchu výpary přesyceném, při nedostatku vzduchu a klidu zdrámnouti může jen tělo těžkou prací anebo alkoholem zemdlené a bídou vysílené. V takovém bytě chybí vše, co jsme uvykli pokládati za základ zdravého občanského života, aby rodina sama o sobě bez přimísení cizích živlů žíti mohla a zachována byla; zde není ochrany studu odloučením pohlaví a skrýváním pohlavního života rodičů před dětmi, zde marně bychom hledali vychovávací péči rodičů ve chvílích odpočinku a oddechu.

Takové byty neposkytují žádného pohodlí, nijakého osvěžení, proto nemají půvabu pro obyvatele,

který pokud možno se jim vyhýbá. Kdo v takový byt klesl aneb tak nešťasten byl, že v něm se narodil, musí tělesně i duševně zakrněti a sejíti anebo zdivočeti . . . Chce-li kdo hledati lihníště anarchismu, najde je zde.¹⁾

Takovým bytem přetvořena je podstata dělnické rodiny k svému neprospěchu, takže o životě rodinném, po smyslu obecném, nelze zde mluvit. Všecku zábavu a zapomenutí své bídy hledá taková rodina mimo domov. Tu není více žena a děti muži pramenem štěstí a radosti, ty hledá muž mimo své obydlí. Se životem hospodským ruku v ruce kráčí domácí svár a opovrhování dětí rodiči. Děti sotva škole odrostlé utíkají z tohoto také domu otcovského, k němuž je poutají jen trpké vzpomínky, a pokračují jen v tom, co doma viděly. Záhy oddávají se jako nocleháři neřestem a požitku lihovin, aby brzy dozrály pro káznici. Proti této přesile neblahých vlivů, které ssály již s mlékem mateřským a v nichž vyrostly, nezmůže mnoho ani škola, ani kostel; okolnosti, v nichž žijí, jsou mocnější. Jako španělská kolonistá, sami sobě v pralese zůstaveni, klesli na kulturní úroveň Indiánů, tak i tito nešťastníci, donuceni bytovými poměry, zaviněnými hospodářským systémem dnešní společnosti, s absolutní nutností klesají na úroveň barbarství a bestiality.²⁾

Sociální poměry našich průmyslových měst jsou kaleidoskopem smutných obrázků mravního úpadku, zaviněného aneb aspoň valně sesíleného hluboko v život rodinný zařezávající se otázkou bytovou. Hotovým zabijákem života rodinného jest nocležnictví, jemuž tělesná i duševní čistota za oběť padá. Tu ovšem nejvíce přijde na charakter a činnost ženy, a zde právě jeví se nám otázka bytová, ve svém nejužším spojení s otázkou dělnickou, co nejjasněji.

Je-li ženě výdělkem v továrně živiti rodinu aneb k tomu pomáhati, aneb byla-li tovární dělnicí, tu byt takového dělníka je doupětem zpuštění a nečistoty.

¹⁾ Phillippovich, l. c., str. 238.

²⁾ Schmoller: Mahnruf in der Wohnungsfrage, str. 427.

Může-li se však domácnosti věnovati a sloužila-li před provdáním a pořádku v domě se naučila a zvykla, jsou poměry ty i při nedostatečném bytě snesitelnějšími.

Často slouží poměr nocležní aneb podnájemní jen k tomu, aby byl zástěrou souložnictví, a oklamaný manžel či manželka hledá útěchu nad ztrátou základu křesťanského manželství, manželské věrnosti, v kořaleční láhvi anebo u ženy jiné.

Či nemá prostitute žen, které nemohou vlastního bytu si dopřáti a jež poměry noclehářské přímo ohrožují aneb na ulici aneb do veřejných místností vyhánějí, hlavní kořen v nepříznivém bydlení?

Kdyby měla samostatná dělnice sebe skrovnější, ale přece jenom vlastní bydlení, mělo by to veliký mravně ochranný a výchovný účinek. Bude-li dělnici po denní vřavě a tovární lopotě kynouti malý domov jako přístav klidu a odpočinku, jak ráda zůstane mnohá doma, než aby vyhledávala různé pochybné zábavní místnosti, které mravnost její vždy ohrožují, anebo aby prchala na ulici před odpornými dojmy noclehárny, jež musí v ní ubíti veškeren smysl pro domácnost a domácí ctnosti, zbylo-li jí ovšem z tohoto vzácného kapitálu ještě něco. Hojně drastických příkladů uvádí paní Gnauck-Kühnová z vlastního názoru v *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung u. Volkswirtschaft im deutsch. Reiche* XX. str. 410.

Neblahý vliv bytů přeplněných na mravnost jeví se již v útlém věku dětském. Což nepotkáváme se tu s prostitutí a různými pohlavními nemocemi, které vznikají a šíří se jen v těsném směstnání mnoha lidí nevalných zásad mravních? Není to ani jinak možno v takových bytech, které pastor H. Wittenberg právem kuplíři smilstva zove. S absolutní jistotou musí v takových bytech dojít k mravní zkáze dětí, a jest jen se diviti, že zde ještě kousek studu zbude, uvážíme-li, v jakém prostředí děti tu žijí, co vidí a slyší.

2. Ne neprávem stěžuje si londýnský kazatel Bickerstath do marné práce, kterou za takových okolností podniká. •Bídne materiální postavení nižších tříd maří všechnu práci, kterou kněz a učitel vynakládají na

jejich mravní a duchovní blaho. Existenční poměry jejich jsou neutěšené, život rodinný nezřídka takový, že s nejprostšími pojmy mravnosti nedá se srovnati, a maří všechnu námahu, probuditi v nich vyšší nějaký cit.

Jak lze mluvit tu o mravnosti lidem, kteří bez rozdílu stáří a pohlaví jsou napěchováni v jediné těsné místnosti.*

To jest ovšem v Londýně, ale je u nás lépe?

A proto všechny snahy sociální, odnášející se k duševnímu i tělesnému povznesení pracovních tříd, potud marny budou, potud marně slovy plýtvati bude kněz a učitel a namáhati se o povznesení mravnosti dělnictva — leč by zázrak milosti se stal — pokud nepodaří se opatřiti nejširším vrstvám člověka důstojné bydlení, neboť otázka bytová je otázkou kulturního vývoje. A proto není také přeháněním tvrzení, že největší bezpráví páše se na společnosti bídnými byty, k nimž dnes panující hospodářská situace dělníka odsuzuje, olupuje jej o život rodinný a mravnost, čemuž v zápleť následují všechny zlořády.

3. V hospodářském systému našich dob dlužno především hledati hlavního vinníka neutěšených sociálních poměrů a nikoliv, jak se často stává, v sociální demokracii. Tato pouze v tomto případě, jako v jiných, vyvodila konečné důsledky z působnosti panujících poměrů a uvedla je v systém. Stávající smutné poměry jsou teprve základem a podmětem k šíření sociálně-demokratického ideálu rodiny budoucnosti, který u porovnání s nynějším stavem mnohých rodin dělnických nelze snad ani nazvati horším. O tomto faktu nemělo by zejména v některých církevních kruzích býti klamu, a místo nářku nad skutečným úpadkem starého křesťanského rodinného ideálu (jehož ovšem nelze dosti litovati) a místo žalob nad spoustami sociální demokracie, mělo by se v tomto případě raději spolupracovati na konečném a trvalém odstranění osudných hospodářských příčin těchto poměrů.¹⁾

¹⁾ P. Göhre: Drei Monate Fabriksarbeiter, Lipsko 1891, str. 39.

Potom ovšem i náboženské poučování s větším by se potkávalo výsledkem a boj proti některým nezdravým zásadám sociální demokracie byl by účinnějším.

Že dalo by se mnohému odpomoci, ukazuje následující obrázek. V londýnské nejvykřičenější čtvrti, kam neodvážila se než silná policejní hlídka, vzrostla za pomoci lidí dobré vůle a vlády řada útulných dělnických bytů, kde usídlili se nájemníci téže obávané čtvrti. A hle! Brzy tam, kam slušný člověk se neodvážil, není dnes skoro strážníka potřebí: útulným bydlením mravy obyvatelstva zcela se změnily.

Obyvatelstvo čtvrti té se nezměnilo, je totéž, ale změněnými poměry bytovými zušlechtěno, co do mravní ceny jest jiné, neboť řádné bydlení vykonává na mravy a zvyky vliv podstatný.¹⁾

Až nebudou nuceny nejširší vrstvy obyvatelstva spokojiti se s byty, o nichž již r. 1865 napsal V. A. Huber, že v civilisovaných zemích křesťanstva statisíce rodin odkázáno jest na byty, v nichž by poněkud jen svědomitý a prospěchu dbalý hospodář dobytek nedržel, s byty, v nichž pěstění mravního a tělesného základu jen lidského, tím méně křesťanského způsobu života bez zázraku a heroismu svatosti je holou nemožností, pak bude lépe.

4. Z obecnosti a pravidelnosti vzpomenutých příčin vysvětluje se pravidelnost a rozšíření následků nouze bytové. Shrňme-li je v jedno, lze krátce říci, že nouze bytová jeví se dnes v následujícím:

a) V nedostatku menších bytů o jednom pokoji a kuchyni aneb dvou pokojích a kuchyni, jakých třeba pro nejpřevážnější většinu obyvatelstva městského i venkovského.

V Praze a okolí ukázalo se posledním sčítáním, že lacinějších bytů od 200—300 K valně ubylo, k čemuž ovšem nemálo přispěl náhlý způsob assanace některých čtvrtí, který tolik stesků v hospodářsky slabší třídě vyvolal a nemajetné kruhy Starého Města vytlačil. Jest snad účelnějším a lacinějším assanování, jímž celé vadné bloky se odstraňují, není však s prospě-

¹⁾ Staatslexikon (Bachem): Arbeiterfrage, str. 410.

chem pro širší kruhy, na něž při novostavbách se nepamatuje. Méně zámožní, nechtějí-li bydleti příliš daleko od míst svých působišť, najímají byty ve čtvrtích bližších, a aby stoupající nájemné sehnati mohli, nehrozí se prostředku, jehož snad dosud ušetřeni byli, podnájmu. A tak to, co má býti dobrodiním celku, mění se bezohlednou spekulací pozemkovou v metlu chudých a hroznému zlu sociálnímu se neodpomáhá, ba naopak, vzmáhá se druhý zjev bídy bytové:

b) nocležnictví. Poněvadž chudší rodina malého bytu, který by jí stačil, v ceně přiměřené dostati nemůže a na větší nestačí, vypomáhá si tím, že za jistý obnos pronajímá postele k nocování. Z toho plyne

c) značné přeplnění bytů se všemi svrchu uvedenými svízely.

d) Konečně jeví se nouze bytová přemrštěným nájemným nezdravých a špatných bytů. V Rakousku platí 65 procent nájemného obyvatelstva nejnižších skupin nejvýše 200 K nájemného, vyšší třída dělnická počtem as 80—90 proc. platí 400 K ano i více. Počítáme-li v nejlepších případech roční příjem na 1200 K, pohltí nájemné až třetinu z příjmu, což je takovým hospodářským rozporem, že nelze si většího mysliti.

K tomu většina domácích bez potřeby omezuje i nejnnutnější úpravu bytů chudších tříd, ponechávajíc starost tu více méně nájemníkům, takže platí i u nás vzpomenutá věta Philippovichova, že nejhorší byty jsou absolutně nejdražší.

Toto vysoké nájemné působí, jak patrně, nepříznivě na zdražování i všech ostatních potřeb životních. Každým soustem chleba, každým kouskem masa, jež požívají, šatem, kterým se přiodívají, zkrátka ze všeho, co k životu potřebují, platí velkoměstští konsumenti bytovou daň několika vlastníkům půdy a domů.

e) Při rozkladných snahách, s kterými potkáváme se dnes u obyvatelstva průmyslového a v životě velkoměstském, jest nad jiné důležité mravní život rodinný vrstev nejširších opatřením dobrých, třeba skrovných bytů zase vytvořiti a tam, kde se s ním, Bohu díky,

ještě potkáváme, jej posíliti. Zdraví, mravnost, smysl pro rodinu a sociální spokojenost souvisí těsně se způsobem bydlení. Ten je pro obecnost společenských poměrů vážného významu. Účinky poměrů bytových na celek života jednotlivců a společnosti jsou takové, že není hned druhé z otázek sociálních, která tak hluboce by se zadívala v soukromé a veřejné poměry životní, jako právě otázka bytová. Materiálně dobře spořádané obydlí má tedy také mravní přednosti, špatný byt překáží, ba ničí mravnost a z těchto ethických momentů žádáme také pro naše dělnictvo přiměřené, zdravé byty.

Marny jsou všechny povšechné pokusy o řešení otázky sociální, zvláště snahy, povznést mravně náš lid, marně bude se v tomto směru přičiňovati církev a její orgány, nepodaří-li se zjednoti širším vrstvám obyvatelstva zase člověka důstojné obydlí. Jest tedy otázka bytová, jak již vzpomenuto, kulturní otázkou prvního řádu, o níž dosud platí, co napsal již r. 1887 Schmoller ve svém »Napomenutí v příčině otázky bytové« (Mahnruf in der Wohnungsfrage, str. 448): »Majetné třídy musí se probuditi a konečně nahlédnouti, že, byť i sebe větší oběti přinášely, jest to jen mírná pojistka, kterou se uchrání před epidemiemi a sociální revolucí, které se dostaviti musí, nepřestaneme-li dělati z nižších tříd bytovými poměry v našich velkoměstech barbary a nepřestaneme-li jich tím snižovati ke zvířecí existenci.«¹⁾

IV. Pomocné prostředky.

1. Po zásadách liberalismu, který u nás od let 1848—9 celé pole národohospodářské ovládl, je pro stát a obce nejlepší hospodářskou politikou nemít vůbec hospodářské politiky, ponechati všemu přirozený vývoj — laissez faire, laissez passer — a popřáti jednotlivci u výrobě časných statků neomezené svobody; jen tak prý bude život národohospodářský zkvétati. Jak vypadá to s tím národohospodářským rozkvětem tříd

¹⁾ Jäger l. c. str. 103.

hospodářsky slabších, je známo, a že od dob výrobní činnosti liberalismu datuje se naše hospodářská bída, což i stoupenci téhož liberalismu částečně doznávají, učí skutečnost; to však nebrání, aby nebyly hlavní idee neblahého tohoto systému dosud ve státních zákonodárstvích, obecních správách a v národohospodářském životě národů vůbec směrodatnými a tvrdošíjně se neudržovaly.

Pro liberální stát není ani otázky dělnické, ani otázky bytové, neboť jak lidská práce, tak i obydlí jsou pouhým zbožím, a proto jest s nimi jednati po zásadách, jimiž trh zboží se spravuje. Svobodná soutěž a soukromé zájmy jednotlivcovy přivodí prý také zde, jako v jiných oborech, nejlepší hospodářské poměry. Nesrovnalostem v otázce bytové odpomůže se hospodářskou svépomocí, nikoli však korporativní, nýbrž družstevní.

Liberalismus uznává sice, po svém ovšem způsobu, veliký význam otázky bytové pro rodinu, mravnost a humanitu, žádá však, aby řešení její dělo se na základě staveb, které vezmou do rukou družstva a domy pak přejdou v soukromé vlastnictví dělníků; to však diti se má výlučně na základě svobodného měření sil bez vměšování se moci státní. Tento směr čekal pomoc od svobody živnosti stavební a od svobody živností a práce vůbec, domnívaje se, že stačí pouhá svépomoc těch, jimž o zlepšení bytové otázky se jedná, na to však, že sami k řešení tohoto velikého úkolu síly jejich nestačí a že v boji s kapitálem jistě podlehnouti musí, zřetele nebral.

Svobodou živností, volným stěhováním, velkolepým rozvojem průmyslu však nižším vrstvám v otázce bytové pomoheno nebylo, ba tato se ještě více zostříla, poněvadž rozvoj byl příliš náhlý, překvapil obec i stát, takže ti, jimž v první řadě úloha řešení otázky bytové připadla, byli bez rady a činu. Nutným následkem toho bylo, že massy lidu, nemohouce si pomoci, neboť ve svobodné soutěži s kapitálem nikdy obstáti nemohly, propadly bytové lichvě.

V letech šedesátých minulého století byl tlumočnickem této svépomoci spolkovací program liberálního,

jako jediného prostředku dopomoci širším vrstvám lidu k slušnému bydlení, Schultze-Delitzsch, Parisius, Lette a j., jejich zásady o svépomoci opanovaly školy, tisk, veřejné mínění i vlády.

Pravým opakem tohoto směru hospodářské svépomoci jednotlivce je theorie absolutní státní pomoci s politickým komunismem výrobních prostředků a vyloučením soukromé svépomoci, již hlásá sociální demokracie.

Východištěm jejího důkazu je hospodářský základ liberalismu: svobodná soutěž a práce jako zboží; z této návěsti činí však zcela jiný závěr: určuje-li se kupní cena práce jako u každého jiného zboží pouze zákonem o nabídce a poptávce, musí dělnická mzda při úplné hospodářské svobodě, volné soutěži sil stále býti aspoň takovou, aby skýtala dělníkovi dostatečnou výživu a dělnická síla mohla se udržovati a rozmnožovati, třeba by místně aneb národnostně kolísala dle historických nároků životních a výše kultury toho kterého národa. Proto jsou úspory u dělníka nemožny; konsumní spolky, stavební a úsporní družstva za příčinou získání vlastních domů, různé organisace a jiné vychvalované prostředky svépomoci nejsou dělníkovi s prospěchem, poněvadž mzda by brzy zase o to, co se uspořilo, nutně musila klesnouti.

Za nynějšího mzdového systému, který spočívá na soukromém vlastnictví prostředků výrobních, je zlepšení sociálního postavení dělníka nemožným, dělníkům jest se tedy ne družstevně, nýbrž politicky organisovati, nikoli svépomoc, nýbrž státní pomoc jest heslem, cílem pak jest zvrácení hospodářského a tím i společenského řádu, »expropriace expropriateurů«, se-státnění produkčních prostředků atd.

Nynější otázka bytová je nutným plodem nynější měšťácké společnosti a jejího kapitalistického způsobu výroby, který spočívá v soukromém vlastnictví půdy, domů, strojů, jakož i systému mzdového. Proto lze tu zjednatí nápravu jen povalením nynějšího řádu společenského tím, že zavede se sociálně-demokratická forma společnosti, v níž by třída dělná dosáhla panství nad prostředky pracovními a životními.

Potom rozřeší se otázka bytová sama. Přechodem k tomuto budoucímu šťastnému stavu jest vyvlastnění domů, patřících majetným třídám, které odevzdají se dělnictvu.

Proto také Engels odmítá veškeru jinou pomoc, zvláště snahy větších zaměstnavatelů zříditi pro dělnictvo zvláštní obydlí; to prý poutá dělníka k hroudě a láme odpor jeho k zaměstnavateli.

Proto agitace sociálně-demokratická dovolávajíc se Engelse, stále opakuje: v dnešním společenském řáde je uklizení nouze bytové nemožným, budoucí stát také o tom pořídí. Pokud trvá kapitalistický způsob výroby, potud jest bláznovstvím chtít řešiti otázku bytovou, anebo kteroukoliv otázku, dělnictva se týkající. Řešení její spočívá v odstranění kapitalistického způsobu výroby a v присvojení všech životních i pracovních prostředků třídou pracovní (Engels: Zur Wohnungsfrage, str. 32.).

2. Zlaté střední cesty, obou extrémů se vystříhající, přidržuje se křesťanská sociální politika řešíc otázku bytovou. Snaží se zjednati rovnováhu mezi oprávněnými zájmy jednotlivců a rovněž oprávněnými zájmy celku, která by nemajetného a hospodářsky slabého chránila před lichvářským vykořisťováním, zajišťujíc mu požitky všech lidských práv, plní-li jen těmito odpovídající povinnosti. Při tom nabízí mu pomocnou ruku zákonodárství, když sám síly své napíná, aby domohl se svépomocí, čeho mu potřebí.

Toť úlohou státu a obce. A blahodárná činnost ta nebude jim se škodou, neboť společenská bytost vrací s úrokem společnosti to, čeho se jí od ní dostalo. Nejprve jest jim trestní mocí sankcionovati příkazy mravnosti a práva, neboť by jinak neměly účinnosti, a pak kladnými opatřeními méně zámožným svépomoc umožniti, ale tak, aby obecné základy společnosti byly zachovány.

Ačkoliv toto křesťanské stanovisko, s něhož nazíráno na otázku bytovou, dlouho bylo bojkotováno, přece počíná nyní všude vítěziti a donutilo oba extrémní názory, liberální i sociálně demokratický,

k zmírnění a přizpůsobení svých teorií jedině správnému názoru.

Všech součinitelů je potřebí k řešení otázky bytové: i státu a obcí, poněvadž povinnosti své v tomto směru dosud zanedbávaly, a přece jsou do jisté míry vinny dnešní nouzí bytovou, i dělníků a zaměstnavatelů, poněvadž jedná se o jejich zájmy, i soukromníků, najmě domácích pánů, kteří dobré vůle jsou a jen na vlastním zájmu pracují, účastní-li se účinně řešení otázky bytové.

A dle toho, jak který z těchto součinitelů v popředí vystupuje, rozeznáváme i různé prostředky, jimiž se řeší otázka bytová.

3. Po zkušenostech v Německu a jinde nabytých dodělaly se nejlepších výsledků v tomto směru stavební společnosti složené z dělnictva a nezištných soukromníků, kteří za pomoci státu a obcí zřizují byty hlavně pro třídu dělnickou.

Bohužel, nemělo však dělnictvo k zřízení stavebních družstev, která byty by jim opatrovala a která, řekněme to hned, sociálně-politicky daleko jsou cennější, než akciové podniky tohoto druhu, dostatečných prostředků. Se strany státu a obcí s počátku nedostávalo se jim ani zákonodárného ani finančního povzbuzení, a ochotných jednotlivců, kteříž by z pouhé lásky k dělnictvu část aneb celé jmění do takového podniku dali, také nebylo mnoho. Proto družstva tato s počátku živořila. Teprve když zřízeno bylo veřejné pojišťování dělnické, začala zkvétati i družstva stavební, poněvadž pojišťovny poskytly nutný větší stavební kapitál, a tím i důvěru k družstvům stavebním povzbudily.

Až dosud tato družstva prováděla jen menší stavby, které v ceně nákladu na splátky přenechávala jako vlastnictví svým členům; nyní majíce po ruce značnější prostředky, začala s lépe osvědčujícími se většími stavbami nájemných domů, kde nájemník za přiměřený, nepřehnaný nájem, zachovává-li domácí řád, nabývá právo trvalého bydlení, aniž by však jim byl vázán. Tento rozdíl jeví se také v pojmenování těchto společností. Ty, jež zabývají se stavbou menších domů,

kteřé přecházejí ve vlastnictví členů, jmenujeme družstvy stavebními (Baugenossenschaften), společnosti, zřizující domy nájemné pro své členy, zoveme stavebními a úspornými spolky (Bau- u. Sparverein), ač obou pojmenování i pomíšeně se užívá.

Společnosti tyto mají ručení jen omezené a podíly nesmí býti příliš veliké, aby dělníci mohli se jich účastniti i mírnějšími splátkami, někde i 14denními, podílník však může míti i jistý počet podílů, čímž však více hlasů nezískává, poněvadž by pak družstevní duch zatlačen byl duchem kapitalistickým.

Společnost zúrokuje podíly 3—4 procenty a bere také vklady na úrok.

Dvojitě jest se takovým společností podjíti: i hleděti k tomu, aby požadavkům zdravotním a mravnostním v bytech dělnických dosti bylo učiněno, i starati se o to, aby dělník takového mohl se dodělati bytu, jehož cena jest v přiměřeném poměru k jeho příjmům.

4. Toho ovšem nelze se dodělati bez účelného boje s kapitalistickou spekulací domovou a pozemkovou, která pohodlné liberální zásadě: laissez faire, laissez passer existenci svou vděčí. Přemrštěné ceny městských pozemků, které liknavostí obcí ocitly se v rukou spekulace, jest nutno všemi možnými cestami, bez ublížení právům druhého, příslušnou pozemkovou politikou uvésti na pravou míru, neboť úkol státu a obecních zastupitelstev nespočívá v podpoře zřízení, která snad několika jednotlivcům vysoký zisk zajišťují, nejširším však vrstvám lidu jsou překážkou, aby mohly se domoci vlastního krovu. Zisk jednotlivců, vykoupěný těžkými hospodářskými, mravními a zdravotními škodami nejširších vrstev lidu pracovního, nemá nároku na státní a obecní ochranu. Tím ovšem se nepraví po smyslu zásad sociálně-demokratických, že by soukromý majetek měl býti zrušen, nýbrž jen tolik, že jest povinností státní moci, na ochranu hospodářsky slabšího vystoupiti a tak egoistickému vyssávání dělníka kapitalismem silám jeho zcela nepřiměřeným nájemným zabrániti.

Jako byl ve středověku typem stavební politiky menší rodinný dům a ne nájemné kasárny, tak i nyní mají správy měst k tomu hleděti, aby městská půda, pokud samy ji nedrží a rozumně nezastaví, dostala se do rukou obecně užitečných společností aneb četných soukromých vlastníků, kteří by zde domy pro vlastní potřebu postavili, nikoliv však aby upadla do rukou společností, které mají na zřeteli jen tučné dividendy, bez ohledu na bídu spoloblížních, aneb stavebních podnikatelů, kteří zde postaví ohromné moderní nájemné kasárny a vyhnavše ceny bytů do značné výše, s nemalým výdělkem je prodávají.

Jenom tímto způsobem lze i méně zámožnému, vládne-li nějakým kapitálem a je-li příčinliv a spořivý, dodělati se vlastního obydlí, neboť zasluhuje ten a takový, jako nezištné spolky a družstva stavební, zrovna tak podpory, a největší jistě podporou jest, umožní li se mu získání pozemku. Ovšem že tato podpora, ať týká se společností stavebních anebo soukromníka, musí míti jisté meze, aby nebyla tím poškozována práva jiných, a nesmí také záležeti jen snad ze soukromé nebo veřejné dobročinnosti, nýbrž musí míti hospodářský základ. Dobročinnosti nějaké méně zámožný občan, který řádného obydlí chce se dodělati, nežádá, chce jenom ochranu proti mocnějšímu kapitálu, s nímž soutěže, vždy podlehe.

Potom jak stát, tak obce s větším důrazem budou moci žádati, aby dbalo se všech hygienických, policejních a jiných předpisů stavebních a bytových.

O některých těchto předpisech, týkajících se velikosti bytu, polohy, upravení nocležnictví se stanoviska zdraví a mravnosti atd. jsme se již zmínili.

Připomenouti dlužno, že tyto předpisy nesmí býti ani tuze úzké, ani příliš elastické, a že jejich bližší stanovení podmíněno je vždy místními okolnostmi.

Samo sebou se rozumí, že je potřebí i přechodných ustanovení a skytnutí času, aby nedostatečné místnosti, které však dají se zákonným požadavkům přizpůsobiti, upraveny býti mohly, aby zákonná opatření nestala se nesnesitelným břemenem a větších snad škod, než náprav, nezpůsobila.

Pravdivá jsou slova, která již roku 1866 v osmé zprávě o zdravotním stavu Anglie napsal dr. Hunter o bezohledném bourání domů, bezhlavé úpravě měst a stavbě nájemných kasáren: »Těmito zdravotně policejními opatřeními zlo jen se zhoršuje, neboť obyvatelstvo z jedné čtvrti vypuzené utíká se do druhé, zalidňujíc ji ještě hustěji. Buď musí celý tento směr přestat, anebo nutno probuditi obecné sympatie pro věc, kterou zváti lze národní povinností, opatřiti totiž slušné přístřeší takovým lidem, kteří z nedostatku kapitálu si ho sami opatřiti nemohou.«

5. S pokusy tohoto ochranného bytového zákonodárství, které v jiných státech dávno již své první stadium překročily a celkem se osvědčily, potkáváme se již v letech padesátých minulého století ve Francii. Obecní rady mohou zříditi zvláštní komissi k uvažování o prostředcích, jak docíliti bytů zdravých; na základě tohoto zákona přestavěl druhdy seinský prefekt Hauszmann některé vnitřní části Paříže s výsledkem pro krásu města nepopíratelným, pro bytové poměry dělnické však velmi problematickým.

Anglické zákonodárství dospělo v Housing of the Working Classes Act z roku 1890 a v Public Health (London) Act z r. 1891 k soubornému řádu policejnímu, jehož účinky příznivě již se jeví.

Dle badenského zákona z 27 června 1874 může místní zdravotní rada konati prohlídku nezdravých bytů a postarati se o nápravu.

Také hessenský zákon z 1 srpna 1893 dává zdravotním úřadům, místním policejním úřadům a jiným k tomu zřízeným osobám právo ku přehlídce bytů a nocleháren, které určeny jsou k pronajímání, jakož i bytů, od zaměstnavatelů dělníkům, učňům a čeledi vykázaných. U místností, určených ke spaní, mají-li se pronajímati, dlužno, aby policie stanovila velikost vzdušného prostoru pro nejvyšší počet osob zde se zdržujících. Všechny nájemné byty nutno ohlásiti u policie a tato má právo, jsou-li nedostatečné, užívání jich zakázati.

Podobné cíle sledují i ostatní vlády německých států, hlavně hamburská, kde po velké epidemii cho-

lerové z r. 1892 vydán r. 1899 obsáhlý zákon, týkající se péče bytů; vzpomínám téhož zákona královské vlády düsseldorfské z roku 1893 a zákona saského, který je pozoruhodný tím, že Sasko je jediným státem, který celé bytovnictví od ulic až k stavbě a obývání domů jedním zákonem chce upravit.

Všecka tato zákonná bytová opatření k tomu se neson, zavést účinný zdravotně policejní dozor, který pečuje o to, aby byty odpovídaly všem předpisům hygienickým, a co hlavního, by nebyly přeplněny, a nestarají-li se vlastníci o nápravu, zakročí zákon a mocí úřední i sbourání domů nezdravých nařídí. Vedle těchto předpisů i pozitivním způsobem stavbulacinyých a zdravotných obydlí dělnických podporují. Povšimnutí zasluhuje belgický zákon z 11. srpna 1889; jest to jeden z nejstarších ochranných zákonů bytových, k němuž přimyká se francouzský zákon ze dne 30. listopadu 1894. Belgický zákon nařizuje, aby v každém kraji ustavilo se komité, sestávající z provinciální vlády a stálého výboru provinciální rady (okresní výbor), které by stavbu bytů dělnických podporovalo, prodeji obydlí těch skýtalo jisté výhody a nad zdravotními poměry bytů dělnických vůbec bdělo. Výbory ty požívají práv osob právních, mohouce dary a veřejné subvence na podporu svého účelu přijímati. V Rakousku vedle zákona ze dne 9. února 1892, jímž domům dělnickým dostalo se některých berních výhod, který však pro některé principiální nedostatky neměl hlubšího praktického významu a proto nahrazen byl zákonem ze dne 8. července 1902, a kromě policejně stavebních a zdravotních opatření v příčině ochrany bytové dosud nic se nestalo.¹⁾

6. Pozoruhodnými jsou Miquelovy myšlenky o základech bytového zákonodárství, které proslovil, jsa ještě vrchním purkmistrem ve Frankfurtě n. M.

„Zákon má se dělit v část soukromoprávní a veřejnoprávní.

Soukromoprávní bytová ustanovení nutno upravit

¹⁾ Jäger l. c. str. 104.

dle obdoby zákonodárství o lichvě, aby nouze bytové nemohlo býti vykořisťováno.

V části veřejnoprávní budiž na prvním místě vytknuta zásada, že jednotlivých částí budovy smí se užíti pouze k těm účelům, pro které, dle příslušných stavebních řádů, dostalo se jim stavebně policejního schválení. Budovy, jež by polohou, stavbou aneb jinak byly zdraví škodlivy, nesmějí býti obývány. Aby se zamezilo přeplnění obytných místností, má se zakázati obývání místností, jež obyvatelům neposkytují minimálního, zákonem stanoveného vzdušného prostoru. O zachovávání předpisů těchto jest pečovati zdravotní komissi a státním bytovým inspektorům.¹⁾

Od zákona v tomto smyslu upraveného slibuje si Miquel povzbuzení stavební činnosti; nastaneť tím, že nebudou byty přes zákonnou míru přeplňovány, pravidelně pokračující potřeba domů a spekulaci s menšími byty se tím ulehčí. Také, jak dále dovozuje, znesnadní se tímto způsobem náhlé vniknutí celých davů z jedné obce do druhé, a kde by toho poměry přece vyžadovaly, tam budou zaměstnavatelé nuceni postarati se jim o přiměřené byty novostavbami.

S těmito vývody a nadějemi, které Miquel od zákona takového očekával, mnozí národohospodáři, jako Herkner, nesouhlasí, neboť všechny ty důvody, které dnes od staveb drobných bytů odstrašují a které brání pronajímání bytů lidem hospodářsky slabším, zákonem bytovým nejen se neodstraní, nýbrž naopak vzrostou. Domáci měl by nejen potíže s nájemníky, ale i neshody s dozorčím úřadem.

Takový zákon dal by se prováděti jen tam se vši přísností, kde lze dáti dělníkům přiměřené byty za slušné ceny.

7. Všecko toto a podobné zákonodárství znamená v otázce bytové jakýsi pokrok, odvislo však je od podmínky, aby pro lidi, kteří zákonem nuceni jsou opustiti byty nedostatečné, bylo po ruce s dostatek bytů přiměřených. A to je úskalí, o něž se i ten nejdokonalejší ochranný bytový zákon rozbije. Chudším třídám nepro-

¹⁾ Herkner Salaba I. c. str. 253.

spěje, cmezí-li se vlády jen na vydávání zákonných, ochranných, hygienických a jiných opatření o bytech, a otázku, jak opatřiti v dostatečném počtu byty zákonným předpisům odpovídající, nechávají nerozřešenu. Zřídit dobré a laciné byty v dostatečném počtu, toť punctum saliens celé otázky bytové; vše ostatní, neprijde-li pak samo sebou, dá se snáze pořídit.

Účinnost státní a obecní ochrany bytové a dozoru podstatně na tom závisí, zda a pokud stát a obce požadavek staveb drobných bytů budou organisovati. Až dosud zanedbáváno podporovati stavbu těchto bytů organickým spolupůsobením všech schopných sil ve státu, obci a národu, a v tom nutno také hledati důvod, proč úřední péče o byty, pokud o ní ku př. u nás lze mluvit, slabý vykazuje výsledek. Zákaz nezdravých bytů nutně musí provázeti organisace stavby drobných bytů, jinak zlo se ještě zhorší.

Úřední zpráva hamburského úřadu pro péči bytovou za rok 1900 praví: »Příčina, proč tak málo bytů (22) trvale bylo zavřeno jako nedostatečných k obýváním, neleží snad v tom, že by tak málo již bylo bytů nedostatečných, nýbrž připsati se musí na vrub ohledů k obyvatelstvu, které, kdyby byty ty úředně zavřeny byly a obyvatelé nuceně vystěhováni, poněvadž nelze bytů jejich poměrům přiměřených nalézti, byli by bez přístřeší. Nedostatek bytů drobných se úředně mnohonásobně potvrzuje, ano přímo se tvrdí, že je zde bída bytová, a o prospěšném působení péče bytové jen tehda bude se moci mluvit, až bude o stavbu malých bytů v dostatečném počtu postaráno.«

K tomuto cíli snaží se všichni ti, od jichž přispění luštění otázky bytové záleží, dospěti různými cestami.

8. Jest jisto, že soukromá činnost stavební potřebě méně zámožných, pokud běží o sociálně zdravé byty, nestačí. Otázku, kdo stavěti má, řeší sociální demokracie hravě tím, že povinnost tu připisuje obcím a státu, aby, jako o ostatní potřeby, i o byty se staraly. Hospodářská svépomoc a s ní co nejúžeji spojené mravní povznesení lidu se tím zásadně vylučuje. Jednotlivec svaluje povinnost starati se o sebe a ro-

dinu na všeobecnost, o povinnostech však, které za to vůči obecnosti má, zpravidla se mlčí. V praktickém životě ovšem musil by se tento systém brzo o rozpoutanou sobětnost rozkotati a jen barbarským donucením bylo by lze jej na čas udržeti. Poněvadž se však stát budoucnosti dosud nedostavuje, je potřebí, aby postarala se sociální demokracie již v rámci nynějšího řádu o otázku bytovou, i ukládá povinnost tu obcím. Tak pravil Singer na sjezdu sociálně demokratických zástupců brandeburské provincie v Berlíně roku 1900: »Zásadně jest nám žádati, aby město samo na městských pozemcích pro méně zámožné třídy (tedy pro celek) o obydlí se postaralo.« Že by třídy ty také měly spolupůsobiti, o tom se nemluví. Že tento způsob řešení otázky bytové je nemožným, je patrné, neboť zadlužení tak velkého nesnesl by stát ani obce, a pak, je-li jednou zásadně uznána povinnost státu a obcí o byty nemajetných se starati bez všelikého mravního a hospodářského spolupůsobení těchto tříd, nemůže tato zásada spokojiti se jen s obydlím, pak musí proniknouti celým hospodářským životem, pak stejným právem může žádat rolník, aby stát dluhy jeho převzal a dal mu úvěr, aby mohl hospodařiti.

Ostatně jest návrh sociálně demokratický povážlivým i s mravního stanoviska. Pocit, že to, co mám, získal jsem si vlastní silou, jest zcela jiný, než pocit, který skýtá byt darovaný v obecním domě. Svépomoc nesmí nikdy z ohledů na mravní a hospodářské vlastnosti člověka býti vylučována, nýbrž nutno ji spojití vždy s veřejnou pomocí. Sorganisují-li se obydlí potřební ve svépomoc, pak má stát, obec a zákonodárství podati jim ruku pomocnou. Tot obecně prospěšný způsob stavby příbytků pro třídy méně zámožné.

Sorganisovaným společenstvům děkuje dělnictvo zlepšení svého národohospodářského i sociálního postavení; má-li mu býti pomozeno i v otázce bytové, tu třeba, aby celý stav ruku k dílu přiložil, neboť i o nich platí v této příčině přísloví, že každý je strůjcem svého štěstí, a známé »člověče, přičiň se a Bůh ti pomůže«. Spojenými silami vždy více se dosáhne, než je-li kdo sám na sebe odkázán, a proto platí-li zásada

sdužování dělnictva v řešení otázky dělnické vůbec, platí i v otázce bytové zvlášť.

Vzájemný příklad, duch korporační, čest spolku, vzájemná pomoc radou a skutkem, to vše je důležitou pákou na podporu věci dobré; tam, kde duch koaliční náležitě vyvinut, zvítězil v mnohých otázkách na prospěch dělnictva, zvítězí i v dělnické bytové otázce.

V. Činnost společností akciových a družstev stavebních.

1. Právem má se za to, že nemovitý majetek, ať půda, aneb vlastní dům, byť sebe menší, je znakem samostatnosti, činí člověka konservativním. Vlastník, který nejlepší síly a zdatnost svou zde uložil, ví, co znamená ztráta toho, čeho s velikými oběťmi a sebezapíráním si dobyl, a proto má zájem na právních řádech, které majetek jeho chrání a zaručují. Z té příčiny dělník, aneb hospodářsky malý člověk vůbec, který domohl se nemovitosti, není více proletářem, není bez domova, má svůj vlastní krov a hroudu, na němž lpí on i rodina jeho, a to je také jedno z mocných pout rodinného života.

Každému, kdo poměry lidí hospodářsky slabších, nanejvýš dělnictva, zná, jest jasno, že dělník sám k tomuto ideálu snažení svého si dopomoci nemůže, že lze toho dosáti jen za spolupůsobení více faktorů, mezi nimiž obecně prospěšná činnost stavební různých společností dnes první místo zaujímá.

Tato přirozená touha dělníkova po vlastním krovu, z něhož libovůle a sobětnost lidská nemůže jej vypuditi, dala vznik šlechtěné sociální instituci některých demofilů, dopomoci méně šťastným k vlastnímu obydlí, jehož by se vlastní silou nedodělali.

2. Sestupují se po hesle: »spojenými silami« v nezištné akciové společnosti, s větším, neb menším podílem, a sebravše tak větší kapitál staví menší domky, které dělníkům, aneb jiným méně zámožným členům svým nejprv pronajímají a pak, když tito část hodnoty jejich nákladové splatili, trvale přenechávají. Poněvadž společnost jest nezištnou, nesmí zúrokování po-

dílu býti vysoké, aby i na tom se získalo a stavby laciněji bylo lze prováděti a domek jednou vlastníkovi laciněji se dostal, a poněvadž třeba je značného kapitálu, ie třeba též silného účastenství větších zaměstnavatelů, státu, obcí i soukromníků, majících smysl pro sociální potřeby blížních.

Jednou z nejznámějších společností tohoto druhu byla: »société industrielle de Mulhouse«, založená roku 1830. Tato společnost hleděla nabádati dělnictvo k sporiivosti zakládáním starobních pojišťoven, ale přes velké oběti se strany továrníků podnik selhal pro nedostatek veřejnoprávní organizace a nuceného pojišťování všech dělníkův. R. 1851 věnovala společnost pozornost svou otázce bytové. Několik členů vydalo se na studijní cestu do Anglie. Po jejich návratu vystavěla společnost dle vzoru anglického několik domů na zkoušku a 10. června 1853 založena »société Mulhousienne de cités ouvrières« se základním kapitálem 1·5 mill. franků. Předsedou zvolen činný Jean Dollfus. V době od r. 1854—1888 vystavěla společnost třetí čtvrt města Mylhúz o 1124 domech, které prodány byly většinou dělnictvu, odtud čtvrt tato zvána dělnickým městem.

Domky stavěny v průměrné ceně 3000 fr. a nájemné nesmělo obnášeti výše než 8% tohoto nákladu. Z výtěžku nájemného placení úředníci, dávky a 4% úroky z uloženého u společnosti kapitálu. Domy prodávány za cenu výrobní s podmínkou, že nesmí dům do 10 let býti prodán; podnájem byl vyloučen a dovolen jen se srozuměním správní rady. První splátka obnášela až 300 fr., ostatek tržové ceny splácen měsíčně po 18—25 fr., takže rovnal se skoro výši nájemného v Mylhúzách obvyklého, a po 13 letech byl domek splacen, za nějž zaplatil vlastník jen o 1300 fr. více, než by v té době byl zaplatil nájmu. Kdyby bylo snad kupci změnití bydliště, aneb jinak bylo nutno smlouvu zrušiti, obdržel kupec splátky své, pokud nájemné přesahovaly, zpět.

Domky ponejvíc jednopatrové tvoří menší skupiny, každý má zahrádku o 120□ m. Společnost v prvních 30 letech zkvétala tak, že do r. 1876 prodala 918 domů, na něž $\frac{2}{3}$ kupní ceny byly splaceny,

dělnictvo skutečně spořilo a hledělo si opatřiti člověka důstojné bydlení a dokázalo, že spořivý dělník, jsou-li pracovní a mezdní podmínky jen poněkud obstojné a nenastoupí-li krise, může za jistou řadu let dům, v němž bydlí, svým zváti.

Ovšem, že nic dokonalého pod sluncem, a že také zde při nejlepších úmyslech společnosti a upřímné snaze dělníkově nedošel mnohý cíle vytčeného a jiný, dodělav se ho, zapomněl na sociální hledisko, s něhož na dům takový nutno pohlížeti.

Sanguinické naděje, že tímto způsobem dá se rozřešiti nejen otázka bytová, nýbrž otázka dělnická vůbec, vzaly za své v letech osmdesátých. Domky dělnické dostaly se znenáhla do rukou lidí, kteří je pokládali za uložený kapitál a jako s takovým s nimi nakládali. Docíliti nejvyšší rentu bylo jejich heslem, jako všech kapitalistů. Po 10 letech nebyl majitel vázán stanovami společnosti a tu domek buď prodal, aneb vzal si 2—3 nájemníky a tak získal obnos potřebný k splácení lhůt tržové ceny. Ve skutečnosti nebydlil nyní ani on, ani jeho nájemníci dobře, poněvadž domek celým svým zřízením vypočítán byl pouze pro jednu rodinu, avšak tím, že spolukořistil z nouze o byty, již přes stavby společnosti v Myhlúzách nebylo, podařilo se mu brzy dodělati se vlastnictví. Avšak ani potom, když cíle toho již dosaženo, nenastalo v bytových poměrech vlastníků samých zlepšení. Náklonnost k pronajímání potrvála a ježto původní stavba domků neodpovídala těmto úmyslům, prováděny všelijaké přístavby, které působí stejně neutěšeně, ať na ně hledíme se stanoviska technického či hygienického anebo estetického.¹⁾

Dělník stav se vlastníkem domu, hleděl využítkovati své nájemníky právě tak, ne-li hůře, jako jiný majitel domu. A zvýšiv tak rentabilitu svého majetku těžko odolává pokušení, aby ho neprodal. V nejčastějších případech se však brzy zisk i dům utratí a rodina znova klesá do bytové bídy, z níž s takovými oběťmi byla vytržena; poslední věci horší jsou prvních. A tak

¹⁾ Herkner Salaba str. 259.

dnes není leč jen málo domků v rukou původních majitelů a velká část jich není ani v rukou dělnictva, pro něž byla stavěna, a bídě odpomoženo není. Tento nezdar přiznává dnes sama stavební společnost. Základní chyba spočívala v tom, že dělník učiněn bezpodmínečně majitelem domu; zde nemělo se jednat o vysvobození z nájemných bytů, nýbrž o to, aby nájemné byty byly nabízeny v přiměřeném množství a jakosti a za slušné ceny.

Tuto zkušenost učinily i společnosti v Anglii, Basileji a jinde, kde osud dělnických domů ponechán volné soutěži sil. Přejdou do rukou soukromých a spravují se pak zase kapitalistickým stanoviskem.

3. Ačkoli obecně prospěšné akciové společnosti stavební i přes některé neúspěchy zasluhují uznání, přec s větším zájmem potkávají se stavební družstva pro stavbu vlastních domů, vlastně také akciové společnosti, kde však podílníky jsou jen dělníci, neboť vše, co pro dělníka se děje, má dít se v první řadě dělníkem. Proto také sociálně jsou družstva cennější, neboť co dělník si sám a s větší námahou vydobyl, jest mu také dražším.

Třeba i družstva nevykazovala vždy úspěchu žádoucího, neboť malý domek se zahrádkou bude vždy jen ideálem malé skupiny intelligentního dělnictva a velká většina zůstane odkázána na byty nájemné, přec úspěchy jejich, poněvadž lépe organisovány, jsou značnější.

Čím více dělník při řešení otázky bytové sám spolupůsobí, tím lépe jest pro něho i pro věc samu.

Také v družstvu přechází dům v majetek dělníkův splátkami, nejčastěji tím, že obyvatel jeho vyšším nájemným domek si splácí. Činí-li nájemné 5 proc. tržové ceny, lze počítati $1\frac{1}{2}$ proc. jako splátku a tato splátka se družstvem 3 proc. zúročí. Obnáší-li cena domku 5000 K a platí-li nájemce, který domek chce získati, 5 proc. nájmu = 250 K, splácí tím 75 K ročně a s připočtením úroků má za 17 let splacenu třetinu dlužného kapitálu a dům přechází v jeho vlastnictví. Ovšem, že musí skýtati záruky, že i nadále spláceti bude a že dům ten bude jeho bydlíštěm. Chce-li část

domu pronajati, může tak učiniti jen se svolením družstva, které mu také předpíše, jak vysoký nájem smí bráti a co může pronajati. Tato družstva nemají za účel jednotlivce obohatiti, proto ve všech důležitějších otázkách, domů těch se týkajících, je od družstva odvislým. Není také účelem těchto obecně prospěšných družstev, aby vzniklo svobodné soukromé vlastnictví, jako tomu bylo při akciových společnostech, které doktrinářská zásada, učiniti dělníka neomezeným majitelem domu, valně poškodila; nechce, aby sotva odstraněná bída bytová podporou sobětnosti zase vznikla, nýbrž chce vytvořiti vlastnictví požitečné k tělesnému i duševnímu blahu obyvatel.

Je-li vlastník nucen v dobách nedostatku neb neštěstí, aneb jeho rodina na př. za příčinou dělení dům prodati, má družstvo knihovně vyhrazené právo prvního kupce.

Bez písemného svolení představenstva sdružení nelze budovy a parcely k ničemu jinému užití, leč jen k bydlení, neboť účelem družstva je opatřiti chudším třídám dobré a levné byty.

Aby také takovému domu prodejnému, pokud možno dlouho, byl zachován charakter domu dělnického, který sociálně a hygienicky se pro dělníka hodí, setkáváme se při rýnských sdruženích s tímto trojím účelným omezením: 1. omezení stavební záležitosti v tom, že se nesmí na domku bez svolení družstva nic představovati; 2. omezení užívací vyhražuje dům jen rodinám dělnickým a jen rodinám o jistém počtu hlav; 3. omezení prodeje vyhražuje spolku právo zpětné koupě. To vše zajistí se knihovně. Při rozejití se družstva přecházejí tato práva, jakož i domy, které snad družstvo jen pronajímalo, na obec s povinností v intencích družstva práva toho užívati a je vykonávati.

Toto omezení práv vlastnických je velmi důležité, neboť jinak družstevní duch, jako tomu bylo při akciových společnostech stavebních, následkem tlaku svobodného, jakkoli použitelného majetku soukromého, ustoupí brzy duchu kapitalistickému. Ovšem, že i zde při nejlepších úmyslech družstva a upřímné snaze dělníkově nepodaří se někdy dojiti vytčeného cíle. To

však na dobré věci nic nemění. I při sebe četnějších družstvech nepodaří se všem dělníkům vlastního krovu si opatřiti; jest to osud, který sdílí třída dělnická s jinými třídami společenskými, a to u bytové otázky, kde jedná se o zdraví a dostatečné byty, a ne o to, aby všichni dodělali se vlastního domu, nepadá na váhu.

Nezřídka se stává, že prve než nastávající majitel větší část lhůt splatiti může, aneb splácí-li ve způsobě zvýšeného nájemného, prve než jistou dobu splácel, aby dům stal se jeho vlastnictvím, změnil se poměry jeho mezdni, takže při nejlepší vůli nelze mu dále splácti a on snad se ztrátou podíl svůj jinému postoupiti musí, aneb přeplatek nájemní na spolku si vyžádá. Aneb nabyté vlastnictví od nového místa pracovního příliš je vzdáleno, poněvadž i při nejlepší vůli není vždy dělníkovi možno v jedné a téže továrně po léta se udržeti, nehledě ani k tomu, že nezřídka podnik v soutěži podléhá, aneb krisí nesnese. Také poměry rodinné jsou změnám podrobeny a nezřídka nevyhovuje byt získaný četnější rodině vlastníkovi, aneb naopak odchodem dospělých dětí aneb úmrtím jest příliš velký. Podnikavější duch vidí někdy, že lépe by bylo v domě uložený kapitál jinde výhodněji uložiti, aneb jiné a jiné nastanou okolnosti, a tu nezbyvá, leč od splátek upustiti, aneb jinému je přenechati, vzdáti se se ziráty členství družstva a s ním i naděje na vlastní dům.

Proto lze této metody svépomoci k získání vlastního domku užiti jen tam, kde je dosti a dobře placených dělníků, neboť jen při velkém množství členů lze družstvům tohoto druhu, které přec jen značný kapitál potřebují, úspěšně působiti. Potom ovšem skýtá tato společenská organizace dělnictvu nepopíratelných výhod a pomoci v řešení otázky bytové.

Další vadou tohoto způsobu řešení otázky bytové jest okolnost, že domy dělnické tvoří pravidelně pro sebe čtvrti od ostatních společenských tříd ostře oddělené, což není právě nejprůhodnější k vzájemnému sblížování se různých sociálních tříd. Tomu však spíše dá se odpomoci, než touze dělníkově, aby sám proto nezahrál si na domácího a, jak již vzpomenuto, ani

při sebe přísnějších stanovách nelze dobře tomu zabrániti, aby nebral nájemníkův a nezačal, stav se majitelem, kapitalisticky smýšleti a jednati, obcházíje různým způsobem stanovy družstva. Jako byl druhdy sám vydírán, tak vydírá nyní on své soudruhy, zvyšuje nájemné, a když renta domu hodně stoupla, se ziskem dům prodává (Miethtyrann = sweater). S touto náklonností k pronajímání a obchodování na úkor účelu družstva a stavby samé potkáváme se všude i v Anglii, kde přec dělnictvo je nejintelligentnější a pro asociaci nejzralejší.

Ostatně vznešeného, ale ohromného cíle, opatřiti aspoň jisté části dělnictva vlastní dům, jak již vzpomenu, i přes všelikou podporu státu, města a obyvatelstva vyšších tříd, se stavební sdružení dodělati nemůže. Není to možno ani v menších místech, kde pozemek stavební je poměrně laciný, tím méně v místech velkých. Tam i tehdy, změní-li se nynější pozemková politika, podrží městský pozemek stále tak značnou cenu, že nebude možno pro větší část obyvatelstva méně zámožného, přes sebe značnější pomoc jiných kruhů a zvýšenou platební schopnost dělnictva postaviti dělnictvu vlastní domky, neboť cena jejich vždy bude nad hospodářskou sílu dělníkovu. A kdyby i silné sdružení ročně 30—50 domků postavilo, kdy dostala by se řada na všechny?

V družstvech rozhoduje pravidlem los, kdo více má podílů aneb déle již je členem družstva, více losů obdrží, tedy větší má naději, že nejprv byt a pak domek na splátky obdrží, přes to přece však mnohým dlouhá léta jest čekati a mnohý vůbec se nedočká.

A tu nezdědka v dobrých letech dělníkovi nechce se čekati, až by snad náhodou řada naň došla, ale hledí se jinak, lze-li vůbec, nemovitosti vlastní domoci. V dobách kritických však dělník snad by rád čekal a rád splácel, ale splátky jsou mu tuze velké a tak ani tu nelze mu dopracovati se cíle touženého.

4. Avšak i přes tyto stinné stránky nelze tento druh svépomoci dělnické podceňovati, a kdyby jen několik rodin dělnických sdružení stavební vyrvalo náručí proletariátu, dosti učinilo, a že činnost ta není

malá, dokazují data, která uvádí dr. Sax ze života družstev stavebních v Anglii. Zde dopracovalo se na 100.000 dělnických rodin vlastního domu, a to zajisté není úspěch nepatrný. Také v Německu jeví tato sdružení značný úspěch, ač dnes spíše se setkáváme se spolky stavebními a úspornými, které jen byty dělnictvu opatřují; přes to však četná sdružení, akciové stavební společnosti (počtem 47) a nadace tisíce domů s 11.365 byty pořídily, jichž jako vlastnictví ponejvíce dělnictvo získalo.¹⁾

Sociálně nejpokročilejší je v té příčině Porýní a a Hanoveránsko, kde ve větších průmyslových městech všude s blahodárnou činností družstev stavebních se setkáváme, třeba dnes spíše stavebním a úsporným spolkům dávána přednost.

Také Dánsko a hlavně Švédsko vykazuje značnou stavební činnost dělnickou, ač nedá se zapřít, že to nejsou jen dělníci, kteří tímto způsobem svépomoci nemovitostí se dodělávají.

Těch je bohužel všude nejméně; nejvíce jest menších úředníků, obchodníků a různých, hlavně železničních zřízenců. Svobodný dělník zřídka kdy dopracuje se vlastního bytla, byť sebe více spořil, tím méně se tak stane, není-li dosti opatrným, což je případ u mladých lidí nejčastější. Když pak se ožení, nelze na úspory více mysliti, leda v době, když děti dorůstají a otci pomáhají. A když i některému podaří se šetrností a pilí celého života domek splatiti a rodině jej odkázati, je-li více dětí a mají-li se oň děliti, neudrží se v rodině, neboť pravidelně z dědiců nikdo nemá takový kapitál, aby mohl ostatní splatiti, majetek otcův bývá prodán, aby děti jeho začaly s bytovou nouzí na novo. Proto, ačkoliv družstva pro dělnictvo hlavně jsou zřízena a užitečná jsou, i když domku vlastního se nedodělá, neboť pak aspoň členy nabádají k spořivosti, přece zkušenost učí, že jen malé

¹⁾ Albrecht: Bau von Kleinwohnungen durch Arbeitgeber, Stiftungen, gemeinnützige Baugesellschaften und Baugenossenschaften. Verein für Socialpolitik. Band 96. 1901.

procento členstva dělnického vlastního domku se do-
dělá, a že jimi bytovou otázku dělnickou řešiti nelze.

Vedle Anglie je typem těchto družstev město
Gothenburg, kde již r. 1846 správa městská podnět
k tomu dala, aby touto cestou o laciné a přiměřené
dělnické byty bylo postaráno. R. 1856 věnoval na ten
účel Robert Dickson 330.000 švéd. korun, »poněvadž
hlavní příčinou, proč dělník se svému bytu vyhýbá,
je nedostatečnost a nepohodlí bytů dělnických, jimiž se
byty dělnické zpravidla vyznačují.«

Dnes je v Gothenburce a jižním Švédsku 106 sta-
vebních společností a statisticky je dokázáno, že málo
jest jen míst, kde by dělnictvo tak dobře bydlilo, jako
právě tam.

Ostatně známa jsou i jiná zřízení, ke blahu děl-
nictva směřující, jimiž se Gothenburg před ostatními
městy ve světě vůbec vyznačuje, takže lze jej míti
za přední ze sociálně pokročilých měst. Máme na mysli
jeho chudinský systém, nyní také, jak rádo se činí,
elberfeldským zvaný, ač tento jest jen jeho kopie; to
však je jiná kapitola sociální otázky a nám jest se
vrátiti k našim stavebním družstvům.

5. Že stát i obec tyto obecně prospěšné společnosti
musí podporovati, jelikož by ani při sebe větším počtu
členů, při poměrně nízkých podílech, nemohly se do-
dělati značnějších výsledků, je jisto. Za to ovšem pak
mají právo přísně kontrolovati byty družstvem zřízené
v příčině hygienických a mravních požadavků. Nemají
tedy tyto důležité faktory, bez jejichž pomoci ani sdru-
žení, ani úsporné a stavební spolky mnoho nepořídí,
na tuto důležitou povinnost svou pamatovány býti
snad teprv propuknuvší epidemií a jakmile tato zmizí,
ponechati otázku bytovou zase v pokoji.

U nás, po příkladu jiných zemí, domnívala se
vláda, že otázka bytová v první a poslední řadě dá se
řešiti berní politikou, slevou daní. Poněvadž ani sta-
vebních sdružení, ani spolků stavebních, až na nepatrné
stopy, nemáme, skýtá zákon z 9. února 1892 říš. z.
č. 37 úlevy domovní daně obydlím dělnickým. Je zde
aspoň dobrá vůle, která spočívá na nepřímém doznání,

že zdanění domové u nás tak je veliké, že slevení z daní těch již je pokrokem v otázce bytové.

Dle § 1. téhož zákona má sice osvobození to jen v těch zemích nastati, kde se domky dělnické osvobodí také od přírážek zemských a okresních a částečně i obecních. V Čechách stalo se tak hned na to zákonem zemským z 11. července 1892.

Tento říšský zákon platil však jen na dobu 10 let a nahrazen byl zákonem z 8. července, jak již svrchu vzpomenuto.

Hlavní vada zákona z r. 1892 v tom záležela, že úleva, již domy dělnické požívati měly, byla různě omezována a zásadně ne nájemníci, nýbrž domácí pán byl ten, jehož měl při úlevě zákon na zřeteli, a privilej přestala, jakmile přešel dům v jiné ruce, třeba účelu svému, býti nájemným domem dělnickým, nadále byl zachován. Nájemné bylo stanoveno tak nízko, že s odpovídajícím mu kapitálem nebylo by možno postaviti dům, poněkud jen hygienickým, policejním a jiným předpisům odpovídající.

Veliké mezery jevil zákon také v ohledu zdravotním, obsahuje toliko na př. ustanovení, aby podlaha obydlí neležela pod úrovní ulice, a některé jiné.

Nový zákon z r. 1902 trojí má na zřeteli:

a) Zřízení zdravých obydlí. Obyvatelé mají býti chráněni před tělesným i duševním nebezpečím, které hrozí jim v přeplněných, tmavých a nevědušných bytech a tam, kde muži a ženy různého věku pohromadě bydlí.

b) Zřízení laciných bytů. Nájemné má souhlasiti s hospodářskou silou nájemníků.

c) Zřízení dostatečného počtu těchto obydlí.

A toho všeho chce zákon dosíci osvobozením bytů dělnických od daní; zda však budou se peníze ukládati v dělnických domech a zda touto úlevou zdanění dosáhne zákon svého účelu, musíme vyčkati. Dosavadní zkušenost toho nepotvrzuje. Omezování tohoto osvobození od daně domovské více není.

§ 1. osvobozuje na dobu 24 let od domovní a činžovní daně všechny domy určené a pronajímané dělnictvu, aneb domy. v nichž byt dělnický tvoří část příjmů dělnických. Též domy stavebních společností, aneb domky dělnické, od továrníků dělníkům na splátky dané, těší se této výhodě, nebudou-li déle než 15 let spláceny.

Dělníkem rozumí se po smyslu § 2. osoba za mzdu pracující, jejíž příjem neobnáší více než 1200 K, u rodiny 2—4členné 1800 K a u rodiny 5 i vícečlenné 2400 K.

Rodinné domy, které toho dobrodiní zákonného požívati mají, nesmějí býti od více než 6 rodin obývány, nesmějí míti více než 3 poschodí a v jednom poschodí ne více než 4 byty.

Domy prodejně, zbudované od obecně prospěšných spolků a sdružení, nemají míti více než 2 byty. Ve větších městech a při větších domech nutno zřízením více schodišť těmto zákonným předpisům dostiučiniti a nesmí pak na jedno poschodí a jedny schody více než 6 bytů připadnouti. Zakazuje se podnájem a nocležnictví. Ve větších budovách rodinných mohou však ve zvláštních odděleních býti byty i pro osoby osamocené.

Dobrodiní tohoto zákona může však jen těm rodinným domům přirčeno býti, kde plocha obývaných místností a sice při

a) bytech o jedné místnosti není menší než 16 a ne větší než 25 m²,

b) při bytech o 2 místnostech nejméně 20 a nejvýš 35 m² a

c) při 3 a více místnostech nejméně 30, nejvýše však 80 m² obnáší.

Domoviny svobodných určeny jsou pro osoby téhož pohlaví v oddělených místnostech bytových. Každá taková místnost má míti jen jednoho, nanejvýše 3 obyvatele. Osamělé osoby různého pohlaví mohou v téže budově bydleti jen v úplně odloučených odděleních.

Výhody tohoto zákona požívají pak jen ty domoviny svobodných, kde plocha obydlí pro jednu osobu

určená měří aspoň 8 m², pokoj pro 2 osoby nejméně 12 m² a pro 3 osoby nejméně 20 m² obnáší.

§ 9. tohoto zákona zmocňuje vládu, aby policejně bytové nároky tohoto zákona doplnila, zvláště ty, které vyžaduje ohled na osobní bezpečnost, zdraví a mravnost. Tyto předpisy mají zvláště si všímati:

a) poměru hloubky podlah bytů přízemních k úrovni ulice, výšky a vnitřního rozdělení obytných místností; dále toho, jak postaráno jest o světlo, vzduch, vodu, odpad atd.

b) bytů přeplněných a z ohledů zdravotních a mravnostních nedostatečných;

c) poloh, zřízení a stavby domů, postavených od obcí, společností a zaměstnavatelů za účelem obecně prospěšným.

Roční výnos nájemného budov, požívajících těchto berních výhod, nesmí překročiti obnos, který potřebný jest, aby se uložený v nich kapitál při 60letém trvání budovy a po odražení nutných výloh, zúročil tak, jak ministerstvem financí a vnitřních záležitostí pro jednotlivé země stanoveno jest.

Chce-li majitel domu osvobození od daní požívati, musí dům na 50 let knihovně účelu zákonnému věnovati.

Poněvadž tato doba je někdy příliš vysoká a poměry a potřeby se mění, dům, který snad dnes je dostatečným, nebude brzy úkolu svému vyhovovati, a jak u dělníka, tak u majitele domu mohou nastati okolnosti, které oba nutiti budou k tomu, aby dostalo se domu jiného určení, je vláda zmocněna, zrušení tohoto věnování před 50. rokem dovoliti.

Ustanovení trestná stíhají ty, kdo budov k jinému účelu používají, aneb vyšší nájemné, než sazba předpisuje, vybírají. Trest záleží v pokutě, placení daně, po případě nahrazení daně slevené. Aby tato ustanovení, od nichž sleva daní jest odvislá, byla zachovávána, k tomu dohlížeti mají živnostenská inspektoři. Pokud týká se právních poměrů stavebních společností, jež má zákon v první řadě na mysli, ty pořádá zákon ze dne 9. dubna 1873 ř. z. č. 70 a rozeznává společenstva s ručením neomezeným a omezeným a dostává se

jím jistých výhod zákonem ze dne 27. prosince 1880 ř. z. č. 151. Zákon tento, nápadně podobný belgickému zákonu z r 1894 (loi relative aux habitations a bon marché), platí na 20 let.¹⁾

V jednotlivostech je tento zákon nepopíratelným pokrokem, porovnáváme-li jej se zákonem z r. 1892 ; že by se však otázka bytová dala jím řešiti, je velmi sporno. Zákon sám o sobě je podporou nezištných stavebních družstev, těch se nám však nedostává. Jinak tomu v Německo, tam potkáváme se s několika sty podobných podniků, a třeba nevykazovaly tak zdatnou činnost jako společnosti stavební, mající za účel jen stavbu bytů, o nichž hned bude řeč, přece činnost jejich blahodárná nedá se popřít. Ovšem tam pro podniky tohoto druhu mají pojišťovny dělnické větší porozumění a vědí, že nelze lépe kapitály uložit, než v domech dělnických, a že čím více se jak úrazovny, tak i jiné pojišťovny o bytovou otázku starají a řešení její podporují, tím více také pečují o zmenšení vlastního risika. Výmluvným toho dokladem je okolnost, že v podnicích těch mají dnes německé pojišťovny dělnické přes 60 mill. marek.

6. Lépe nežli družstva a akciové společnosti, mající za účel dopomoci dělníkovi k bytovému majetku, osvědčují se stavební společnosti dělnické s omezeným ručením, které dělníkovi při malém nebezpečí skýtají veliké pole činnosti a nepopíratelné výhody levného bytu. V těchto společnostech vidí Liebrecht, předseda hannoverské pojišťovny a jeden z hlavních podpůrců stavebního hnutí, nezištnou a trvalé blaho celku na zřeteli mající pravou dělnickou svépomoc. Není zde obavy, že jako při družstvech, majících za účel opatření členům vlastního domu, nastane doba, že ti, kteří šťastnými byli a za pomoci sdružení vlastního domu se dodělali, jak smutná zkušenost potvrzuje, začnou se od spolu trhati. Tím pozbývá družstvo nejzkušenějších a nejsolidnějších živlů. A proto i při takovýchto družstvech je výhodnějším k udržení členů stavěti jen domy nájemné, opatřené lázněmi a prádel-

¹⁾ Srovn. Jäger I. c. II. str. 299 násl.

nami a p., jako činí dnes skoro všechny stavební společnosti ve svých nájemných domech.

Že potřebí jest těmto družstvům mužů nezištných i z jiných, než jen dělnických kruhů, a čehož že mnohdy se nedostává, jest jen želeť, je na bile dni. Vždyť nejsou dělníci s praktikami obchodními, peněžními a stavebními, byť sebe více ve spolcích byli vyškoleni, tak obeznámeni, jako obchodníci, finančníci, úředníci a stavitelé z povolání. Toto blahodárné spolupůsobení nesmí však míti ráz nějakého poručníkování. Během času jest ho ovšem čím dále tím méně družstvu potřebí a omezuje se samo sebou. Také se nesmí nikdy dělnictvu toto spolupůsobení vnucovati, nežádají-li si ho, neboť často zklamáný již dělník je nedůvěřivým. Vidí-li však nezištnost, která neplete se do věcí, do nichž jí nic není, přijde sám a vzájemná důvěra pomáhá při společné práci překonávati i nejtěžší překážky, sociální propast mezi třídami se na prospěch společnosti úží a vyrovnává. O tom však v následujícím.

VI. Společnosti stavební a úsporné pro stavbu domů nájemných.

1. Krásnou byla by svůdná idylla, malující spokojeně pokuřujícího si dělníka před vlastním domkem v úpravné, vlastní rukou pěstěné zahrádce, kdyby dala se uskutečniti. Ideální způsob pomoci akciovými společnostmi a stavebními sdruženími namnoze zklamal. Smutná zkušenost, že dělník, jakmile domohl se pomocí družstva vlastního krovu, pozbývá zájmu na práci družstva, neboť má již svou »sociální otázku« rozluštěnu, ba nezřídka že dává družstvu, které jej přece vlastníkem učinilo, na jevo i nepřátelství, je nepopíratelná.¹⁾ Tuto zkušenost potvrzuje také Liebrecht, varuje družstva před lidmi, kteří pod pláštěm touhy po vlastním domově skrývají jen sobecké přání po předmětu, jehož by se dalo spekulacně využítovati; výsledky mnohého akciového spolku stavebního v Ně-

¹⁾ Dr. Carret: Shromáždění cášského stavebn. a úsporného spolku r. 1898.

mecku z let devadesátých a najmě společnost myl-húžská a basilejská jsou toho smutným dokladem. Proto právem větší přízni těší se stavební společnosti, které si vytkly za účel opatrovati třídám chudším jen vhodné byty za ceny přiměřené. Ve větších městech k tomu nutí drahota stavebního pozemku, která menších staveb nepřipouští, a velkých staveb nelze v drobné vlastnictví dělit. Avšak i v menších městech ujmá se dnes obecně prospěšná stavba bytů, které jsou společným majetkem a ve správě spolku, skládajícího se ponejvíce z dělnictva.

Jsou dvě formy těchto zásadně selišších organisací ; první má základ výlučně humanit: jsou to různé, obecně užitečné akciové společnosti s omezeným ručením a různým omezením vlastnictví, o nichž již byla řeč, spolky s právy korporacími, různé bytové nadace a fondy a j. Organise tohoto druhu vylučují z účasti na správě spolkové ano i z účasti členské všechny ty, kdož bytu v domech společností vystavěných hledají.¹⁾ Dozor, vybírání nájemného a jiné obstarávají

¹⁾ Zde sluší učiniti zmínku o nejznámnějším z těchto dobročinných nadání, nadac. lipské k postavení laciných bytů. Základ 4 millionů marek k ní položil nakladatel Heřman J. Meyer stanoviv, aby výtěžku domů k dalším stavbám se užívalo. V obou předměstích lipských Lindenau a Eutritsch má nadace 854 byty rodinné a 31 pokoj pro osamělé, takže celkem ubytovala 885 stran čítajících 3709 obyvatel. Ročně lze postavit z výtěžku domů a necelých 3 proc. z kapitálu 40 domů. Nájemné nesmí obnášeti více než $\frac{1}{7}$ příjmů obyvatele a dle toho se mu také vhodný byt přidělí. Kdežto průměrná cena bytu o jedné světnici, komoře a kuchyni v Lipsku obnáší 203 mk., je cena tohoto bytu v kolonii nadační při příjmech rodiny o 800 mk. jen 114 mk., při 1000 mk. 142, při 1200 170 mk., při 1500 210 mk. Správa nadace neptá se nájemníka, jaký byt se mu líbí, nýbrž jaký byt potřebuje, a dle toho a jeho příjmů byt mu vykáže. Požadavky přesahující poměry příjmové se odmítají, zrovna tak jako poptávka po bytech lacinějších se strany těch, kdož po výsazu příjmů větší byt platiti mohou. Systém se osvědčuje, má jen tu polízu, že četnější rodiny, poněvadž byty jen na 5členné rodiny jsou vypočteny, jen tehdy mohou býti přijaty, je-li možno k bytu, který pravidelně ze tří zmíněných místností záleží, přibrati ještě místnost jednu. Této závadě nutno odpomoci. Že shánka po těchto bytech je veliká a že hlásí se až 10krát tolik nájemníků než lze přijati, je patrné. Čistý zisk z nájemného 70.000 mk. ročně při-

dobrovolní předsedové jako úřad čestný; cit pro čest sesílený sborovým duchem kolonie jim tuto práci značně usnadňuje.

Druhá forma těchto organizací spočívá na principu svépomoci; jsou to stavební společnosti v užším slova smyslu, kde jako podílníci jsou účastněny ony vrstvy méně zámožných, pro něž se byty zřizují. Spolky prvního druhu jsou více zřízením dobročinným. Často nedostává se jim přímého styku s třídami, v jejich prospěch pracují, a tu při nedůvěřivosti dělníkově, zvláště neskýtají-li tak patrné podpory, jako zmíněná nadace lipská neb gothenborská, nevykazují vždy žádoucích výsledků. Také je činnosti jejich na újmu okolnost, že správy těchto spolků a nadací, nejsouce složeny z tříd dělnických, aneb méně zámožných, nemají porozumění pro potřeby a oprávněné požadavky těchto tříd, byty jimi založené nejsou pro dělníka dosti praktické, ba nejedné takové nezištné společnosti se stalo, že s velkými obětmi byty zřídila, ale tak málo bylo po nich poptávek, že byla nucena svou činnost zastaviti.

Proto však nelze šlechtitných snah těchto společností podceňovati; mnohé z nich ještě dnes zkvétají.

Řekli jsme již že v sociálním a ethickém ohledu významný moment součinnosti těch, kdož bytu potřebují, činí stavební společnosti, kde dělník je členem a na správě společnosti se účastní, daleko populárnějšími, než jsou spolky dobročinné. Vědomí, že na opatření bytu spolupůsobil, že je členem společnosti, že neděkuje za byt, kterého se mu dostalo, pouhé dobročinnosti, mravně jej povznáší, kdežto při bytech, jichž se dostává

pisuje se na účet nových staveb. (Jäger l. c. str. 284.) Tato nadace založena je po vzoru anglickém, kde podobnému dobrodiní těší se i Londýn z nadace bankéře Peabodyho († 1869). Nadace na tento účel obnášela 10 mill. marek a dnes má v různých čtvrtích Londýna 24 bloky (Peabody Buildings) o 5112 oddělených bytech asi pro 20 000 obyvatel. Nájemné řídí se příjmem nájemcovým a obnáší $\frac{1}{5}$ jeho výdělku; v tom však již obsazeno použití lázní a prádeln. Třeba zde bylo obyvatelstvo dosti stísněno, přece o zdravotní jakosti bytů těch svědčí nejlépe ta okolnost, že je zde úmrtnost o 4 proc. menší než jinde v Londýně. Ceny bytů jsou takové, že nadace stále vzrůstá a stále pro méně majetné byty se zřizují. Této podobná je i nadace Guinness-trust.

třídám nižším prací cizí a dobrodiním, cítí se tyto poníženými. Největší přednost těchto společností vedle péče o zdravé byty dělnické v tom spočívá, že příslušníci různých tříd společenských stávající se členy společnosti sejdou se zde na půdě neutrální, ve společné práci, která k obecnému blahu se odnáší, a to je sbližuje a protivy třídní vyrovnává. Nedůvěra, s jakou pohlíží dělník na příslušníka třídy zámožnější, zde při společné práci mizí, zvláště vidí-li, jak tento nezištně pracuje v jeho prospěch. Dělník přichází zde k poznání, že není as vše pravda, čím sytí jej denně tisk sociálně demokratický o nenáviděné bourgeoisii. S druhé strany pak ti, kdož neměli nikdy příležitost přímo stýkati se s dělnictvem, naučí se třídy té si vážiti, neboť vidí, jakých obětí schopna jest pro společné zájmy, které při chatrných hospodářských poměrech dělnictva jsou skutečným grošem vdovy z evangelia.

Tyto nitky vzájemnosti mohou během času býti mocným pojítkem k navázání protivnými zájmy roztrhaných styků mezi třídou dělnickou a třídou majetnou.

Vedle tohoto vlivu sociálního nesmíme zapomenouti ani vlivu ethického, na nějž právem poukazuje Ruprecht (*Gesunde Wohnungen, Göttinger Arbeiterbibliothek* seš. 6.): »I to je velká věc, že soudruhové vlastní silou a pod vlastním vedením směřují k vyššímu cíli, že vedle svého, jinak snad jednostranného poslání pracují pro ideální účely celku. Povznášejí jiné a jsou povznášeni.«

Dělnictvo v takové společnosti vlastní silou, za vlastního vedení pracuje pro celek i jednotlivce, osobně i sociálně vyšínuje se na vyšší stanovisko, překonává předsudky a získává cenné osobní zkušenosti a známosti v kruzích, s nimiž nikdy snad jinak nebylo by přišlo do styku.

Na tento sociální a mravní význam společností tohoto druhu nelze dosti váhy položit.

2. Proto všechny novější společnosti za účelem odpomoci nouzi bytové staví na tomto zdravém základě veřejně podporované svépomoci a prospívají. Čle-, nové těchto společností, jakkoli cena domu stále stoupá

byt i zvolna, platí stále stejné nájemné, čehož v bytech soukromníků nikdy není, kde stoupající ceně domu musí odpovídati i zvýšení nájemného. A tento užitek, který bez námahy připadá v bytech soukromých majitelům domu, připadne v domech společnosti nájemcům, kteří mají byty za ceny původní a zachovávají-li smlouvu nájemní, ani vypovězení býti nemohou, ani nelze jim nájemné zvýšiti. Se vzorem těchto společností potkáváme se nejprve v Anglii, kde záhy došlo se k přesvědčení, že ukládání kapitálu v bytech dělnických je výnosné, aniž by třeba bylo bytové nouze méně zámožných vyděračně zneužívat. V letech devadesátých čítala Anglie na 3000 různých stavebních společností.

Společnostem stavebním, které zabývají se stavbou domů nájemných, daří se dobře a dělníkům respektive nemajetným třídám, které byty u nich hledají, ani nenapadne byt jednou získaný opustiti; jest řídkostí, aby měla některá společnost byt prázdný, naopak přihlášek vždy přibývá.

Na venkově staví se pravidelně domky pro jednu rodinu s menší zahrádkou (cottages). V městech ovšem dlouho to trvalo, než se vymanily společnosti stavební z nájemných kasáren (associated dwelling). Dnes však, není-li tak přímo zakázáno cenami půdy aneb jinými okolnostmi, staví se i uvnitř města byty jen pro jednu rodinu, tak zv. self contained house. Ovšem cena stavby zvýší se skoro o 25 proc. než v bytových kasárnách, avšak v cottage-flat nalezena forma většímu počtu rodin oddělené byty opatřiti a půdy co nejvíce využítovati. Zvláště opatrně si vedou společnosti, pokud týká se správy domů, kterou skoro zcela opatřují nájemníci. Týdenní vybírání nájemného nutí dělníka k tomu, aby příjmy své řádně si rozdělil, a náhrada za poškození bytu, společností přísně vymáhaná, je dobrým prostředkem, že učí se bytu šetřiti, zvyká mu a zřídil-li si jej poněkud jen útulně, nerad loučí se s ním, nejínak, než jako by jeho byl.

Město Londýn vydalo již na 50 millionů zlatých na umírnění bytové nouze, činnost soukromá vykazuje číslo nemenší, a přece za tyto obrovské sumy poda-

řilo se teprv as pro 120.000 lidí opatřiti byty člověka důstojné, kapka to ovšem do moře 7mill. města. To, co dosud se stalo, lze považovati jen za počátek širšího účelného boje proti bytovému pauperismu širších vrstev.¹⁾ Anglie jest vzorem německým společnostem stavebním, které třebaš jí nepředčily co do velikosti vynaloženého kapitálu, přec nejsou menšího sociálně-politického významu.

Jedním z největších spolků tohoto druhu a typem ostatních je stavební a úsporný spolek hannoverský o 3300 členech, jemuž život dala roku 1886 v městě Hannoveru panující nouze bytová.

Spolek ten byl vzorem spolku gottinskému a r. 1892 založenému stavebnímu spolku v Berlíně, stavebnímu spolku darmstadtskému a j.

Nejpočetnějším je svaz bavorských zřízenců železničních, který je ve všech větších místech bavorské státní dráhy činným a od vlády bavorské přijal již podpor na 6 a půl mill. marek.

Dle statistiky Albrechtovy bylo ku konci r. 1900 v německé říši 384 společností pro obecně prospěšnou stavbu bytů, které opatřily na 25.000 bytů pro střední a pracovní třídy, a cena všech staveb, společnostmi provedených, obnáší as 86 mill. marek. Stál tedy jeden byt 3550 marek. Většina společností staví dnes jen byty nájemné, ač dosud se setkáváme se společnostmi pro stavbu domků prodejných.

V porýnské provincii bylo r. 1897 asi 20 stavebních spolků, dnes jest jich přes 100 s 10.000 členy, z nichž na 8000 náleží dělnické třídě. Spolky ty v letech 1899—1900 vystavěly 4464 domů s 33.349 místnostmi a skýtaly obydlí 9483 rodinám; umístění jedné rodiny stálo 3450 marek.

Spolky ty vykazovaly 3—4 proc. zisku, mohou tudíž zde uložený kapitál mírně zúročiti. Aby chráněn byl jejich obecně prospěšný charakter, nevypláci se větší dividenda než 4 proc., a tím lze také výši nájmu udržovati v mírných mezích.

¹⁾ Jäger l. c. 147. l.

Úroková míra pro zápůjčky na stavbu obnáší 3 až 4 proc., amortisace půl až 2 proc., a skýtají je po nejvíce pojišťovny zemské.

3. Povšimnutí zasluhuje zřízení stavebního spolku berlínského, který založen po způsobu spolku hannoverského.

Členem spolku toho může se státi každý, kdo bydlí v Berlíně a okolí do 10 km. a splatí aspoň jeden, ne však více než 3 členské podíly po 300 mk. Splátky dří se mohou též ve lhůtách měsíčních. Podíl zúročí se 4 proc.

Potřebné kapitály k nákupu pozemku skytly i zde pojišťovny. Peníze na stavbu, pokud nestačily podíly, opatřovány hypoteční půjčkou, a tu hlavně pokud se týče druhé hypotéky bylo společnosti zápasiti s mnohými obtížemi, aby stavební peníz nepřišel jí tuze draho. Než přes to v krátkosti provedeno dvě imposantních staveb se 311 byty a 11 obchodními místnostmi. Bohužel, že vzhledem na drahotu místa bylo se při držeti společnosti stavebního systému nájemných kasáren, ale kasárny ty mají byty, o nichž se berlínskému lidu dělnému dosud nesnilo, neboť budovy spolku jsou stavby umělecky i hygienicky dokonalé. Průměrná cena bytu o 2 místnostech obnáší 240 marek, což je na Berlín nájemné velmi nízké.

Běžný závodní kapitál, jehož část ve výši difference mezi zápůjčkou a výlohami nákladovými na jednotlivých stavbách vázne, tvoří podíly, splátky po dílů, vybrané od členů společnosti, a jejich společností zúročené vklady. Je přirozeno, že tento závodní kapitál pomalu se sbírá, zvláště když zámožnější třídy vlažně jen se účastní podniku důležitosti eminentně obecní. Jiné společnosti stavební jsou v té příčině na tom lépe, ba úsporné jejich oddělení druhdy vklady oplývá. Výzva hamburské společnosti k zámožnějším třídám r. 1897 měla úspěch stkvělý, takže ihned upsáno bylo kolik tisíc podílů. Tato účast zámožnějších tříd svědčí ovšem nejlépe o sociální pokročilosti toho kterého obyvatelstva, které ovšem mravní a hmotnou podporou svépomoci dělnické plní povinnost svou nejen vůči spolubratru, nýbrž i vůči sobě. Že i u nás nezůstaly by s pro-

půjčením kapitálu pojišťovny dělnické a jiné ústavy pozadu, jest jisto, přispívaly by tím jen k zmírnění invalidity, jejíž nejeden kořen v nedostatečných bytových poměrech leží.

Že by i majetnější soukromníci, naše peněžní ústavy a hlavně obce nesměly na tato zřízení hleděti s podezřením, je zřejmo. Na obcích bylo by získati pro spolky stavební pozemky v cenách přiměřených, poněvadž při jejich vzestupné tendenci, za daného zákonodárství, jest i sebe silnější společnost bezmocná oproti nereelní spekulaci pozemkové a nemůže laciný byt dělníkovi poskytnouti. Tento druh podniků spekuláčních, proti němuž je společnosti bojovati, nesmíme ovšem zaměřovati se zdravým duchem podnikatelským, který pro rozvoj každého města je nezbytným.

Nelze si nic více přát, než aby, až dojde k stavebním společnostem i u nás, panovala v zájmu dobré věci mezi obcí a stavebními společnostmi svornost, s níž se vždy v Německu nepotkáváme. Obě tyto společnosti, obce i takový spolek, mají za účel blahoobecné, obě tedy mají se snažiti dosíci toho, čeho je dnes nejširším vrstvám obyvatelstva velkoměstského nejvíce potřebí, zdravého, lidského bydlení, v němž leží, což nelze dosti často opakovati, nejen veliký kus zdraví, ale i mravnosti národa. Vizme však dále zřízení stavebních společností.

Domy jsou majetkem společnosti, která je spravuje svými zřízenci, volenými ze členstva, a svým členům byty v nich pronajímá. Pokud všichni přihlásivší se členové nemohou bytu dostati, rozvrhnou se byty losem. Člen, který je déle u společnosti, obdrží více losů. Správu celé společnosti vede zvláštní 3členné předsednictvo, úřad to čestný, který volí 24členná dozrací rada, již zvolilo generální shromáždění členů většinou hlasů. Předsednictvo zastupuje společnost na venek, urovnává spory bytové, bdí nad zachováváním statut a řádu nájemného atd. (Viz stanovy berlínsk. spořitel. a staveb. spolku profesor dr. Albrecht: Fünf Jahre praktisch-socialer Thätigkeit. Berlin 1898.)

Všude vykazují stavební společnosti ve svých podnicích příznivou rentabilitu, kterou děkují celé řadě příznivých podmínek své zdravé organisace a poměrně nízkému úroku, na jaký dosud dostalo se jim hypot. zápůjček, neboť dosud dobří lidé, mající zájem na obecném blahu, nevymřeli.

4. Že za těchto okolností, při těchto výhodách a při malých poměrně podílech není o členy nouze, jest jisto. Nejúspěšnější činnost rozvinul spolek hannoverský, který r. 1885 založilo 70 nemajetných dělníků. Roku 1894 měla společnost již 40 velkých domů s 325 byty, mnohými dílnami a krámy, měla svůj spolkový dům a jmění na 1 million marek, z čehož polovice připadala na splátky členstva a k dobru připsané úroky. A oddělení úspornému vede se tak stkvěle, že musilo omeziti přijímání vkladů. Cena bytu o jedné větší světnici s kuchyní a dvěma komorami obnáší, dle polohy, 160—220 marek. Pozoruhodné výsledky těchto společností přiměly pruskou vládu k tomu, že zákonem ze dne 26. června 1889 dáno bylo společnostem pojišťovacím dovolení, aby na mírný úrok směly zapůjčiti k stavbě dělnických bytů část svého kapitálu na hypoteční jistotu. Tu rostly společnosti stavební očividně a představenstva pojišťoven nezištně a horlivě starala se o zakládání a rozkvět jejich, hlavně tím, což je nejdůležitějším, že bděla nad jejich financemi a obstarávala obchody peněžní. Dnež uloženo v nich, jak již připomenuto, přes šedesát millionů marek a není starostí, že by pojišťovny vydávaly v šanc jmění své. Výše nájemného vypočítává se tak, aby hradilo míru úrokovou právě běžnou, amortisaci půlprocentní a útraty za správu a udržování domů, které obnášejí as 1 proc. ze základního kapitálu. Ovšem přes toto vše nemohly by býti byty v domech stavebních společností tak laciné, kdyby stát je nepodpořoval hlavně osvobozením od daně na delší řadu let a jinými výhodami berními a kdyby obec skytutím různých úlev, pokud se týče stavebního řádu, laciným staveništěm a jinými výhodami jim ochotně nevycházela vstříc. Reální daně nenáležejí v Prusku státu, nýbrž obcím, a proto mají tyto tím více mož-

nosti a práva poskytovati společností dle libosti a potřeby veliké výhody berní. Čím sociálně pokročilejší obec, tím více ovšem výhod společností skýtá a tím lépe se těmto, vlastně jejich členům, daří. V Belgii a Hannoversku jsou často i spořitelny podílníky stavebních společností. U nás jsou to dosud jen některé obce německé, kde tato blahodárná myšlenka se ujímati počíná. Tak stavební společnost pro blaho veřejné v Liberci, pomocí spořitelny tamější zřízená, postavila v minulém desetiletí villovou čtvrť, okrášlila tím město a upravila příhodné byty — ovšem pro lepší třídy. Nechtějí si. Tím získáno zajisté také slušných bytů pro příslušníky tříd pracovních aspoň v domech opuštěných a stalo se aspoň něco; kéž by aspoň jinde tolik se stalo.

Pokud týče se správy domů společností, svěřuje se tato obyčejně některému členu dozorčí rady aneb osvědčenému údu společnosti, kteří ve zmíněných domech bydlí. Vybírají nájemné a měsíčně výboru podávají zprávu a skládají účty, jsouce za vše, co v domě aneb, mají-li jich více na starosti, ve všech seděje, zodpovědni. Všechny nutné opravy, které nejsou přímo nájemcem zaviněny, pořizuje společnost, jí též náleží udržovati čistotu na schodištích, chodbách a dvorech. Tím se odpomáhá mnohemu nedorozumění mezi nájemníky. Podnájem se zásadně nepřipouští. Smlouva nájemní postrádá různých klausulí, jimiž bývá nájemník jen týrán, a omezuje se jen na některé nutné zákazy. Za to však appelluje se opět na smysl pro čest a vzájemnost nájemníků slovy: Jest žádoucí, aby nájemci v zájmu obecně užitečného účelu stavby v bytu tak si vedli, jako kdyby dům byl jejich majetkem.

A společnosti mohou býti v tomto ohledu spokojeny. Byty udržují se v úplném pořádku a stesky, které jsou v domech, kde mnoho nájemníků bydlí, na denním pořádku, nejsou zde časté. Ba naopak, obyvatelé zdají se tvořiti jednu rodinu, třeba že jednomu stavu nenáleželi.

Vždyť má v takové společnosti podílník, jemuž dostalo se bytu, postavení vlastníka domu, aniž by podléhal pokušením, která s takovým vlastnictvím

pro méně inteligentního jsou spojena. Člen spolku je pronajímatelem a zároveň nájemcem; platí sice nájem, ale takový, za nějž by nikdy u soukromníka bytu, jaký skýtá mu spolek, nedostal, zároveň však má také rentu, která zvolna sice, ale stále roste.

Kdežto ve stavebních družstvech, po způsobu mylhúzkém, stane se dělník vlastníkem zadluženého domku a při sebe větší spořivosti, nechce-li co nejvíce se uskrovniti a ostatek domku pronajati, skoro za celý život dluhu se nezbaví, je zde sice také nucen k spořivosti a bytu také nemá zdarma, avšak není nucen k tomu, aby měl zadlužený majetek, který mnoho radostí neskýtá.

Platí-li správně nájem a plní-li vůbec slušné podmínky nájemní smlouvy, nemůže dostati výpovědi a může s bytem jako svým počítati a dle toho se zařídit. Tento způsob stavby vylučuje také nebezpečí noclehářství a podnájmu a spojeného s ním přeplnění bytu, poněvadž toho společnosti zásadně netrpí, dovolujíce to jen v případech mimořádných, na krátkou dobu a jen tam, kde je nebezpečí přeplnění bytu vyloučeno. Ostatně toho při přiměřené ceně bytu není potřeba.

Vystoupiti lze ze spolku na konci správního roku po předchozím 6měsíčním ohlášení a podíl se pak vyplácí dle výnosu obchodního roku, dle toho, jak cena domů stoupla, takže člen společnosti nemůže než získati. Také v případě úmrtí aneb vystěhování se podíl splácí, dle toho jak vzrostl, obyčejně však již čeká několik náhradníků, aby podíl přejali, neboť každý řádný dělník pokládá to za štěstí, podaří-li se mu během času získati byt u společnosti. Nesmíme totiž dělnické čtvrti nynějších stavebních společností zaměňovati se čtvrtěmi stavebních společností dřívějších, na př. mylhúzké a basilejské, kde byty dělnické během času znešvařeny a svému původnímu určení zcela se odcizily.

Zde bydlí vedle dělníka i úřednictvo tovární (mám na mysli klassickou organizaci, Agnetapark zvanou, kterou založil van Marken v Delftu u Haagu), aneb jiné inteligentní občanstvo tříd středních, a příklady spořádaných domácností, které má dělník před očima, také

zde táhnou. Zde chráněn je dělník stanovami organisace před vetřením se pochybných živlů dělnických, zde mohou také co nejúčinněji dělníci zvolenými dozorčími orgány vykonávati sami mravní a policejní dozor, kterého však bývá potřebí jen výjimkou. Domůže-li se dělník bytu v domech společnosti, přestává býti moderním nomádem, kterémuž nebezpečí v bytech soukromých byl vždy vydán, zařídí se domácně a pohodlně pro celou budoucnost. Ušetření častého stěhování, které je stejně drahé jako nepřijemné a i u dělníka, opětuje-li se, znamená dle přísloví pohoření a co horšího je, nedá vzniknouti smyslu pro domovinu. Následek toho všeho je, že byt, v němž jednou hodlá kosti složit, si zamiluje, jej šetří a v čistotě udržuje, děti, které mu zde vyrůstají, mají řadu vzpomínek na dětství zde zažité, čehož, bohužel, nedostává se dětem rodičů nomadisujících. Radostem i ctnostem rodinným nedaří se v nájemných kasárnách, při stálém měnění bytu, kdy nelze navázati mravních pout k jiným rodinám a sousedům, rodinám takovým nedostává se požehnání blahodárných styků vzájemných.

Před společnostmi, které staví pro dělníka domky prodejné, mají spolky stavební pro stavbu bytů i tu výhodu, že v případě úmrtí hlavy rodiny vyplatí se rodině hned jeho podíl, takže není tato nucena, jako stává se při zadluženém domku vlastním, na němž otec i děti snad po léta s největším sebezapřením pracovali, za každou cenu jej prodati.

I na to pamatují stavební společnosti, že během času státi se může, že byt některé rodině pronajatý nevyhovuje, buď je malým, vzrůstá-li rodina, aneb je velkým, odrůstají-li děti a vlastní krb zakládají. Poněvadž společnost má z pravidla byty různé velikosti, lze byt změnit, ovšem, že při tom má člen starší také starší právo. Této výhody majitel vlastního domku postrádá. Poněvadž společností celkem daří se dobře, nebude časem nesnadno postarati se o laciné dělnické lázně, prádelny, dětská hřiště a domy spolkové. Tímto posledním snadno by stavební spolek, ač nespadá to v užší rámec jeho činnosti, mohl zahájit účinný boj proti alkoholismu, když by ve svých hostincích omezil

výčep líhových nápojů, zavedl podávání čaje, kávy, aneb jiných líhu prostých nápojů. Že takových místností, kde by mohl dělník se soudruhy se pobaviti, noviny si přečísti, je třeba, aniž by nutno bylo platiti vysoký nájem za tu chvilku posezení ve způsobě pití dráhého a škodlivého alkoholu, je dnes přesvědčením a potřebou každého intelligentního dělníka.

Jest s prospěchem a značný úspěch společností stavebních jen tím se dá vyložiti, přistupují-li ke spolku i mužové z jiných tříd, kteří spolek radou i skutkem, hlavně pokud stavby a financí se týká, podporují. Mohou-li dělníci i v tom sami si pomoci, pak je toto spolupůsobení zbytečným a má se omeziti a nikdy, jak již pověděno, nesmí býti vnucováno. Vě-li dělník o místě, kde se mu v jeho potřebách nezištně pomůže, aniž by se ten, kdo pomoc skýtá, vměšoval do věcí, do nichž mu nic není, přijde sám a vzájemná důvěra překoná při společné práci i nejtěžší obtíže, jak důkaz toho podávají četné stavební společnosti v Německu.

Na bytovém sjezdě v Düsseldorfu r. 1902 kladl zemský rada Brandts, duše rýnského ústředního spolku stavebního, na to hlavní důraz, že dosud nikdo z podílníků podobných společností ani nejmenší ztráty neutrpěl, třeba zdála se povážlivou okolnost, že vypověditelné zápůjčky a podíly jsou uloženy v hodnotách, jichž nelze realizovati. Až dosud, jak vzpomenuto, vždy našel se a to nejeden náhradník za vystouplého člena.¹⁾

Starší společnosti, které hypoteční dluhy již z velké části umořily, nemohou více přijíti do rozpaků. Ovšem že jako všude, tak zvláště zde je potřebí nezištnosti a při pravidelné revisi dbáti přísně zákonných předpisů.

5. Že podobné stavební společnosti zakládati by měli i úředníci, ovšem za pomoci svých zaměstnavatelů, ať státu, země, aneb obcí, aby znikli ustavičného zvyšování nájmu, jest jisto. Právem obírají se sněmy některých států německých otázkou, zda má se úředníkům přibytečné zvyšovati čili nic, poněvadž se tím nezlepšuje jejich postavení, nýbrž podporuje pozem-

¹⁾ Zeitschrift für Wohnwesen, Berlín 1903, str. 127.

ková spekulace a majitelé domů, kteří ze zvýšeného příbytečného, zvýšeným nájmem a cenou pozemku, lví podíl uchvacují.

Trvale odpomoci lze zde jen svépomocí, jak se o ni na př. v Kasselu snaží od 14 let bytový spolek úřednický. Takový spolek musil by pojití ve svém středu všechny kruhy úřednické toho kterého města a členům poskytnouti výhody nerušeného bytu mírných cen a zbaviti je tak starostí stálého zvyšování nájemného.¹⁾

Podobný stavební úřednický spolek založen byl r. 1901 v Berlíně a skýtá svým členům byty o 10 až 25 proc. laciněji, než dosud měli.

6 V Praze není stavba rodinných domů úřednických myšlenkou novou; již před lety vyhlédnuta byla pro kotáže s rodinnými domy a zahrádkami různá místa, jako na Letné, za Bruskou branou, v Dejvicích a j. K uskutečnění však pro různé překážky, hlavně nedostatek potřebného kapitálu stavebního, dosud nedošlo, ač pro myšlenku tu naléztí lze v zemích západních mnohý příkladný vzor. Nejjistější cesta k tomu jest ta, již nejnověji užiti chce Klub státních úředníků v Praze,²⁾ že sestoupí se úřednictvo ve stavební družstvo (po smyslu zákona z roku 1873) a vyžádá si potřebný kapitál u význačnějších domácích peněžních ústavů. Tak zejména mohly by poskytnouti tomuto sdružení obě spořitelny pražské značnější úvěr, Zemská a Hypoteční banka v mezích svých stanov, za podmínek zajisté ne tuhých, budou rovněž podporovati snahu úřednictva opatřiti si zdravé a lacinější byty. Ovšem že jest jen v zájmu úřednictva samého, aby pak k družstvu stavebnímu hojně přistupovalo a nedalo se zahanbiti dělnictvem zvláště sousedních zemí, které při menších příjmech, než úřednictvo, značné vykazuje výsledky blahodárné svépomoci.

Rodinný dům, jehož se úřednictvo domáhá, poskytuje zdravější a v ohledu sociálním a hospodářským výhodnější obývání než dům činžovní. V domě činžovním, hromadně obývaném, je stálý styk dětí i dospělých,

¹⁾ Jäger l. c. str. 276.

²⁾ Věstník klubu stát. úředníků č. 4 r. 1905.

čímž přenášení nemoci je usnadněno. Jak omezován je nájemník v takových činžovních kasárnách v každém ohledu, jak obtěžován lomozem, hudbou, různými zápachy z dolních pater, v jaké nejistotě, nebude-li mu nájemné zvýšeno a tím jeho rozpočet z rovnováhy přiveden, ví jen ten, kdo v domech činžovních musí bydleti. A stěhuje-li se, má značné výlohy a trpí tím nábytek, takže po několikerém stěhování je přímo zkažen.

Je patrné, že stěhování má také tu vadu, že přispívá i k rozšiřování nemocí. Vždyť s tou úpravou bytů před nastěhováním neběře se to tak přísně. Stěny se někdy neočistí, podlahy jen ledabyle vymyjí a tu snadno mohou nemoci, kterými postiženi byli dřívější obyvatelé, přejíti na jejich nástupce. Vždyť ani obyčejné malování bez náležitého oškrabání stěn a důkladného mytí podlah nestačí k odstranění choroboplodných zárodků, které dříve neb později mohou se přenést do organismu přistěhovalých.

Dům činžovní stavěn je na výdělek, pro cizí nájemníky, tedy bez zájmu pro tyto, a to jej charakterisuje; proto bydlení v domě rodinném jen jest pravým domovem, které nelze nijak srovnati s bydlením v domech činžovních.

Stát i země, obec a jiné korporace měly by podporovati zřizování rodinných domů, ježto tím podporují zdravotně nejdokonalejší vývoj města, v první však řadě jest to povinností úředníků. Ovšem že jednotlivců jest pořádku, kteří by se sami tohoto ideálu, strávití krátký čas životní pouti ve vlastním, byť malém domě, dodělati mohli. Mohou toho však dodělati se spojenými silami. Každý peněžní ústav poskytne zdravému takovému podniku úvěru, zvláště jedná-li se o úřednictvo se stálými příjmy. Úředníci mohli by spíaceti pak domek svůj (aneb trvalý byt, stavěla-li by společnost jen rodinné domy nájemné) čtvrtletně, jako platí nyní nájemné, s amortisací 2%, a nebudou mnohem více platiti, než platí nyní za byty drahé, druhdy nezdravé a chatrné.

U domků rodinných rozhoduje ohledně levnosti bydlení nejen láce pozemku, ale i láce stavby, správy domu, levná půjčka, sleva na daních, přírážkách a

jiných poplatcích, levnější úprava cest, chodníků, úlevy učiněné stavebními úřady ohledně síly zdí, bezpečnosti požární, šířky schodů a hmot stavebních. Dostane-li se toho rodinným domkům, pak lze se dočkat kotážových čtvrtí, kam rádi přijdou ti, kdož zaměstnáním svým nejsou stále ve městě vázáni. Pak možno bude úředníku i s menším platem požádati si na splátky, nemnoho nájemné převyšující, domek, vlastnictví v ceně 11 až 20 000 K. Ovšem že varovati se musí všeho zbytečného, čeho k obývání není nutně třeba, každého opičení se po architektuře velkoměstské, beztak zřídka kdy pěkné a zbytečně drahé. I věc jednoduchá, bez zbytečných přívěsků účelně provedená, může býti krásná.

K tomu všemu je potřebí u nás nejprve zákonně schváleného plánu upravovacího pro celou Prahu se všemi předměstskými obcemi a okolím, a v něm bylo by nutno stanovit okresy pro stavbu rodinných domů. K tomu ovšem zase za příčinou jednotného řešení tohoto upravovacího plánu nezbytno, aby veškeré obce tvořily jeden celek. Jen sloučením Prahy s předměstími bude možno zabrániti libovolnému zastavování obcí předměstských bez ohledu na jádro města a neodůvodněnému vyhánění cizího pozemkových. Vedle stavebních úlev, které nutno dáti všem stavbám rodinných domů, bude potřebí, aby myšlenka stavebního družstva se uskutečnila, (která ostatně v Rakousku není novou — poukazují jen na kotážovou čtvrť ve Währingu ve Vídni), i levných spojovacích prostředků. U nás v Praze stačí jen prodloužiti, po případě upraviti stávající komunikace, aneb zříditi méně nákladné silnice spojovací k živějším třídám mimo okresy s rodinnými domy. V takových okresech je především třeba klidu a tudíž nemají jimi procházeti hlučné třídy komunikační.¹⁾

Doufejme, že úřednický spolek, který myšlenku zřízení bytů úřednických svépomocí pojal, ji také uskuteční.

7. I při tomto přímo ideálním způsobu řešení otázky bytové tříd dělných nesmíme zapomenouti na to, že

¹⁾ Viz přednášku inž. Velicha, Věstník klubu státn. úřed. č. 4. r. 1905.

bytová nouze je příliš veliká, associační smysl dělnictva celkem ještě pro svépomoc málo vyvinut, a byť i sebe vyvinutějším byl, že hospodářské postavení našeho dělnictva je chatrné, než aby způsob ten k řešení bytové otázky dělnické jedině stačil. Zde je potřebí nejen aby postavení dělníkovo tak se zlepšilo, aby členem spolku stavebního státi se mohl, ale aby také porozumění pro spolek u tříd zámožnějších, které by jej podporovati mohly, vzrostlo. Za dnešních poměrů mezdních nedostává se dělníkovi zhusta prostředků, aby mohl se státi členem stavební společnosti, nejčastěji ovšem nedostává se jich tomu, který by bytu nejvíce potřeboval. Někde i kdyby smysl associační nechyběl a mělo dělnictvo dostatečných prostředků k založení spolku stavebního, jest počet jeho v místě příliš malý, neboť má-li se úspěchů docíliti, je k tomu potřebí na sta členů. Také namnoze není těch, a ten případ je u nás nejčastější, kdo by poskytl nutný stavební kapitál, pojišťovny naše dosud takovými prostředky nevládnou jako v Německu, a přece všechny tyto podmínky nutně musí býti splněny, má-li obecně prospěšná společnost pro stavbu bytů tříd méně zámožných světlo světa spatřiti a prospívati.

Než i tam, kde všechny tyto podmínky jsou splněny a společnost co nejlépe účelu svému vyhovuje, nelze od ní žádati, aby snad, ne-li všem, aspoň slušné části dělnictva byty opatřila. Těch šťastných, jimž se pomocí stavebních společností bytu dostane, bude v poměru k massám dělnictva vždy jen zlomek nepatrný. A proto právem s mnoha stran se poukazuje na jiné ještě, zrovna tak přirozené činitele jako je svépomoc, jichž povinností jest v otázku bytovou pomocně zasáhnouti: jsou to obce a stát.

VII. Spolupůsobení obcí při obecně prospěšné stavbě bytové.

1. Nerozlišují-li správy obcí mezi vládoucími a ovládanými, jsou-li všichni příslušníci obcí druhý ve starém, dobrém smyslu a plní-li obecní zastupitelstvo vůči nim stejně své povinnosti, zvláště je-li podporou

slabších, v čemž popředně spočívá jeho úloha, říkáme, že sociálně smýšlí a že provádí komunální sociální politiku, jíž jest hájiti zájmy všech, zvláště těch, kdož na společenském žebříku nejniže stojí.

Třeba nebylo věcí obce přímo starati se o bytové poměry svých členů, proto přece nemůže a nesmí péče o byty občanstva vůbec z hospodářského programu obcí býti vylučována. Povinností obecních správ je počítati nejen s hospodářskou silou, ale i s početností jednotlivých skupin povolání svého obyvatelstva a k ní míti zřetel.

Principiální však stanovisko Singerovo, který žádá, aby obce pro celek méně zámožného obyvatelstva o byty se postarala, bez ohledu na jejich spolupůsobení, ovšem rozumně hájiti nelze, neboť tak daleko povinnosti její nesáhají a nestačí ani prostředky.

Ve všech převážně průmyslových městech je stav dělnický poměrně nejsilnější, není tedy nic přirozenějšího, než že správy měst bytových poměrů tohoto stavu všímati si mají. Poněvadž při dnešním obecním zřízení zastoupení stavu dělnického v obecních správách jest jen nepatrné, ne-li žádné, jest péče obcí o tento stav, poněvadž vlastního zastoupení se mu nedostává, tím důtklivější. A poněvadž ze všech oborů dělnické otázky je otázka bytová jednou z nejpálčivějších, jest povinností obcí v zájmu největšího počtu svého obyvatelstva, tedy v zájmu nejvlastnější, jí si všímati a to již také z toho důvodu, že se stanoviska správní techniky jest k tomu nejzpůsobilejší.

V dobách normálních omezuje se tato činnost obcí na sociální politiku pozemkovou, otvírá pokud možno co největší počet ulic zastavění schopných, aby monopol nabývání pozemků, jehož za dob našich domohla se spekulace pozemková, blahodárnou soutěží obce se vyrovnal, dále omezuje se činnost ta na zřízení účelného stavebního řádu, dobrých a laciných prostředků komunikačních, zvláště však na odměňování obecně prospěšných staveb bytů dělnických mnohými výhodami. Jen výjimečně a za zvláštních poměrů může obec sama pustiti se do stavby bytů tříd méně zámožných, poněvadž tento způsob řešení otázky bytové příliš odpo-

ruje dosavadním tradicím a jeho provedení předpokládá jiný život v obcích a v čele správ měst lidí, mající smysl pro pokrok sociální. Nezbytným také k tomu jest zásáhnutí státního zákonodárství, hlavně dovolením vyvlastnění soukromého vlastnictví tam, kde toho veřejné dobro vyžaduje a kde nelze poměrů bytových jinak zlepšiti.

Věc nebyla by novou, třeba zdál se návrh ten dalekosáhlým. Po vzoru anglickém začala mnohá města v Německu se stavbou bytů pro méně zámožné obyvatelstvo, a lze říci, že se zdarem. Ovšem o otázku finanční nejeden z pokusů těch se rozbil. Nejvhodnějším pramenem prostředků pro tuto v pravém smyslu toho slova obecně užitečnou stavbu jsou městské spořitelny.

Tak Freiburg v Br. začal v letech šedesátých minulého století se stavbou domků nájemných, které však přenechávány byly na splátky chudšímu obyvatelstvu. Výsledek toho však byl stejně smutný, jako tam, kde zaměstnavatelé aneb společnosti vystavěly domky prodeje; majitel využíval jich k výhodnému uložení kapitálu. Proto r. 1872 vzala věc do rukou obecně prospěšná stavební společnost, která požívajíc valné pomoci města postavila záhy 150 domků rodinných, které najímala. Poněvadž tento způsob daleko lépe se osvědčil, staví od r. 1880 město Freiburg zase ve své režii, podržujíc vlastnictví domů těch a byty v nich jen pronajímajíc. Byt o 3 pokojích, kuchyni a příslušenství lze v obecním domě freiburském obdržeti za 400 marek, čili za 5% z uloženého ve stavbě kapitálu a výloh administračních a udržovacích. Po odražení těchto výloh je kapitál v obecních domech uložený zúročen 3½%, což je zajisté pro obě strany výsledek nejvýš uspokojivý.

Také Bern ve Švýcarech následkem nouze bytové začal se stavbou ve vlastní režii. Za 10 let až do r. 1900 zřízeno 288 menších bytů a při mírném nájemném (1 m² v těchto obydlených přijde na 2·91 fr., kdežto v bytech soukromých stojí až 4·1 fr.) zúrokuje se uložený v nich kapitál 3·9%. Město prokazuje takto laciným způsobem obyvatelstvu značné dobrodiní.

Ovšem že stavbou není činnost obcí vyčerpána, domy ty jako obecně užitečné nutno i udržeti a k tomu třeba dozoru, který ovšem daleko lépe v domech svých mohou vykonávati stavební společnosti než správy měst, které za účelem stavby a udržování domů činžovních musí vydržovati značný úřední a zřízenecký personál. A proto za daných poměrů dosti učiní naše obce, budou-li jen vydatně podporovati stavební společnosti laciným pozemkem, úvěrem, hojným upisováním podílů, snížením poplatků a dávek, omezením policejné stavebních předpisů a j. v.

Míra této spolupráce obce řídí se obecnou prospěšností podniku. Je-li rentabilita podniku zajištěna, éře na ní obec podíl, je-li nejistá, ustoupí a počká se vými nároky na zisk, aby existence společnosti nebyla ohrožována a stavby nevázly.

Vždycky však musí obec o to pečovati, aby obecně prospěšný ráz podniku byl zachován, v tomto smyslu musí podmínky své stanoviti a vliv na stavbu si zajistiti.¹⁾

2. Vlastní činnost stavební je povinna obec rozvinouti, jedná-li se o její zřizence a dělníky; jeť zaměstnavatelem jako každý jiný podnikatel a jest tedy její povinností, aby jako každý jiný zaměstnavatel, pokud lze, o byty svých lidí se starala. A činí li tak, jedná jen ve svém zájmu. Vždyť to ustavičné zvyšování nájemného jest nejen svízelem pro ty, které přímo stíhá, nýbrž ukládá čím dále tím větší břemena všem zaměstnavatelům v podobě zvýšených přídaveků příbytných.

Poskytnou-li obce zřizencům svým bytový přídavek, aneb zvýší-li mzdu dělníkům, a to je při vysokých nájmech dnes nutným, má tento přídavek pravidelně v zápětí zvýšení nájemného, což zase jest jen příčinou nových žádostí za přídavky, a tak se z tohoto nekonečného šroubu nevychází.

To by ovšem při naturálních bytech, aspoň do jisté míry odpadlo a oběma stranám bylo by poslouženo.

¹⁾ Jäger I. c. str. 286 I.

Aby byty takové nebyly zřízencům podezřelými, že se jimi utužuje snad poměr odvislosti obyvatel jejich od obce, musily by smlouvy nájemné tak býti stipulovány, aby výpověď ze služby neměla hned za následek výpověď z bytu, nýbrž aby zde platila zákonná lhůta výpovědní, jako při jiných bytech soukromých.

Je patrné, že by obce těchto bytů nemohly skýtati svým zřízencům zdarma. Braly by nájemné, ovšem přiměřené hospodářským silám těch, jimž by byty ty skýtaly a jejichž poměry a potřeby nejlépe znají, aneb znáti mají, aneb místo dosavadních přídavek bytových poskytovaly by byty. V cenu bytu bylo by ovšem nutno pojata také přírážky vzešlé ze správy a udržování domů, a tak stálému nároku menších úředníků a zřízenců městských na drahotu bytů, aneb malé příbytečné bylo by odpomoženo.

Že by se získalo touto zdravou soutěží se soukromými nájemnými domy hojněji než dosud bytů pro střední stavy a dělný lid u obce nezaměstnaný, je zjevno, máme-li na zřeteli celé legie menšího úřednictva, zřízenců a dělnictva velkoobcí. Také by se musilo lidem u města zaměstnaným nechat na vůli, chtějí-li byt v domech obecních, aneb bytu tomu odpovídající příbytečné, za něž by při dnešních poměrech s těžší byt podobný obdrželi. Že by tedy byty obecní zůstávaly prázdné, není myslitelné.

Po názoru některých sociálních politiků vytvořil by se tímto způsobem také podklad pro zdravého, dnes tak pohřešovaného ducha stavovského a učinil by se zase jeden krok k řešení otázky sociální vůbec.

Vydatnou pomocí byly by obecním správám v dile tom záslužném městské spořitelny, které by v budovách těch, bez velkého rizika, část svého rezervního fondu bezpečně uložití mohly.

3. Ze sociálně pokročilých měst, které pro své zřízence a dělníky byty postavily, vzpomínám Štrasburku, Darmštat, Götting, Drážďan, Mannheimu, Frankfurtu n. M. a j., z nichž zvláště tento ve směru tom velkolepou rozvinul činnost. Některé z německých obcí po příkladu glasgowském (City Improvement Trust) pokročily dále. Chtíce dokázati výnosnost staveb pro

dělnictvo a tak povzbuditi v tomto směru činnost soukromou, začaly se stavbami nejen pro své dělnictvo, nýbrž také pro méně zámožné vůbec, jak ukázáno na Freiburgu. Jedním z nejpokročilejších je v té příčině Düsseldorf, který vedle značných podpor stavebnímu spolku vynaložil na stavbu 2 velkých nájemných kasáren 1½ milionu marek s oddělenými byty pro 200 rodin.

V rýnské provincii shledáváme r. 1902 již 15 obcí, které vystavěly pro své potřebné bližní 167 domů s 363 byty.

Freiburk v B. vykazoval r. 1902 přes 552 pronajatých obecních bytů, dílem dělníkům obecním, dílem soukromým.

Příkladu města Freiburku a Düsseldorfu není dosud všude následováno, poněvadž s obecními režijními byty nebyla učiněna všude valná zkušenost. Kde však při větší nouzi bytové soukromá a obecně prospěšná stavební činnost nevystačuje, bude všude nutno příkladu toho následovati. A to tím spíše, že do jisté míry nesou vinu nynější nouze bytové obce samy.

Když od let 50tých minulého století začala města úžasně vzrůstat, nepochopily správy měst veliké úlohy, která, pokud bytů tříd chudších se týče, na ně vznesena byla. Stavební plány nevšímalý si zhola sociálního úkolu, který plniti měly, a pracovaly jen do rukou pozemkovému a stavebnímu spekulantství; policejní předpisy stavební spokojily se tím, že opisovaly cizí vzory na nynější poměry se nehodící; zdanění nebylo účelné, o bytové inspekci nebylo řeči. Tím zaviněno dnešní zlo bytové správami obcí, které staraly se jen o přítomnost, a proto jest jejich povinností na odstranění zla toho spolupůsobiti.

4. Naše nynější městské zřízení děkuje původ svůj mocnému hnutí r. 1848. Císař Ferdinand kabinetními listy ze dne 24. března a 8. dubna 1848 slíbil splniti žádost za samostatné zřízení obecní »se zvláštní správou jmění obecného a svobodným volením úředníků«, když sněm zemský prve o tom se uradil; avšak se svolením českého gubernia vykonány byly ještě r. 1848 prozatímně ve městech volby dvou měšťanských výborů,

jednoho zvaného užším výborem, jenž zaujal místo dřívějších representantův obecních, maje na starosti spravování jmění obecního a zároveň vliv na všechny záležitosti, jež souvisely s udržením veřejného pořádku v městě, a druhého, zvaného větším výborem měšťanským, jenž volil purkmistra a užší výbor.

Z těchto dvou samosprávných orgánů vyvolili se potom dva noví činitelé správy obecní: rada městská a obecní zastupitelstvo, když soudnictví a správa politická byly na nových základech státem organisovány a od správy obecní odděleny.¹⁾

Je tu tedy vlastně dvojí městská obec, jedna pro povinnosti a druhá pro práva. Povinnosti mají všichni, kdo se v obci zdržují; ti většinou v té či oné formě musí platiti obecní dávky. Práva mají však pouze ti, kdo dosáhli v obci práva volebního. Dosažení práva volebního je věc ovšem pro velkou většinu obyvatelstva městského nedosažitelná, a tak rozhodování v městských záležitostech po výtce připadá měšťanstvu, z něhož se pravidelně obecní výbory skládají.

Toto vylučování velké většiny z účasti na obecních záležitostech má ten osudný následek, že ohromné množství městského obyvatelstva se o tyto záležitosti vůbec nezajímá. O těch rozhoduje bez nejmenšího odporu pouze nepatrná menšina, neboť i ten vliv, který jednotlivec svým volebním lístkem vykonává, je celkem nepatrný.

Tím stává se, že v městských zastupitelstvech dosahuje někdy krátkozraká politika zájmů velice snadno převahy; obecní břemena hledí se přesunouti s nejsilnějších ramen na nejslabší. Úmyslně se zastírá okolnost, že z největší části městských výdajů má prospěch velký pozemkový majetek, který s rozvojem města stále vzrůstá. Každý opravdový pokus o zlepšení a zlacinění příbytků se potlačí a podporuje se vše, co má za následek zvýšení pozemkového důchodu aneb nájemného.

Že veřejný život také u nás v tomto směru poklesl, vysvítá nejlépe z toho, že volby do obecního zastupitelstva dějí se většinou dle politických stran, ačkoli

¹⁾ Slovník Nauč. čl. Čechy str. 535.

by se našim obcím mnohem lépe prospělo nepředpokládatou prací pro její zájmy, odbornou znalostí a nezávislostí, nežli programovými, zvučnými hesly jednotlivých stran, za nimiž se často skrývá pouze osobní sobectví. ¹⁾

Jest nejvýš na čase, aby v našich městech probudil se již nový život, v němž by došel výrazu smysl pro společné dobro a v němž by nemělo již místa sobecké řádění stavebních spekulantů.

Toho docílí se, když pozvou se také třídy pracující k účasti na práci blahodárných opatření, kterých chápou se správy obcí na odstranění nouze bytové; vždyť bída ta nejvíce jich se dotýká, oni mohou o ní podati zprávy nejbezpečnější. Dobré zkušenosti, které učiněny byly při soudech živnostenských, úrazovém a nemocenském pojišťování a jinde, měly by býti pobídkou, aby se tato již osvědčená cesta i při otázce bytové neopouštěla.

Zde naskýtá se vládnoucím třídám příležitost, mnohé ostré třídní protivě zlomiti osten. Společnost nesmí se nadále tříštiti na bezpočetné atomy, nesmí více dělati dojem navátého písku, v otázce bytové otvírá se jí široké pole společné činnosti všech občanů.

Ještě dnes mohou obce svým společníkům poskytnouti mnohý hospodářský prospěch a chrániti méně zámožné své občany před přílišným vykořisťováním se strany hospodářsky silnějších, ale bezohlednějších spoluobčanů. Čím lépe bude plniti obec tento svůj úkol, tím více síliti bude smysl pro celek, zmizí lhostejnost k veřejnému životu, s tím větší chutí budou její občané spolupracovati na sociálních úkolech své obce. Přestane-li se již jednou hleděti s nedůvěrou na chudší vrstvy obyvatelstva, přestane také nedůvěra jejich a nebude se šířiti mínění, že správy měst sledují v přechetných případech jen ty zájmy, při nichž mají vedoucí hlavy města osobně největší účast. ²⁾

¹⁾ Bücher-Náhlovský: Hospodářské úkoly str. 36. Knihovna Rozhledů 1899.

²⁾ Bücher-Náhlovský str. 22 a násl.

Dosud valná část kruhů měštanských v našich obcích nemá pro společné záležitosti obyvatelstva valného porozumění, ani jim nenapadne, že by bylo jejich povinností starati se o slabšího svého bližního a tím i o sebe. Tomu musí býti odpomoženo, zájmy čistě ideální a mravní musí zvítěziti nad zájmy hmotnými, smysl pro obecnost zvítěziti musí nad sobětností, a s otázkou bytovou půjde to hbitěji.

Všechna opatření, která obec podniká, musí řídití se zásadou, všemu zabrániti, co by snad prohlubovalo sociální propast mezi jednotlivými třídami, a činiti vše, co by v obyvatelstvu probouzelo smysl pro obecné blaho.

5. A vskutku již značný počet sociálně pokročilých velkoměst pochopil toto důležité svoje poslání a stará se horlivě za součinnosti dělnictva o zřizování bytů dělnických. Již v letech 1851, kdy vydal anglický parlament zákony o bytech dělnických (labouring classes lodging houses Act) s různými 17 doplňky, jimiž každé obci, čítající více než 10.000 obyvatel, povoleno stavěti a pronajímati byty dělnické a stavby takové nadány jistými zákonnými dobrodiními, začala mnohá anglická a skotská města se stavbou. Zákony tyto zrušeny r. 1890 a nahrazeny Housing of the Working Classes Act zákonem, jímž dává se obcím právo:

a) zavřítí a strhnouti domy, nelze-li vynutiti na majiteli takovou úpravu, aby vhodné byly k obývání;

b) budovy, které vůbec překáží, aneb ozdravění jiných domů překáží, aneb je činí nezdravými, zbořiti;

c) menší skupiny nezdravých domů zbourati a nové postaviti;

d) větší komplexy, úzké a špinavé, od nejnižších tříd obývané uličky a čtvrti (slums) získati a asanovati;

e) zřizovati byty dělnické a herberky pro dělnou třídu, kde je jich třeba.¹⁾

Na základě tohoto zákonodárství počaly větší obce anglické rozvíjeti blahodárnou činnost stavební. Jen

¹⁾ Jäger l. c. str. 180 a násl.

Londýn vynaložil již na ten účel přes 3 mill. liber a opatřil 50.000 svých obyvatel slušné, lidské bydlení. Nejimpozantnější projekt tohoto druhu spatřiti lze v Bonndary-streetu. Skoro v srdci Londýna byla jedna z nejvykřičenějších čtvrtí, labyrint 730 nejšpinavějších domů, které nejnižším třídám skýtaly bídné přístřeší. Dnes kolem hřiště a parku, v němž konají se koncerty, rozkládají se široké ulice se řadami 4poschoďových domů, poskytujících zdravé bydlení pro 5500 lidí s ústřední parní prádelnou, lázněmi, 3 zahradami a místnostmi klubovními.

Obec přinesla značnou obět pozemku, vlastně oběť ta stalase břemenem veškerého poplatnictva, stavba a udržování amortisuje se přiměřeným nájmem a v 60 letech bude vše splaceno.

Nové město o 40.000 obyvatelích chce rada hrabství na severu Londýna postavit a doufá podnik, vyžadující 1 $\frac{1}{4}$ mill. liber, provést bez zvýšení obecních daní. Též na jihu obrovského města v Norbury a Tootingu má povstati nová čtvrť o 15.000 obyvatelích, takže by hrabská rada s komplexy již vystavěnými založila obydlí pro 100.000 chudších obyvatel.

S podobnými velkolepými podniky potkáváme se také v Birminghamu, kde do r. 1900 zakoupeno na 1900 domů, z nichž 1200 rozbouráno a na jejich místě nové postaveny, ostatní upraveny.

Také Manchester, Liverpool a Glasgow vykazují velkolepou stavební činnost, pracující za heslem: přivésti vzduch a světlo a pokud možno i jas sluneční do smutných dvorků a příbytků vnitřního města.

Za těmito velikými vzory jdou dnes, jak pověděno, již mnohá města německá a švýcarská, kde obecní správy přicházejí také již k tomu přesvědčení, že v zájmu veškerenstva obyvatel města jest nejprve potřeba starati se o lidské usídlení méně majetných a pak teprve budovati divadla, reprezentační a koncertní sály, musea a jiné pro třídy zámožnější, že cílem obce musí býti poctivá snaha, pokud lze, poskytovat všem příslušníkům výhody hospodářské.

6. Vizme již, v čem spočívá v jednotlivostech hlavní činnost našich obcí, pokud jde o otázku bytovou.

A) Stavební plán městský a stavební řád.

a) Stavební plány našich velkoměst sdělaný byly po zásadě, že v zájmu pohodlného spojení, zabezpečení proti ohni a z ohledů zdravotních nutno zakládati široké a úpravné ulice, mezi nimiž vznikly řady nepoměrně hlubokých bloků. Nastavěny řady bytových kasáren o 4—5 poschodích se směsí podivuhodných různých zadních budov, takže mezi mocnými spoustami zdíva zbývá jen něco málo místa pro těsné a temné dvorky.

Vysoké náklady, které široké ulice pohltní, nahrazují nebetyčná poschodí s mnohými sice, ale těsnými místnostmi a nejnezdравějšími byty sklepními, byty do dvora a v půdě.

Možnost, vyzískati těmito kasárnami vysokou rentu, zdrazila cenu pozemků a byla mocnou podporou pozemkové spekulace, přímý pak následek toho jeví se dosud ve stálém zvyšování nájemného.

Nikdo zajisté neupře oprávněnost širokých a nákladných ulic a vysokých staveb, rozhodnou však chybou bylo, že při plánu zastavovacím nečiněno rozdílu mezi vnitřním městem, čtvrtěmi vnějšími a okolím města. A tu zase rozlišovati jest mezi širokými ulicemi pro dopravu a vozbu, středními a úzkými, jakož i jednoduchými ulicemi, kde jsou jen domy obytné. Pro ulice obchodních částí města, které určeny jsou dopravě, lze přidržeti se dosavadního plánu stavebního, zde mohou také státi i vyšší domy činžovní, neboť široké ulice toho snesou. V přízemí a spodních místnostech mohou býti umístěny obchody a tu je nutno, poněvadž majitelé jejich nuceni jsou bydleti poblíže svých obchodů, aby zde bylo s dostatek bytů, čehož lze dosíci jen mnohými poschodími. V takových třídách potřebí dílen a skladišť, k nimž používá se traktů zadních, a proto lze dáti přednost i domům poněkud větším a vyšším.

Jinak tomu ovšem u ulic pobočných, které ústí se všech stran do těchto hlavních tepen místního obchodu. Tyto široce zakládati je zbytečno, poněvadž dopravě neslouží, ale tím již vylučuje se také možnost stavěti do větších výšek. Zde je na místě stavěti menší rodinné domy pro 2—4 rodiny, a poněvadž ulice nepohltní největší část pozemku, přijde stavba nepoměrně laciněji. Lacinější než v hlavních ulicích aneb v dnešních činžácích tyto byty asi také nebudou, ale zmizí ony ohromné kamenné nestvůry, kterými dnes pokryty jsou celé čtvrti, zmizí nesčetné zadní a podzemní byty, do nichž nevnikne celý Boží rok sluneční paprsek, zmizí také s kasárnickou stavbou její smutný důsledek: nezdravé stoupání cen stavebních pozemků, spekulaci pozemkové položena bude takovým stavebním plánem mez, která nesmí býti překročena.¹⁾

Má-li míti stavební plán tyto blahodárné účinky, musí ovšem vztahovati se na celý obvod města, neboť jen tím umožňuje se účelné zastavění, otevírá se cesta zdravé a brání se vydrídušské spekulaci. Až dosud však málo jest jen měst, kde by činil se rozdíl mezi ulicemi obchodními a ulicemi, které určeny jsou jen pro stavbu obytných budov, a dle toho se ulice zakládaly. Také na čtvrti průmyslové, bez nichž velkoměsto obejít se nemůže, nemají-li ohrožovati zdravotní stav města, musí stavební plán bráti zřetel. Místo jejich, pokud možno, je periferie města, ulice musí míti náležitou šířku, aby zde možno bylo postaviti domy vyšší a získati tak více bytů pro dělnictvo tovární, proto však přec nesmí ulice ty býti přeplněny a čtvrti samy nesmí býti příliš velké a výlučně obývané dělnictvem. Ve starých městech musí plán stavební hleděti také k odstranění nezdravých poměrů bytových znenáhlym rozšiřováním úzkých ulic, po případě přestavbou celých čtvrtí. Za tou příčinou je třeba, aby vyvlastňovací právo, třeba ne v té míře, s jakým potkáváme se v Anglii, rozšířeno bylo na všechny pozemky, které se mají jednou zastavěti, a čtvrti, které nutno asanovati.

¹⁾ Bücher-Náhlovský l. c. str. 19.

V úzkém spojení s touto kapitolou jsou některé požadavky, které město stavebníku ukládá pokud týče se ulic, které svou příkrostití a obtíží od stavby mnohého odstraší. V dobách, kdy ruch stavební za potřebou bytů pokulhává, měly by pro stavebníky onerosní smlouvy, týkající se bezplatného odstoupení pozemku uličního, náklady na dlažbu, chodníky, kanalisaci a j., které obecní správy diktují, býti mírnější než dosud. Do moře byrokratické horlivosti je třeba trochu sociálního oleje, aby se obtížné fiskální vlnobíť poněkud uklidnilo (Köln. Volksztg. č. 6. r. 1902).

b) Vedle pevně stanoveného a účelného plánu stavebního je nutnou podmínkou lepších bytových poměrů stavební řád, který by na stavbu domů pohlízel se stanoviska sociálně-politického. Policejní a politické předpisy stavební měly v minulém století zření jen k bezpečnosti stavby, zdravotní a mravní nařízení byla nedostatečná. Omezení výše budovy, aneb poměru zastavění plochy k celkové ploše parcely stavební bylo řídké, dovolováno zastaviti skoro bezohledně každou plochu, kromě ulic. Vše bylo stavebním místem, každý kousek půdy stavební parcelou. Kolik jen zahrad a dvorů v našich dobách v Praze a předměstích zastavěno.

Mezi tím co jinde pilně zakládány sady a háje a racionelně pečováno o stavbu čtvrtí villových, zmizelo u nás bez rovnocenné náhrady šedesáte dobře počítaných čtverečních kilometrů zahrad, sadů a lesů. A na místě té krásy postaveno mnoho nicotného, poněvadž nedostatečný stavební řád nemohl tomuto řádění přítrž učiniti. V dobách, kdy jiné země a města dávno si již uvědomily, jak veliký hospodářský, sociální a zdravotní význam má každý kousek přírody uvnitř města, jak velkého významu je i pro budoucí generaci a jak s každým tím ždibcem mizící přírody a volného místa otupuje se duch a ubíjí tělo, pilně u nás zastavováno, co zastavěti se dalo. A tak připadá dnes v Praze na jednoho obyvatele 3·33 m² veřejných sadů, kdežto druhdy bývalo skoro tolik, ne-li více arů. Lépe je na tom Vídeň, kde připadá na osobu 6 m², nehledíme-li ani k výtečnému a lacinému spo-

jení, které obyvatelům umožňuje co nejrychleji dostat se do boží přírody, Stuttgart ponechal 5, Drážďany 27 a Magdeburk dokonce 37 m² volného prostoru svému obyvateli.

Hůře na tom je Paříž s 0·66 m², Berlín s 1 m², Hamburk 2 m² a j. Čím sociálně pokročilejší je město, tím více má nezastavěné plochy a mimoměstských hájů a parků, tedy zdravého vzduchu a světla.

Bohudíky, že individualistický názor i u nás v té příčině začíná ustupovati sociálně politickému, i my začínáme si vážit, třeba trochu pozdě toho, co dosud z přírody v městech zbylo.

Dobrý situační plán postará se zajisté v nových, aneb upravených čtvrtích o dostatečné sady a hřiště. Mají-li ladně působiti, musí ovšem vykazovati jakousi nepravidelnost, jakoby zde od jakživa byly a ne teprv později zřízeny, a také ulice, aby přechod nebyl příliš náhlý, které k parkům vedou, mají skupinami stromů býti zdobený a tak okolí svému přizpůsobeny.

Tyto rozdíly, které činiti má situační plán v ulicích a jednotlivých blocích stavebních, nutno podržeti i pro jednotlivé domy. Dle toho je potřebí celý stavební obvod rozdělit na pásma, která ovšem nesmí snad jen tvořiti soustředné kruhy kolem jádra města, nýbrž na plánu jsou dosti nepravidelná, vzdalujíce a blížíce se vnitřnímu městu, a dle těchto pásem stanoví se i různé stupně zužitkování půdy.

Platí pak zde obecná zásada, že staveb od středu města k periferii ubývá, přechod z dominujícího středu k obvodu a od tohoto do volné přírody nesmí býti náhlý. A toho je potřebí jak z ohledu na to, aby větší část obyvatelstva pohodlnější získala bydlení, než jaké skytnouti může kompaktní massa domů, tak i proto, aby vzduchu do vnitř města přístup byl uvolněn. Proto musí také nejen hustoty, ale i výše domů od středu města ubývati a stále přibývati dvorů a zahrádek. Ve vnitřním městě je vždy dovoleno, aby výše domů šířku domů převyšovala, ne tak v nových čtvrtích a zevnějších pásmech

Na situační plán navazují pak policejné stavební předpisy o způsobu stavby jednotlivých domů, jejich

výšce, síle zdí, šířce schodišť atd., vše to řídí se též pásmy. Význam pásmového řádu stavebního nezáleží jen ve zjednání lepších poměrů bytových se stanoviska zdravotního, nýbrž i v omezení spekulativního vydražování cen pozemkových, poněvadž pásmové předpisy zužitkování pozemku stavbou dovolují v jistém pásmu jen do jisté míry. Ten, kdo pozemek takový koupí, má vedle momentů cenu jeho zvyšujících také momenty cenu jeho omezující, a těch příčinou je pásmový stavební řád.

Hodnota pozemku je funkcí jeho výnosu, ten je však podmíněn schopností, do jaké dá se pozemek využítovati, a stavební řád hraje při tom nemalou úlohu, neboť očekávaný důchod omezením stavby může snížit i snížit jeho hodnotu směnnou.

Způsob stavby o více poschodích, vertikální směstování lidí nad sebou umožňuje nejvyšší využitkování půdy a způsobuje výši ceny nynějších stavebních míst v městech, která jen kapitalistům a spekulantům je přístupna. Největší část tříd prostředně zámožných, nepočítaje ani s nejširšími vrstvami, je vyloučena z vlastnictví domového a vydána je na milost hrstce majitelů domů. Toť nejpovážlivější stránka, jak dí Ihering našich sociálních a hospodářských poměrů, že vlastnictví domové aneb bydlení jedné rodiny ve vlastním domě jest dnes výjimkou nejen u obyvatelstva dělnického, nýbrž i u tříd vzdělaných ve všech větších městech. Ve vlastním domě jest kus charakteru člověka.¹⁾

Majitelé domů mají monopol bytový a následek toho je, že ovládá tendence nájem stále zvyšovati a vlastnictví domu spekulativně využítovati, znenáhla celé obytnictví velkoměstské.

Převaha nájemných kasáren, vyloučení širších vrstev z vlastnictví domového je přivoděna jen správní praxí, řády stavebními, které buď nevědomky, netušíce následků a následující jen špatného příkladu zděděného z minulosti, buď vědomě v zájmu majitelů půdy a kapitálu pracují.

¹⁾ Ihering: Geist des röm. Rechtes 3, 2, 32.

Ohled na boháče a vlivuplné osobnosti má v mnohých zastupitelstvech městských ještě dnes rozhodné slovo, zvláště jedná-li se o nová staveniště, a vlády přicházejí k vědomí svého sociálního ochranného poslání jen zvolna.

Ovšem že také okolnost, že zákonodárství a správy zanedbávaly drobnou stavbu vůbec a stejné měřítko daní a poplatků na všechny stavby se přikládalo, nemálo přičinilo ke vzrůstu nájemných kasáren. Hlavní však příčinu tohoto zjevu v tom jest hledati, že rozšiřování města všude se dělo dle šablony, bez uvědomění si jeho sociálního dosahu. Ani dnes, praví Jäger, není ještě budoucí architekt a inženýr v době přípravy náležitě poučen o vědě, jak díti se má rozšiřování města.¹⁾ Třeba v posledních letech bytové kasárny zaměnily neozdobný plášť za roucho úhlednější, proto přec jsou a budou jen nižší formou bydlení a zlým principem městské stavby. Vždyť i pro trestance a na mysl choré dnes staví se menší domy a pavilony a nikoli kasárny; jen hospodářský slabší třídy tohoto dobrodiní dosud postrádají. Neboť je faktem, že stavební řády nájemným kasárnám skýtají nepopíratelné výhody a tak přímo nutí, aby tento způsob stavby se všemi svými škodlivinami hospodářskými a zdravotnickými rozšířen byl i na vnější město, kde by se při jiných stavebních rádech ujeti nemohl. Zlo, které vzniklo z tohoto neúčelného, nestupňovaného stavebního řádu, který neměl na zřeteli potřeby různých tříd obyvatelstva velkoměstského, nedá se odstraniti jen tím, že se určí všeobecně počet osob, které mohou bydleti pohromadě v jedné místnosti, aneb že se předeplše zařízení ložnice, zakáže noclehářství a podnájem, který jen činí vysoké nájemné snesitelnějším, třeba ničil uzavřenost rodinného života atd. To byl by jen trest pro chudé nájemníky, kteří přec nezavinili tyto osudné poměry bytové. Všichni zajisté rádi by si opatřili lepší příbytek, kdyby jen mohli. Stavební spekulace vrhla se s obzvláštní zálibou na koupi takových pozemků, o nichž se domnívá, že padnou, ne-li hned, aspoň

¹⁾ Jäger str. 8 násl. II.

časem do městské stavební čáry, a nemajíc ruce vázány stupňovaným řádem stavebním, vyhání uměle cenu jejich nebetýčnými stavbami do ohromné výše, úvěrní obchody nepřírozeně vzrůstají, tím stoupá nájemné a v tomtéž poměru omezují se pak přirozeně chudší rodiny ve svém bydlení. Náprava dá se provésti jen tím, že obce přestanou pohlížeti na stavbu domů jako na podnik čistě soukromý a předepíší stupňovaný řád stavební, který stanoví pro jisté ulice a jisté pozemky výši stavby, či do jaké výše smí se pozemek za účelem zřizování bytů zužítovati.¹⁾

Příklad účelně, na pásma rozděleného města podává od r. 1891 Frankfurt n. M., který rozdělen je na vnitřní okres a 2 zevnější pásma, v něž každý blok stavebního plánu pojat, má určitý charakter a své policejné stavební předpisy, jiné pro čtvrti, výlučně určené stavbě obydlí, jiné pro okresy tovární a jiné pro čtvrti smíšené.

Kolín n. R. má pro vnější město 4 pásma. Pro první pásmo, v něž pojaty jsou ulice již těsně zastavěné, platí předpisy staroměstského zastavování s domy 4poschodovými. Druhé pásmo je čtvrt tovární a vnější uzavřené okresy, mající domy o 3 poschodích a dvory 35 proc. plochy stavební. Třetí pásmo jsou okresy vnější bez továren; dvůr má zde 60 proc. plochy stavební a domy jsou nejvýše o 2 poschodích. Čtvrté pásmo je spíše již oblast vesnická se zahrádkami a velikými dvory a domy o 2 poschodích.

Také Budapešť je rozdělena podobně na 4 pásma. První měří 625 ha. a zaujímá vnitřní město až k velké okružní třídě a některé radiální, k vnitřnímu městu vedoucí ulice obchodní. Zde zastavěno vše hustě a vysoko. Druhé pásmo objímá novější části města se stavbou méně hustou ve výměře 1680 ha. Třetí pásmo 4135 ha. tvoří otevřená stavba villových okresů po obou stranách Dunaje a čtvrté pásmo tvoří venkovské předměstí o ploše 8720 ha. Zvláštní pak okresy jsou vyhrazeny pro továrny, vzduch kazící, které zaujímají plochu 2725 ha.

¹⁾ Bücher-Náhlovský, Hospodářské úkoly str. 38.

Vídeňský stavební řád dovoluje ve vnitřním městě a velké části starých předměstí stavby 6poschoďové, pro předměstí novější 4poschoďové, pro západní část těchto předměstí otevřenou stavbu o 3 poschodích. Mimo to je též postaráno o značné čtvrti tovární. Celé území městské zaujímá 14.000 ha., z nichž na stavby prvního pásma připadá 21 proc., na domy 4poschoďové 14 proc., na třetí pásmo 33 proc. a na čtvrt tovární 32 proc. celého zastavění schopného obvodu městského. Zůstatek asi 3500 ha tvoří les, sady, volná místa a voda.¹⁾

Dalším nutným požadavkem stavebního řádu je pevné stanovení pojmu drobné stavby za tím účelem, aby stavbě této se ulehčilo, či jinými slovy, aby sociálně a hospodářsky důležitá stavba drobných bytů pro střední a nižší stavy mohla býti odměněna a tím podporována. Jest sice vždy nutno šetřiti oprávněných nároků stavebního řádu na bezpečnost stavby a její zdravotní a jiné podmínky, jsou však četné předpisy na př. o síle zdiva, zakládání schodišť, šířce a stoupání schodů, massivnosti poschodí, velikosti chodeb, dvorů a sklepů, opatřeních bezpečnostních proti ohni, velikosti komínů atd., jichž při kasárnickém činžáku, při stech obyvatelích nutno šetřiti do poslední písmeny, při domech však rodinných, při drobných stavbách pozbývají namnoze svého významu a mnohé z nich, poněvadž stavbu valně zdražují, mohou odpadnouti. Nejsou rozhodně tak nutnými, jako při stavbách, které mají býti živností vlastníka. Stupňování předpisů stavebního řádu dle velikosti a způsobu užívání staveb rozhodně by drobné stavbě ulehčilo, neboť schematismus, který dosud většinu stavebních řádů ovládá, působí jak sociálně tak i hospodářsky škodlivě.

Na řádně spracovaném a účelném stavebním řádu jest, brániti četným nepřístojnostem, s nimiž se v drahých a přece nedostatečných bytech potkáváme. Sem patří zákaz bytů bez oken, aneb s okny na chodbu, aneb jiným nepřímým osvětlováním; na něm jest rozhodnouti, zda ten či onen byt jest pronaja-

¹⁾ Jäger l. c. str. 58 násl. II.

telný, či nic. Také u nás potřebí již přestati se zastaralým názorem, že pronajímání bytu je zcela soukromý obchod.

Je-li tedy někde dovoleno na př. pronajímati chudším rodinám byty bez kuchyně, jest tím již jasně pověděno, že existence rodiny, hlavně středních a nižších stavů, jejichž středisko tvoří, přes všecko ideální pojímání otázky bytové, kuchyně, zcela je znemožněna. Majitel domu, který pronajímá takové byty ať pro tu či onu příčinu nevhodné, ma býti stejně trestán jako obchodník, který prodává zdraví ohrožující poživatiny.

Je-li účelný upravovací plán stavby městské a jemu odpovídající, mezi jednotlivými pásmy rozlišující řád stavební nejnutnější podmínkou zdravějšího a lacinějšího bydlení, jest k dosažení účelu jejich potřebí rychlého a laciného komunikačního spojení, jehož se namnoze nedostává, a tím lze dosáti nutné decentralisace městského obyvatelstva.

c) Jsouť třídy lidí nejrozumnějších povolání, jako úředníci, učitelé, zřizenci, dělníci atd., kteří nejsou povoláním svým vázáni na bydlení v určité čtvrti městské a rádi by si zvolili byt v tišší čtvrti aneb nehlučném předměstí, snad s kusem zahrádky, kde by tělesnou práci, na zdravém vzduchu, ve středu rodiny, své šumem velkoměsta znavené tělo a nervy posilnili. Musí jim však dána býti možnost lacině, rychle a včas do města, kde jest obor jejich působnosti, se dostat, a rovněž tak po ukončené práci neb službě k rodině své dospěti.

Zvláště úřednictvo při jednoduché frekvenci služební, která všude skoro již zavedena, radostně pozdravilo by tento prostředek, dostati se s rodinou mimo méně zdravý a úzký okruh vnitřního města

Vždyť byty ve středu města jsou následkem soustředění života obchodního, nakupení škol, úřadů, peněžních ústavů, jakož i následkem stálých úprav starých částí města rok od roku dražší. Vzduch zkažený hromadným obýváním, znečištěn kouřem, sazemí a různými výpary, nemůže se tak rychle v úzkých ulicích mezi vysokými domy vyměňovati, aby zhoubné jeho účinky neblaze se neuplatňovaly.

Kdo tedy není vázán stále na pobyt v městě, dá přednost zdravějšímu předměstí aneb okolí, kde bydlí poměrně daleko zdravěji, pohodlněji a laciněji. Ovšem že předměstí a vnější obvody města nesmějí se zastavovati týmž způsobem jako jádro města. komunikace, která nutnou je. nesmí býti příčinou zdražování pozemků. Tomu brániti mají stavební řády, které nedovolí zastavování obvodů města vysokými domy činžovními a tudíž zdražování půdy, která snad včera byla ještě polem a dnes již otevřenou komunikací v ceně tak stoupla, že prodává se za obnos, rovnající se bezmála nákladu, na ní provedených staveb.

Jest tudíž na správách měst, chtějí-li volné decentralisaci obyvatelstva cestu otevřítí a o zdravé rozšíření města se postarati a tím i k zlacinění bytů přispěti a tak aspoň částečně nouzi bytové odpomoci, aby účelné, pouliční dráhy zakládaly, pečovaly o zavedení laciných a ve vhodnou dobu vypravovaných vlaků dělnických, zkrátka spojení s vnitřním městem rozšířením komunikačních prostředků umožnily. Pouliční dráhy musily by býti vlastnictvím města, aby zisk, k němuž všichni přispívají, zase ve prospěch celku a ne nějaké výdělkové, akciové společnosti obrácen byl.

Ovšem že jest obci zaujati při stavbě těchto drah nejen finanční stanovisko, jaké mají soukromé, výdělkové společnosti, nýbrž i sociální. Na takové dráhy nelze hned s počátku pohlížeti jen jako na pramen příjmů, nýbrž jako na prostředek, jímž má býti umožněno, aby pozemky vně města spekulace byly ušetřeny, aby skutečně byly tam byty lacinější a tak proud obyvatelstva sem obrácen. Nepředejde-li dráhy ty na tato místa pozemková spekulace, pak dosáhnou účelu svého a zeslabí nouzi bytovou i ve vnitřních čtvrtích města, zvláště je-li jízdní řád a jízdné, jak již řečeno, upraveno s ohledem na nejširší vrstvy obyvatelstva.

Dráhy, které byly jednou z hlavních příčin vzrůstu našich měst, musí přispěti zase k rozumnému rozdělení obyvatelstva jejich, aby zachována byla rovnováha mezi bytovními poměry vnitřního města a jeho novými vnějšími čtvrtěmi. Ještě na jednu věc nutno

upozorniti. Cena pozemku častokráté nedopouští ve vnitřním městě rozšíření závodu, rozdíl v ceně pozemku ležícího uvnitř města a v předměstí je tak značný, že kryje skoro náklady spojené s přeložením závodu a novostavbou. Také okolnost, že byty pro zřizence a dělnictvo zde jsou lacinější, působí, že dělnické obyvatelstvo znenáhla vnitřní město opouští, ovšem že potřebí udržovati tento odlidňovací proud v jistých mezích. Vrchní vedení závodu a jeho obchodní stránka i potom zůstávají ponejvíce ve vnitřním městě, ústředí obchodním. Aby tohoto přirozeného způsobu odlidnění se dosáhlo, je potřebí i drah, které radiálně jednotlivé čtvrti vně města s centrem starého města spojují, i drah okružních, které umožňují spojení mezi jednotlivými novými čtvrtěmi. Dopravní přímé čáry hlavně v dobách ranních a večerních, kdy plní se a odlidňuje město, jsou ovšem většího významu než dráhy okružní, ale jen tehdy, prostředkují-li spojení rychle, pravidelně a lacině, čímž vyniká pohon elektrický, dnes právem nejrozšířenější.

Nedílná pracovní doba ve spojení s těmito vlastnostmi městských drah, aby nebylo potřebí čtyřikrát cestu do závodu konati, podporuje vydatně bydlení v předměstích i u stavu dělnického a je mocným prostředkem v boji proti velkoměstské nouzi bytové.

B) Pozemková politika obcí.

Mají-li sloužiti stavební řády a účelné spojení městskými drahami k potlačení lichvaření s pozemky a tím k zmírnění nouze bytové, nutno, aby činnost jejich doplňovala se účelnou politikou pozemkovou. Zlořády bytové mají hlavní zdroj v nezdravé pozemkové spekulaci, již lze zmoci jen změnou zřízení obecních a zákonů, které ji podporují. Účinným prostředkem, který obce v rukou mají, jest rozšiřování města na pozemcích, které obec sama získá, aby spekulaci pozemkové je odňala. Zde musí správy obcí a zákonodárství navzájem se podporovati a bráti se cestou, která rozhodně vzdaluje se od dosavadního systému protežování spekulace pozemkové na úkor veškerenstva

obyvatel. Na správách měst jest, aby hojným zakupováním pozemků, které budou staveništi příštích čtvrtí městských, zase upravily ceny pozemků tak, aby ji tvořily zase její hospodářští faktorové: přirozený přírůstek obyvatelstva, poměr mezi nabídkou a poptávkou a užitná hodnota pozemku dle jeho polohy. Odpadnou-li předpoklady kapitalistické pozemkové spekulace, která až dosud má na městské pozemky monopol, neudrží se více a s ní padne i největší kus bytové nouze.

Jakým způsobem pak obce pozemků těch zužitkují, zda stavbou nájemných domů, které by samy pronajímaly za přiměřenou cenu a tak blahodárně konkurovaly ve prospěch snížení cen bytových, aneb prodejem soukromníkům, k stavbě pro vlastní potřebu, aneb společností stavebním, na jejichž obecně prospěšný účel by při stanovení cen nutný ohled bráti musily, záleží od místních poměrů. Tím zajistí si město jistou stále stoupající rentu pozemkovou a zabezpečí zdravý základ svého vzrůstu.

Takovou zdravou pozemkovou politiku pěstuje na př. město Ulm, které získalo $\frac{3}{5}$ všech zastavitelných pozemků ve svém okolí a tak ovládá celý budoucí vývoj města. Z toho odprodalo asi $\frac{1}{6}$ skoro za cenu, kterou samo za vše platilo, a přece cena byla tak nízká, že všechna spekulace byla vyloučena a město mohlo při stavbě stanoviti své podmínky, na které kupci při nízkých cenách stavenišť ochotně přistupovali. S podobným zřízením potkáváme se také v Düsseldorfu.

A zajisté myšlenka, v městském pozemku ukládati peníze, které průmyslem a obchodem splizeny byly a zase touto cestou se rodí a jako všech hodnot, tak i hodnoty půdy měřítkem jsou, je zdravou, a jak zkušenost svědčí, také užitečnou.

S počátku se na pozemek jen jako na jinou nemovitost půjčuje, se vzrůstem měst však, poněvadž tím i kapitál vzrůstá, přikročí se ke spekulaci v domech a místech stavebních, nerozmnožitelnost půdy vyrovnává se zvýšením její výnosnosti.

Znakem spekulace je, že hledí dosáti bez námahy zisku. Poněvadž tento zisk spočívá v rozdílu hodnot, snaží se spekulace hodnotu směnnou a rentu půdy

stále zvyšovati, rozdílý hodnotní změnou vlastnictví ve formě zvýšeného zadlužení realizovati a trvale pro sebe zajistiti. Tím však zdražuje spekulace ustavičně nejen byty, nýbrž celou životní míru městského obyvatelstva, tak že každé zvýšení produktivní síly, aneb směnné hodnoty práce, aneb služného atd. zase připadne spekulaci. Stoupne-li v jisté době cena domů ve větším městě o 20 millionů, znamená to tolik, že roční tribut nájemníků, vlastníkům půdy, respektive domů odvedený, v téže době obnáší jeden million. Část tohoto zvýšení nájemného je přirozený přírůstek městské půdy, značná část však vznikla uměle.

Přirůstek hodnotní je přirozeným následkem hospodářského rozvoje, vzrůstu města atd. K němu druží se spekulativně kapitalistický přírůstek hodnotní, který neplyne z pokroku celku, nýbrž za vznik svůj děkuje snaze po bezohledném, protisociálním obohacení se. Tato spekulace sraží se najmě vlastnictví pozemkové, ten prazdroj produkce na sobě učiniti závislým a tím celý hospodářský život národa sobě podmaniti a poplatným učiniti.¹⁾

Těmto dvěma druhům stupňování hodnoty pozemku městského odpovídá dvojí druh zadlužení. Jedno vzniká z přirozeného vzrůstu města a hlavní důvod má v dělení vlastnictví rodinného za příčinou dědictví a v nedostatku kupní ceny; tento druh dluhů je mravně a hospodářsky oprávněn, je pobídkou k pracovitosti a spořivosti, a břemena, jež ukládá společnosti, odpovídají ponejvíce hospodářské výkonné schopnosti jednotlivcově. Spekulativní však zadlužení ukládá národům vždy větší břemena, a to jen k dobru vlastníků mobilních hodnot.

Doby dřívější snažily se toto nebezpečí zdržeti omezením pohybu movitého kapitálu; sem spadá zákaz braní úroků a lichvy vůbec, omezení svobody živnosti, vrchnopanství obcí nad staveništi, zákaz dělení hospodářského vlastnictví půdy a j. v. Tomuto účelu slouží v novějších dobách snahy, nesoucí se k postátnění dolů, drah, nucené pojišťování atd. Zvláště křesťanský

¹⁾ Jäger l. c. str. 115, II. násl.

středověk učinil na ochranu hospodářsky slabších rozsáhlá sociálně-politická opatření, jichž potřeba dnes zvláště se pocituje.

Když však duch víry, který toto zákonodárství zplodil, poutuchnul, k čemuž nemálo přispělo vytvoření se peněžního panství ve vyšších městských kruzích, rychle vlivem humanismu a reformace zjednotilo si vrchu na křesťanském západě staropohanské římské právo — právní forma movitého kapitálu. V 19. století pak přivedl liberalismus zásady tohoto práva o movitém kapitálu k plné platnosti a nyní sténají skoro všichni národové pod járem kapitalismu. Ve velkých městech vedly tyto právní názory k majetkovým a bytovým poměrům, které obecně hospodářskému názoru o půdě odporují a namnoze jsou jen oprávněným nárokům na zdraví, mravnost a spravedlnost posměchem a právem slovou bytovým vydražstvím.

Hodnota městského pozemku vzrůstá se vzrůstajícím nájemným a to vedle nákladů stavebních spočívá na zákonu nabídky a poptávky. Města, která rychle vzrůstají, kde čilejší je poptávka po pozemku, vykazují přirozeně vyšší nájemné, takže faktor hlavní, od něhož druhdy výše nájemného závisela, náklad stavební, jest věcí vedlejší, zvláště tam, kde dovoluje řád stavební pozemek do poslední krajnosti využítkovati stavbou do výše. Toto krajní využítkování pozemku, spojeno s hospodářskou výkonností nájemníků, kteří právě tento pozemek k zaražení obydli, průmyslu aneb obchodu si vyhlédli, tvoří pak cenu nájemného a jest funkcí hodnoty pozemku.

Stoupání cen městského pozemku neděje se náhle, nýbrž po stupních. Prvním stupněm je přeměna hospodářského stavebního pozemku v městský, a tu připadá stavebnímu řádu velká úloha, dle toho, zda dovoluje větší aneb menší využítkování pozemku, zda dovoluje jen stavbu domů rodinných aneb nájemných kasáren. V prvním případě je hodnota pozemku až desetkrát tak velkou, než byla hodnota jeho, když byl ještě pouhým polem, v případě druhém je mnohem větší, zvláště přistoupí-li k tomu spekulace.

Dalším stupněm zvýšené hodnoty pozemkové je přeměna dosavadních ulic bytových v ulice obchodní, rozšířením města.

Ceny pozemků na obvodě města následkem toho stoupají. Skoupí-li je podnikatelé aneb společnosti, rozparcelují a jednotlivá staveniště prodávají, začne vyhánění cen do výše. Pozemek jde z ruky do ruky a každý z těchto dočasných vlastníků chce shrábnouti rozdíl hodnotní. Není s podivem, že v takových dobách přidruží se k tomuto švindlu pozemkovému také švindl stavební. Spekulace, jak již vzpomenuto, hledí cenu půdy přivést do té výše, která podmíněna jest všeobecným vzrůstem města, krajním využitkováním pozemku, jež stavební řád připouští, jakož i hospodářskou výkonností nájemníků.¹⁾

A v tom spočívá železný zákon bytový, že nájemníci, hlavně nižších tříd, obdrží za nejvyšší cenu, již hospodářsky jsou schopni, jen existenční minimum ukojení svých bytových potřeb. Každé zvýšení a nadlepšení platů znamená za těchto okolností i zvýšení nájemného. To neděje se snad ze zlé vůle, nýbrž jest následek hospodářské nutnosti, otázka bytová je pro majitele domu otázkou mzdy, pronajímání bytů jest živností výdělkovou, kapitalistickým závodem a podléhá všem jeho zákonům, tedy také jeho snaze po nejvyšším možném zisku. Třeba nebyla statistická data stoupání cen stavebních pozemků dosud známa, již z kusých o tom výkazů lze si učiniti pojem o nesmírném břemeni, které se tímto zneužíváním hodnoty pozemku národohospodářství a výdělkovému životu méně zámožných tříd ukládá.

Jak stoupily ceny půdy v Praze, ukazuje následující tabulka prof. Horáčka.²⁾

Na Starém Městě v Praze stál 1 m²:

v r. 1875—9	v hlav. ulic.	zl. 37·50,	v postran.	zl. 23·50
• 1880—4	• „ „	42·—	• „	24·—
• 1885 9	• „ „	50·—	• „	27·—

¹⁾ Jäger l. c str. 94 násl. II.

²⁾ Schriften des Vereines für Socialpolitik 1901., sv. 94.
strana 9.

v r. 1890—4 v hlav. ulic. zl. 75.—, v postran. zl. 39.—
 „ 1895—1900 „ „ 113.— „ „ 56.—

Na Novém Městě Pražském:

v r. 1875 9 v hlav. ulic. zl. 36.—, v postran. zl. 24.—
 „ 1880—4 „ „ „ 48.— „ „ 21.—
 „ 1885—9 „ „ „ 66.— „ „ 24.—
 „ 1890—4 „ „ „ 77.— „ „ 31.—
 „ 1895—1900 „ „ „ 83.— „ „ 39.—

A ceny ty stoupají stále a s nimi přirozeně i nájemné, neboť až dosud má nenasytný kapitál monopol na výlučné určování ceny pozemku stavebního.

Všelike snahy společnostmi, družstvy, stávkami atd. životní míru širších vrstev obyvatelstva zvýšiti, všechny bytové přídavky se strany státu a obcí budou míti potud jen omezený a ne trvalý význam, pokud stoupající renta pozemková větší příjmy nájemníků stále bude pohlcovati.¹⁾ A proto v důležitou otázku ceny půdy stavební má dnes stát a obec právo zasáhnouti, zrovna tak jako ve středověku, ba jest to přímo jejich povinností. Vyšším zdaněním nezaslouženého a jen spekulací uměle vzrostlého hodnotního přírůstku, vyšším zdaněním a zvýšením dávek městských ze stavenišť spekulčních, omezením výše staveb v pásmech obvodních a předměstských a j. lze omeziti stoupání renty pozemkové a tím také stoupání cen pozemků stavebních.

Jakým způsobem mělo by město pozemků, které za plnou cenu posavadního jejich výnosu koupilo, použití, závisí na místních okolnostech. Nejvýhodnějším, jak pro finance městské, tak i pro obyvatelstvo bylo by, aby město samo ve své režii domy stavělo a v nich byty, skladiště a dílny pronajímalo a tak zajistilo si vliv na cenu bytů.

Tento návrh činí professor Bücher, třeba byl v příkrém odporu s dosavadními zvyklostmi. Provedení jeho podmíněno je zasáhnutím státního zákonodárství, předpokládá ovšem také jiný život a jiné lidi v čele obcí. Dnes stává se nezřídka, že ve stavebních výborech

¹⁾ Jäger l. c. str. 117 násl.

městského zastupitelstva zasedají jako odborní znalci sami podnikatelé staveb; různé výtěžkové společnosti vykonávají rozhodující vliv na správu města a na její usnesení ve věcech stavebních. Rada městská snaží se o závod zvýšiti cenu stavebních míst, které prodává město, a tak dokazuje své pokročilé sociální nazírání na otázku bytovou. To vše musilo by odpadnouti, má-li dodělati se nových čtvrtí s menšími domy, skýtajícími přiměřené a laciné byty s dostatkem světla a vzduchu; úmorná kamenná hradba, bránící přístupu vzduchu, musila by aspoň na obvodu města zmizeti.

Nejen však při zakládání nových čtvrtí na obvodu města, nýbrž i při nutných přestavbách a přetvoření starších částí města musí správa města řídit se touto pozemkovou politikou, která bere zřetel na bytové potřeby vrstev nejširších, nejpotřebnějších.

Je zcela přirozeno a prospěšno, že nevyhovující staré domy se boří a nové, současným potřebám lépe vyhovující jejich místo zabírají, jest jen s prospěchem, že ulice se rozšiřují a proudy vzduchu a světla do vnitřního města cesta se otevírá. Tento postup nesmí však býti tak urychlován, aby nedolehl těžce na menší živnostnictvo a poplatnictvo, které má stejná práva a zájem na výhodách středu města, jako obyvatelstvo zámožné, pro něž se někdy jen millionové úpravy a regulace měst provádějí.

Je sice pravda, že všude jeví se svrchovaná potřeba toho, aby vzduchu a světlu byl zjednáán přístup do těsných středověkých uliček staroměstských. Nesmí se však tak stáhati nad potřebu, z pohnutek snad čirě spekulálních a na újmu starobylého rázu města, a pak nesmí se to díti takovým způsobem, aby došlo k přímému odlidnění některých čtvrtí a pochybným architektonickým krásám moderního města padly za obětí staletími a pravým uměním posvěcené památníky a stavební klenoty minulých dob.

Tím, že zboří se náhle množství menších domů starých, v nichž po staletí sídlili a útulku nalézali maloživnostníci, obchodníci, menší úředníci, zřizenci a dělníci, a tito o byty a dílny své jsou připraveni a nuceni hledati útulek za čarou městskou ve vzdálenějších

obcíh sousedních, jelikož nejsou s to, aby unesli břímě zvýšeného nájemného, neřeší se otázka bytová.

Nádherné budovy s velikolepými výklady lahodí sice více oku pozorovatele a dodávají zregulovaným čtvrtím zvýšeného rázu velkoměstského, ale v oku mnohého méně šťastného, jehož prostředky na znásobené nájemné více nestačí, který snad zde se zrodil a nyní někam na předměstí vystěhovati se musí, zaleskne se slza. Tam jest mu snad zakládati v pokročilém věku znovu existenci, hledati nové zákaznky, neboť jeho staré zákaznictvo ze středu města ho někde na venkově vyhledávati nebude, a tak mnohý menší živnostník je tím na stará kolena v bídu uvržen.

S maloživnostníkem opouští byt i menší úředník a dělník, aby místo postoupil nádherným obchodním místnostem, stkvělým kavárnám a restauracím, navštěvovaným lidmi, kteří mají již, ovšem ne práci svou, ale stávajícími poměry nynějšího společenského řádu, rozřešenu otázku sociální. Dělník ten musí snad k vůli svému povolání zde, ve středu města, žít; co zbývá mu nyní při drahotě bytové, než co nejvíce se uskrovnovati, aneb daleko za brány města se vystěhovati a vydati se nebezpečí, že bude mu výdělek v mě-tě valně znesnadněn?

Těchto věcí nutno všímati si při úpravách starších čtvrtí města a nestačí jen hleděti na stkvělý líc, jednostranný užitek pozemkové renty a stránku zdravotnickou. Ta bývá někdy jen jalovým heslem, neboť každým energičtějším regulováním sůžl se dvory a výšl stavby, a toho vždy širší ulice nevyvážl.

Nemá li býti touto nepřímou podporou stavební spekulace ještě více zostřen boj, který dnes vede malý a střední stav o svou existenci, a nemá-li šlřiti se propast mezi jednotlivými stavy, beztak hrozivá, potřebí, aby o důležitých věcech těch rozhodovala zastupitelstva obecní jen po důkladném uvážení všech okolností lidmi v pravdě nezištnými, odborné znalosti a širšího rozhledu.

S úpravou starých částí nesmí se správy měst ukvapovati, není radno přistupovati ke zbourání nového bloku, dokud starý není zastavěn, kde by aspoň část býva-

lého obyvatelstva se usídliti mohla. Při prodávání stavebních pozemků má vždy býti podmínkou, že jest povinností stavebníka v zadních traktech nových domů zříditi menší byty a dílny.

Takovým podmínkám ovšem nejlépe se dostojí tam, kde obec na získaných pozemcích sama stavby provádí a byty pronajímá.

Bez práva vyvlastňovacího není však možnou pozemková politika města. Vedení nových ulic, sbourání nezdravých domů a těsných, starých čtvrtí, zakládání parků, hřišť, rozvoj městské komunikace, aby vyvážena byla spekulace pozemková a j. — vše to nedá se bez práva vyvlastňovacího mysliti. Ovšem že jest tato expropriace možnou jen na základě zákona, jedná-li se o všeobecný prospěch, a může na vlastníku býti žádána jen za úplnou náhradu. Podměttem expropriace je v první řadě moc státní, mohou však jménem státní moci expropriaci vykonávati osoby třetí, v našem případě správy města (jako to přípouští na př. pražský asanační zák. ze dne 11. února 1893 č. 22 ř. z.).

Tam, kde soukromé vlastnictví protíví se blahu obecnému, tam, kde jeho nezužitkováním aneb vyděračným užíváním hospodářské, zdravotní a mravní blaho nejširších vrstev obyvatelstva je tak ohrožováno, že tím celek škodu trpí, je povinností státu, aby jako mravní instituce vystoupil, neboť jinak jsou města a největší část jejich obyvatelstva vydána na milost a nemilost kapitalistickému lichvaření. Městům musí se dostati práva, aby vyvlastněním bránila zkoupení městských pozemků a blokování města spekuláčními ringy a podniky.

Nejlépe vyvinuto je vyvlastňovací právo v Anglii jako nezbytný prostředek k organické úpravě města; jako veřejnoprávní povinnost obcí není však dosud nikde zavedeno.

C) Zřizování útulen a domovin dělnických.

K předním povinnostem obcí v příčině otázky bytové náleží účinné bránění noclehářství zřízením útulků

a domovin pro svobodné a osamělé dělníky a dělnice, jakož i pro osoby tříd méně zámožných, které si vlastního bytu držeti nemohou. Potřeba těchto útulků zvláště je naléhavou ve velkých městech.

Stavební družstva stěží budou s to, aby takové útulky zakládala, neboť svobodného dělníka jen těžko lze k tomu přiměti, aby stal se členem stavební společnosti; porozumění pro tato blahodárná zřízení dostaví se u něho až když ženat jest a má se o rodinu starati, avšak tu přestává pak již zájem jeho o útulek. Také vyžaduje zakládání útulen většího kapitálu, než jakým společnosti stavební vládnou, vnitřní zařízení, nábytek, dozor a vedení útulku vyžadují značné náklady, kterých společnost vynaložiti ve velkém nemůže.

Tím ovšem není soukromá činnost vyloučena, chceme tím říci jen tolik, že s technického stanoviska nejlépe obce hodí se k tomu, aby útulky zřizovaly.

Zde mají naléztí svobodné osoby, hlavně pracovních tříd, přiměřené, zdravé a mravně nepodezřelé bydlení, po případě celé zaopatření za mírné, poměrně jejich hospodářským odpovídající ceny.

Vlastí jejich je Anglie (Common Lodging houses), kde již v letech osmdesátých jen v Londýně čítáme 900 takových útulků s 32 000 obyvateli, kteří náleželi třídám mravně a hospodářsky nejpokleslejším. Ovšem že tehdy útulky byly soukromým podnikem, který nestaral se valně o mravní a hospodářskou výchovu svých nocležníkův, a proto útulky netěšily se valně přízni širších vrstev. Když však ujal se správy jejich obce a odstranily hrubé nedostatky a časově je zřídily, zmizel také odpor lepších dělných tříd před útulky a tyto začaly se plniti lepšími živly. Londýnská rada hrabská vystavěla r. 1892 velkou útulnu (municipal lodging house) a r. 1893 otevřel lord Rowton útulnu, kterou nyní převzala akciová společnost, a ty jsou dnes nejvýznamnějšími ústavami svého druhu. V obou domech, vedle dobře opatřených 325 ložnic, nalézá se čítárna, knihovna, lázně, kuchyně, jídelny atd. Cena postele resp. kabinetu k přenocování obnáší 6 pencí (as 55 hal.), a že oběma stranám je poslouženo, tomu

svědčí nával do těchto domů i 4proc. výnos, jimiž zde uložený kapitál se zúročí.

Nejnověji otevřel podobný hotel v Londýně, však jen pro pracující ženy lord Radstock. Útulna tato je přímo s přepychem zařízena a přec podivuhodně levná. Nájemné obnáší zde týdně 4 K 25 h, oběd, sestávající z polévky, masa a koláče, 40 haléřů, konvice čaje 10 hal. atd. Pro hotel upraven je zvláštní domácí řád, který je přísně dodržován. O 11. hodině zavře se plyn, a všechny obyvatelky musí býti již ve svých pokojích. Jen ve výjimečných, nepodezřelých případech dostávají od hospodyně dovolenou „přes čas“. Návštěvy mužů lze přijímati jen v elegantní hovorně. Kromě toho jsou obyvatelkám k volnému použití různé dílny, prádelna, cvičební síně, lázně, prádelny atd. V hotelu tom mohou se ubytovati pracující ženy každého věku.

S podobným zřízením potkáváme se i jinde. V Liverpoolu užívá útulen na 14.000 osob; zařízeny jsou po způsobu londýnském.

Nutný pevný domácí řád dá se zcela dobře srovnati se svobodou zde bytujících. Poněvadž lihové nápoje jsou zde zakázány, styk s osobami vzdělanějšími, které zde též bytují, je snadný, dostává se obyvatelům v prázdných chvílích duchovního a společenského povzbuzení. Také ušlechtilá četba domácí vybrané knihovny nezůstává bez vlivu a tak nelze již záhy značný vliv na obhroublé mravy zdejších obyvatel ve značné míře neznamenati.¹⁾

Aspoň nějaký zlomeček osamělých dělníků nabývá tímto způsobem lacino domova a jeho požehnání.

Tyto útulky jsou nejjistějším prostředkem proti zhoubnému noclehářství a jeho neutěšeným zjevům, hrubosti, opilství a nemravnosti.

Není-li obec to, aby založila takové útulky, má aspoň spolky o to pečující vydatně podporovati, neboť soukromá dobročinnost zde nestačí, nikdy nesežene do začátku nutného kapitálu. Vedení takových domů bylo by u nás vděčným polem pro duchovní kongregace, které by útulky, městem zřízené, mohly přijati za

¹⁾ Jäger I. c. 140. I.

menší nájem ve svou správu, a nedá se mysliti, že by výtěžek duchovní z podniku toho byl malý, nehledě ani k hmotnému dobrodiní, kterého by se obyvatelům dostávalo. Svobodný dělník nalezl by zde po práci odpočinek, slušnou zábavu a přiměřené duchovní poučení, čistou postel a po případě dobrou, vydatnou a lacinou stravu.

Zde mohl by si bezpečně též uložití svůj majetek, což v obyčejných herberkách a na nocležním bytu vždy není dobře možno, a to vše za ceny, jeho finančním poměrům přiměřené.

V malém jsou takovými asyly spolky katolických tovaryšů, u nás to jediný druh asylů ve smyslu popsaném, které se strany městských zastupitelstev větší než dosud měly by se těšit pozornosti. Také zámožným přátelům pracujících tříd otvírá se zde široké pole činnosti a krásný katolický mrav, pamatovati zbožným nadáním na duši svou, dal by se spojit i s tímto, před Bohem neméně cenným způsobem dobročinnosti, starati se o bližního, aby lidsky bydliti mohl.

Mikroskopickým zjevem tohoto druhu je v Praze také soukromou dobročinností založený asyl pro osamělé dívky, zvaný císařovny Alžběty, a Marianský ústav pro dívky. Ovšem že nesměly by útulky ty zřizovati se jen pro osamělé osoby tak zvaných tříd měšťanských, nýbrž hlavně pro osoby stavu dělnického, které toho nejvíce potřebují.

Politické podmínky obecní bytové reformy nejsou však v našich obcích vždy nejprázdnější, a proto nedivno, že otázkám tohoto druhu malá jen se věnuje pozornost, a octne-li se otázka bytová přec před forem jejich, nevyřízena ihned zase z programu zmizí. Ostatně mladá v této příčině zkušenost dává naučení, že celkem lze více sociálního porozumění pro reformu bytovou nalézt u politických správ, než u obcí, třeba těmto více by na ní záležeti mělo, a tudíž také že lze sociálně-politicky v této příčině od státu více očekávati, než od obcí. A proto, nelze-li více docíliti, aspoň o to jest se snažiti, aby obce obecně užitečnou stavební činnost podporovaly.

D) Obecní podpora drobné stavby domů rodinných a obecně prospěšné stavební činnosti.

Na obecních správách jest nejen prostředně bytovou reformu podporovati, o čemž již promluveno, nýbrž také bezprostředně mravně i hmotně neskrbliti pomocí svou vůči obecně prospěšným stavebním společnostem i méně zámožným stavebníkům, kteří snaží se dopracovati se pro sebe a rodinu vlastního krovu.

1. K těmto pomocným prostředkům, jimiž obec vládne a mnoho dobrého v otázce bytové učiniti může, patří poskytnutí stavenišť buď bezplatně aneb za mírnou cenu, avšak vždy za podmínek, které účel bytové reformy zajišťují. Této nejznačnější podpory lze se nadíti ovšem jen tam, kde město rozumnou politikou pozemkovou záhy snažilo se do rukou svých dostat, pokud možno, nejvíce městských a městu nejblížejších pozemků. Ze 260 větších měst v Německu a Rakousku podporovalo do r. 1900 obecně prospěšné stavební spolky 41 (15·8 proc.) měst tím, že přenechala jim pozemky a z těch 10 (3·8%) poskytlo stavebníkům menších domků, hlavně spolkům stavebním, pozemek zdarma aneb za valně sníženou cenu. Tam, kde nelze pozemek k účelům zmíněným ve snížené ceně postoupiti, aspoň jest možno dosáti toho, aby město stanovalo pro stavebníky mírné a výhodné podmínky platební.

Městu lze pak stanoviti podmínky stavby a závazky na stavbě vážnoucí, hlavně povinnost obecní prospěšnosti stavby, knihovně si zajistiti.

2. Neméně vydatně podporuje město stavbu menších domů tříd méně zámožných a stavebních společností, je-li jim nápomocno při opatřování nutného stavebního kapitálu. Toho docílí se hojným odbíráním akcií aneb podílů stavebních družstev a laciným opatřením hypotečních zápůjček, pokud nutno, aby překročily pupilární jistotu. Obtíž úvěru pro stavby drobných bytů nespočívá ve stavbě samé, neboť kapitál zde je velmi dobře uložen, byty takové vždy budou hledány,

nýbrž v tom, že těžko obdržeti na takovou stavbu laciněji peníze do druhé hypotéky. Na první hypotéku kapitál odpovídající stavbě není snadno obdržeti, hůře jest, potřebuje-li stavebník kapitál další. Nemá-li stavba uváznouti, přijde mu risiko, s kterým kapitalista peněz na druhou hypotéku ukládá, tuze draho. A tu, aby stavebník nesnázi těchto znikl, má jej obec podporovati, nejlépe tím, zaručí-li se zaň, aneb použije-li k tomu přebytků svých spořitelen. Nikdo obci nebude vykládati ve zlé a nejméně již stavebník, jestliže za toto risiko vymění si úrok o $\frac{1}{4}$ proc. vyšší a upotřebí-li tohoto přebytku k založení garančního fondu, který by snad nahodilé ztráty druhé hypotéky kryl.

Správy našich spořitelen zhusta sledovaly jediný jen účel, dosáti pokud možno nejvyšších přebytků, jakoby neměly sociálně-politického poslání. Znenáhla jen přichází se k poznání, že tyto ústavy mají svých přebytků užití v zájmu širších vrstev obyvatelstva, pomáhajíce jim svým kapitálem, ovšem tak, aby tento jistě byl při tom uložen. Touto jistou cestou je podpora obecně prospěšné stavby bytové. Případná v té příčině pronesl slova belgický finanční ministr de Smet: »Úspory dělnické sbíráti je věc dobrá, lepší však jest upotřebiti úspory tyto zase na prospěch dělnictva.«

Dělnické domy jsou celkem dobrou hypotékou a jen v dobách mimořádné stagnace a krise mohlo by se u některých dostaviti risiko. Avšak toto dá se zmenšiti podmínkou amortisace. Při bedlivém ocenění domu, při ročních splátkách 1proc. není ani vyšší zadlužení pro spořitelnu povážливо. Ovšem že tím by vzrostlo ústavům těchto mnoho práce, avšak naše větší ústavy tak dobře si stojí, že výloha několika set na nové síly jim neuškodí. Ostatně práce se jim ušetří tím, jestliže spořitelny při financování a správě stavebních spolků co nejúžeji přimknou se k obcím.

Toto ukládání peněz spořitelních v bytech dělnických není snad nějakou dobročinností, nýbrž dobrým a jistým obchodem.

Má-li toto zasáhnouti spořitelen drobné stavbě býti s užitkem, nutno při zápůjčkách překročiti bez

váhání jistotu pupilární, aspoň o čtvrtinu pupilárně zajištěné quoty.¹⁾

Větší komuny mohly by za tím účelem zařídit i samostatné hypoteční banky, jichž čistý výnos na týž účel by se obracel.

Ze 250 větších německých a rakouských měst jest jich 11, které stavebníkům drobných domů, a 17, které jen obecně užitečným stavebním společenstvem laciný stavební kapitál skytly aneb opatřily.²⁾

3. Nemaleho ulehčení dostane se obecně prospěšné stavební činnosti se strany měst zjednodušením stavebních předpisů či policie stavební.

Policí stavební rozumíme soubor všech zákonných předpisů jednotlivých řádů stavebních, jimiž předejiti se má ohrožování osobní bezpečnosti při podnikcích stavebních. Policie stavební obsahuje zákonné předpisy:

a) o povolení k stavbě,

b) o opatřeních, jichž dlužno šetřiti při provádění stavby se zřetelem k místním poměrům a veřejné bezpečnosti.

c) Policie stavební kontroluje osoby a živnostníky, kteří stavbu provádějí.

d) Stanoví sílu zdí, vytýká předpisy o zřízení zdí požárních, o sdělání zdí ze závor a prken a o volbě materiálu, o počtu přípustných poschodí, výši stavení i obytných světnic atd.

e) Policie stavební dává předpisy o ohnivzdorných střechách, bezpečnostních okapech a římsách, o stavbě hromosvodů a komínů, zakládání dvorů, studní, stok, průčelných přístavků atd.

Povolení k obývání udílí úřad stavební, shledal-li, že vyhověno bylo požadavkům policie zdravotní, a tomu jest též bděti nad prováděním stavebního řádu.

Stavební právo má co nejprísněji šetřiti zdravotnických ustanovení při provádění nových staveb. Sem spadají ustanovení o sdělání plánů polohových, regu-

¹⁾ Jäger l. c. str. 307 l. násl.

²⁾ Beck, Festschrift des rhein. Vereines etc. Düsseldorf 1902 str. 184—214.

lačních a rozdělovacích, při nichž má úplně zadost býti učiněno zdravotním ohledům, což platí i pro jednotlivé stavby a přístavby. Stavební úřad má v každém jednotlivém případě rozhodnouti, zda obydlí a místnosti nádvorní, ve stavební plán pojaté, vyhovují všem zdravotním požadavkům. (Zemský zákon o provádění zdravotní služby pro Čechy ze dne 23. února r. 1888 č. 90.)

Zásady hygienické, bezpečnostní, zvláště pro případ ohně, estetické nesmí slevami úřadů stavebních ovšem býti dotčeny, ani pohodlí obyvatel omezováno, než proto přece dá se při tom mnoho ušetřiti, je-li obecní stavební policie stavebníku na ruku. Tak v menším rodinném domě, o nějž zde běží, netřeba vysokých místností jako v domě nájemném, kde nájemník odkázán jsa jen na svůj příbytek potřebuje též proto. vzhledem ke svému omezení a špatnější jakosti vzduchu, větší a vyšší prostory. Jinak tomu u domu rodinného, kde vše náleží majiteli, kde na celé chodbě je sám.

Vzhledem k menším, mělčím místnostem a malým výškám, jak již dříve vzpomenuto, mohou býti hlavní i střední zdi slabší a také konstrukce stropní a kryt lehčí. Nesmí se ovšem zapomínati ekonomie tepelné, která v našem podnebí vyžaduje jisté opatrnosti.

Na dotazník z r. 1900 po větších městech v Německu a Rakousku odpověděno, že 24 měst skýtlo menším, obecně prospěšným stavbám různé úlevy, pokud týče se stavebních předpisů.

Vedle těchto úlev podporují obce obecně prospěšné stavby také tím, že požadavky stran odstoupení místa pro ulice zmírňují, poněvadž nejedná se beztak o ulice pro dopravu, nýbrž jen o ulice spojovací. Proto jízdní dráha i chodníky mohou býti úzké, po případě jednostranné, ježto zahrádkami rozšíří se vzdálenosti protějších domů tak, že v ulicích takových je s dostatek světla i vzduchu. Také ušetří se tím značně na výlohách dlažebních, čehož dá se upotřebiti k slevám, při zakládání vodovodů, vedení osvětlování a j.

Aby snad později domů, jimž těchto podpor se dostalo, k jinému účelu nebylo užito, má si město požadavek odpuštěných příspěvků dáti knihovně zjistiti, aby jich po případě mohlo žádati. Také nesmí tyto úlevy jíti příliš daleko, aby snad nebyly břemenem ostatním a aby nezlákaly speklace. Snadno mohlo by vzejíti nebezpečí, že by vlastník domu tyto úlevy zkapitalisoval, přirazil je případně na nájemné a dům pak s tímto přírůstkem hodnotným prodal. Všecky tyto úlevy a dobrodiní, prokazovaná obecně užitečné stavbě, nesmějí býti snad almužnou, nýbrž odměnou této stavby, právě pro její charakter obecné prospěšnosti, aby to, co se dosud zanedbávalo, dohoněno bylo.

Poněvadž při tomto druhu staveb každý dům je jednoduše stavěn a stavebník z pochopitelných příčin varuje se všeho zbytečného, povzbuzují již menší úlevy, jsou-li četnější, a budí chuť k stavbě i u osob středně zámožných. Proto není potřebí, aby úlevy veřejných břemen byly snad příliš veliké a ostatní poplatníci jimi pak byli přetěžováni. Větším by se poplatkový výměr tím zajisté nestal již z té příčiny, že by s rozmnožením staveb na větší počet majitelů domů byl rozvržen.

Obavy, které vyslovily některé spolky majitelů domů, z nichž mnozí až dosud vycházejí ze zásady, že otázka bytová je soukromou záležitostí, která řeší se zásadou o nabídce a poptávce a známým manchestrovským receptem, že dělník má šetřiti, aby si lepší byt platiti mohl, obavy že obecně prospěšná stavba takto podporována s bytovou stavbou vůbec bude povážlivě konkurovati a že tuto omezí, dosud se nesplnily. I při největší podpoře nestačí obecně užitečná stavba přírůstku obyvatelstva.

Rýnský pojišťovací ústav půjčuje ročně na 6 mill. marek na stavby těchto bytů. Počítáme-li menší byt jeden k druhému na 4000 marek, zřídí tak ročně 1500 bytů, tedy asi pro 7000 lidí, přírůstek však obyvatel obnáší na 100.000 duší.

V Belgii, kde státní spořitelny podporují stavby nezištných společností a v 10 letech na účel ten 30 millionů franků vynaložily, nelze znamenati, že by

obecný ruch stavební tím byl omezen, ba není tam ani spolků domácích pánů, kteří by si na tuto blahodárnou činnost spořitelů stěžovali.¹⁾

E) Úřední dozor bytový.

Nedokonalou byla by snaha po rozmnožení dobrých menších bytů přiměřené ceny, nekráčí-li ruku v ruce s účelnou a dobře zorganizovanou péčí o udržení těchto bytů, jejíž úlohou je úředně dozíratí k bytům obecně prospěšným, vésti o nich statistiku a řádné výkazy. Také tyto úkoly nejlépe mohou splniti správy měst.

Sobětností i ty nejlepší zdravotnické a mravní předpisy o bytech brzy byly by zmařeny, kdyby obce a stát neodvislými orgány nad nimi nebděly. I majitelé domů, kteří by byty v domech svých chtěli požadavkům zdravotním a mravním přizpůsobiti, brzy by soutěží nuceni byli v příčině té povolití.

Tato náklonnost lidská k sobectví byla příčinou, že k ochraně dělnictva zřízení živnostenské a tovární inspektoři, ona činí nutnou i inspekci bytovou. Úloha dozoru bytového spočívá v tom, že snaží se odstraniti závady starých bytů (přeplnění, mravní a zdravotní nedostatky) a tam, kde to možno není, zakáže další pronajímání bytů takových pečuje o to, aby zdravé byty neoprávněnou spořivostí a neúčelným užíváním znenáhla se nezhoršily, tak že by úkolu svému nevyhovovaly.

Takový dozor, má-li býti účinným, zasahá zajisté hluboce v právní sféru jednotlivcovu a v práva rodin; nesmíme však zapomínati, že jest to právě život rodinný, který špatnými byty bývá ohrožován a který tímto mimořádným prostředkem chráněn býti má.

Poněvadž pečovatí o byty přísluší v prvé řadě obcím, má každá větší obec míti komisi bytovou, která skládá se z důvěrníků nejširších vrstev obyvatelstva, poněvadž jen takto složená komise zná bytové poměry hospodářsky slabších. Ona také s daleko větší

¹⁾ Jäger l. c. str. 249 II.

důvěrou může vystupovati a pozorování její daleko větší jest ceny, než činnost komise jen úřední.

V komisi zastoupení jsou vedle členů obecního zastupitelstva lékaři, stavební technici, dělníci a majitelé domů jako zástupci stavů, majících na věci největší zájem. Ve větších městech je nejučelnějším, má-li každá čtvrt komisi vlastní. Ohledání bytů musí dít se pravidelně a osobně. Praktická zkušenost a rozumné zachování míry naleznou vždy na základě předpisů zlatou střední cestu mezi nároky nájemníkův a zájmy domácích pánů. Výkonným orgánem komise je bytový inspektor, který účastní se s komisí ohledání bytů, zavádí protokol, podává zprávy obecnímu zastupitelstvu a dozírá k tomu, aby vytknuté závady odstraněny byly. V menších městech lze tuto bytovou komisi spojití se stavebním úřadem.

Nad touto, pro větší okresy, stojí státní bytová komise, která zvláště tam, kde pro převážné zájmy majitelů domů místní komise nevystačí, zasahuje a plnění státních předpisů v případě nutnosti vynutí, jak o tom dříve již promluveno. Že k úřednímu prohlédnutí bytů stráž bezpečnostní se nehodí, a že i inspektor, může-li jen poněkud donucování se vyhnouti a spíše poučováním a domluvami má nápravu zjednatí, je patrné

Štrasburk, jedno z nejpokročilejších v tomto směru měst, má od r. 1898 komisi o 18 členech s purkmistrem v čele. Vedle policejního presidenta zasedá zde 5 členů zastupitelstva, po jednom zástupci chudinské rady a živnostenského soudu, 4 stavební znalci, dva lékaři, dva universitní profesoři a kontrolor nemocniční pokladny. V celku do r. 1903 odstranila komise 3284 závady a jen ve 184 případech musily k tomu strany býti úředně donuceny.¹⁾

Jednou z hlavních příčin, proč otázka bytová nedochází dosud povšimnutí, jehož by zasluhovala, je nedostatečná známost o panující bídě bytové. Jakmile širší obecnstvo bude s ní seznámeno a nápravy re-

¹⁾ Soziale Tätigkeit der Gemeinden. Soziale Tagesfragen, M. Gladbach 1903 str. 119.

spektive uzavření chatrných bytů bude dosaženo, budou obce nuceny účinněji než dosud obecně prospěšné snahy bytové podporovati. S tohoto hlediska znamená bytová inspekce mocnou podporu bytové reformy.

K náležitému porozumění poměrům bytovým je potřebí, vedle stálého dozoru bytového, obsáhlého statistického pátrání

Bytová statistika má podati věrný obraz o bytech v tom kterém městě, má poučiti byty hledající o trhu bytovém a poměru mezi poptávkou a nabídkou, aby mohla udati směr, jakým stavba drobných bytů bráti se má. A proto je bytová statistika jedním z nejdůležitějších odvětví statistiky našich obcí a od mnohých veleobcí pilně pěstována. Statistika ve spojení s b y t o v ý m v ý k a z e m, který prostředkuje mezi nájemníky a domácími, tvoří s dozorem bytovým zvláštní městský úřad, v němž všeska městská péče o ubytování obyvatelstva se sbíhá. Při množství zkušeností a odborné znalosti o bytech, které takový úřad má příležitost si zjednat, jest bytový městský úřad nejpovolanejším podati dobrozdání o otázkách, které s veřejným obytnictvím přímo aneb nepřímou souvisí, jako je na př. zakládání nových ulic, asanování některých čtvrtí, vedení městských drah atd.

K prvním městům, které bytový úřad zřídily, patří Stuttgart. Úřad ten má přehled o trhu bytovém, o odstranění nezdravých a přeplněných bytů pečuje pravidelným dozorem a podává výkaz uprázdněných bytů. Aby úkolům těm dostáti mohl, jsou pronajímatelé bytů policejním předpisem zavázáni prázdné byty u úřadu bytového ohlašovati a odhlašovati. Prázdné byty jsou v městském »bytovém oznamovateli«¹ bezplatně vyhlášeny. Tento list rozdává se obyvatelstvu zdarma. Na úřadě pak dozví se každý i ty nejmenší podrobnosti o bytu a obdrží skizzu plánu žádaného bytu k nahlédnutí.

Přes prudký odpor majitelů domů, tato instituce, která pro nájemníky i domácí je bezplatnou, záhy zdomácněla, takže v několika dnech svého trvání obla-
sila 1002 byty, z nichž 238 hned bylo k obývání.

Na některých místech s výkazem bytovým spojují i výkaz práce. Obé jest zajisté v nejužším spojení, neboť jakmile nastává lepší konjunktura a je potřebí více pracovních sil, jest také nutno pečovati o to, aby dostalo se jim příbytku.¹⁾

Všeobecná bytová inspekce, spočívající na pevných základech péče bytové, může s výsledkem brániti i dnešnímu přímo osudnému hnutí se obyvatelstva venkovského do měst. Zákaz přelidnění bytů a noclehárství v malých bytech, uzavření bytů nezdravých, stálá kontrola, aby se zákazy ty nepřestupovaly, omezí přistěhovalectví. Průmysl a zaměstnavatelé budou tímto dozorem donuceni více starati se o to, aby dělníci řádně byli ubytováni, poněvadž by se státi mohlo, že by bytu vůbec v městě nedostali. Velkoměsta, která dnes po každém sčítání holedbají se číslicemi svého vzrůstu, budou nucena starati se o ubytování tohoto přírůstku a neponechávati starost tu zcela jen činnosti soukromé, aneb, jak dosud namnoze se děje, podporou spekulace zdravé činnosti stavební ruce vázati. Trebas v posledních letech vzrostl potěšitelně počet obcí, které více méně dobře organisovanou péčí o byty a podporou obecně prospěšných staveb svízelným bytovým prakticky brání, jest počet obcí, které passivně k otázce bytové se chovají, zvláště u nás, dosti značný. Z větších obcí v Německu a Rakousko-Uhersku je jistě 46·2 proc. (u nás procento ještě značnější) těch, které podpory drobných staveb bytových neznají. A přece bylo by si přátí, aby jednou již vrchu nabylo přesvědčení, že důkladná bytová reforma bez spolupůsobení obcí není možnou, a poněvadž se jich sociální nouze bytová dotýká v míře nejvyšší, že obce k této komunální politice v první řadě jsou povolány.

VIII. Spolupůsobení státu v otázce bytové.

1. Řekli jsme již (číslo VI.), že liberalismus, dožaduje se bezmezné svobody, odkazuje třídy hospo-

¹⁾ Soziale Thätigkeit d. Gemeinden, Thiessen, M. Gladbach 1908, str. 121. násl.

dársky slabší v otázce bytové na svépomoc, sociální demokracie pak že vidí jedinou pomoc ve státě, nikoli však v nynějším státě třídním, v němž je prý každá účinná reforma nemožnou, drobná pak reforma jen zdržuje blížící se zlatý věk kolektivismu a proto je škodlivou, nýbrž v socialistickém státu budoucnosti.

Z toho důvodu staví se nepřátelsky proti snahám, které se nesou za úpravou otázky bytové, a zvláště Engel ohražuje se proti tomu, aby obce, stát a továrníci pro své dělnictvo zvláštní byty zřizovali, poněvadž tím upoután je dělník k hroudě a podlamuje se jeho odpor proti zaměstnavateli.¹⁾ Na dělnictvu prý je organisovati se nikoli odborově, nýbrž politicky, aby domohouc se vlády, zavést mohlo sociálně-demokratické formy společnosti, čímž bytová otázka dělnických tříd pomine prý sama sebou.

S názorem tímto zrovna tak málo lze se snést, jako s názorem Singerovým a bytovým programem Lübeckým z r. 1901, že by bylo přímou povinností obcí stavěti obydlí pro třídy méně zámožné. Tím by ovšem hospodářská svépomoc a s ní úzce souvisící mravní povznesení lidu zcela bylo vyloučeno, jednotlivec svalil by povinnost, starati se o rodinu, na celek společnosti a o povinnostech, které by za to převzít měl — o těch se zpravidla mlčí.

2. Mezi umravňující svépomocí dělnictva a povinností státu, součinně účastniti se reformy bytové, nutno zachovati tedy jistý poměr; jedno bez druhého nelze si mysliti, ani svépomoc, ani pomoc státu nelze vylučovati, jako nesmí vylučována býti součinnost obcí.

Stát jako ústřední orgán, jemuž pečovati je o sociální blaho svých poddaných, má povinnost starati se účelným zákonodárstvím a správou jak o odstranění překážek, které zájmům soukromé úpravy otázky bytové v cestu se staví, tak také o vydatnou podporu svépomocných snah těch, kdož nezištně pečují o odstranění nouze bytové. Z účelu státu plyne jeho povinnost, na ochranu ohromné většiny svých hospodářsky slabších členů proti převaze kapitalistického

¹⁾ Jäger l. c. str. 154. 1.

vlastnictví se spojití se živly, pracujícími nezištně na prospěch jejich také v oboru otázky bytové.

a) Tuto sociální povinnost plní stát různými zákonnými a policejními opatřeními, která ovšem s ohledem na obecnost státu mohou býti jen rázu všeobecného a doplněna býti musí činností místních státních a obecních orgánů, jimž místní potřeby jsou nejznámější. Opatření ta týkají se hlavně hygieny a mravních poměrů bytových. Takovým opatřením je číselné stanovení nejmenších bytových poměrů pro jednu osobu, aby bránilo se přeplnění bytů, stanovení polohy bytu, předpisy o nejmenším množství světla, kanalisaci, záchodech atd.

b) Nemenšího významu je organizace státního dozoru k bytům zřízením dostatečného počtu inspektorů bytových.

Neboť i ta nejlepší zákonná opatření bytová budou marná, jestliže provádění jich nebude se díti se vši rozhodností od neodvislých úředníků. Pokud zůstává dozor bytový jen čestným úřadem obecním, neznamená mnoho. Jakmile však přijde v ruce neodvislých státních úředníků, přestane obhajování zájmů panujících a volebních skupin, které rekrutují se poněvíc z domácích pánů, nestranně dá se zákonu průchod, který hájí stejně zájmy všech, nabude se půdy, na níž daří se obecně užitečné politice bytové. Státní dozor bytový pro celou zemi zaveden již v mnohých zemích německých; zvláštního v té příčině zasluhuje povšimnutí hessenský zákon ze dne 7. srpna r. 1902, jímž dozor bytový, který dříve vztahoval se jen na města nejméně o 5000 obyvatelích, rozšířen na celou zemi, »poněvadž významu otázky bytové pro sociální vývoj národa vůbec nelze přeceňovati«. Bytová inspekce dle tohoto zákona není policejním orgánem, nýbrž orgánem pečujícím o blahobyt. Úkolem jejím jest, v součinnosti se státními a obecními úřady bytové poměry méně zámožných tříd v hygienickém a mravním ohledu vyšetřovati a s centrálním hessenským spolkem pro zřízení laciných bytů, který po vzoru rýnského spolku v Darmštadě se ustavil, jakož

i s obecně prospěšnými stavebními spolky pečovati o odstranění nedostatků bytových.

Že by i u nás podobný úřad měl co dělati a se osvědčil, je nesporno. Znemožní-li bytová státní inspekce stavbu a pronajímání zdraví ohrožujících bytů, upraví-li stavební řády a plány upravovací na prospěch rodinných a menších nečinžovních domů, zahájí-li účinný boj proti vyděrační pozemkové spekulaci tak, aby vlastníci půdy neodnášeli lví podíl z úlev, kterými nikoli je, nýbrž nezámožné stát chtěl obmyslit, mnoho se vykoná na prospěch otázky bytové.

Ve Württembersku od r. 1901 podléhají všechna města nejméně o 3000 obyvatelích policejnímu dozoru bytovému, který vztahuje se na byty o třech aneb méně místnostech, na byty, do nichž docházejí nocležníci, aneb kde bytují dělníci, učedníci a služebnictvo.

c) Vedle tohoto dozoru jest na státu zřídití státní banku pro přestavbu starých čtvrtí městských a stavby bytů pro méně zámožné. Tato banka činí zápůjčky na mírný úrok obecně prospěšné stavbě, vydává za tím účelem státní stavební zástavné listy, v nichž spořitelny, obce a okresy část svého jmění ukládají.

Zápůjčka nesmí přesahovati 75 proc. ceny stavebního objektu a vždy spojena býti musí s 1proc. amortisací, s níž hned je započítí.

Aby pak stát měl záruku, že peněz užije se k stavbě obecně prospěšné, a kontrolovati mohl finanční a stavební hospodářství společnosti aneb jednotlivce, jimž peníze ke stavbě zapůjčil, nutno zřídití místní organisace, jimž by dohled v té příčině příslušel.

d) Aby vzbuzen byl zájem pro menší stavbu, nutno ji podporovati premiemi ve způsobě úlevy daní a poplatků.

Sem spadá: zmírnění poplatků z převodů majetkových při koupi staveníšť pro domy zmíněné; mírnější zdanění a menší přírážky staveb obecně prospěšných (viz zákon z 8. května 1902 ř. z. str. 491); sleva z poplatků za plány a dovození stavební, za schválení stavby atd.

Ovšem že by na tyto výhody měly právo jen stavby a pozemky společností, provozujících stavbu

obecně prospěšnou, a stavebníků, stavících pro sebe, a to jen stavby takové, které vyhovují zákonným požadavkům co do zdraví a potřeb obyvatel. Zde platí, co řečeno bylo při podpoře a slevách, které města těmto stavbám skýtají; také zde nejedná se snad o nějakou almužnu, nýbrž o povzbuzení a podporu těchto staveb, které v zájmu nemajetnějších se provádějí a které celkem dráže přijdou, než stavby velkých bytů a více-patrových domů. Podpory ty jsou ospravedlněny obecným, mravním a sociálním významem obydlí, nesmějí však býti jen takového druhu, aby části obyvatelstva prospívaly a celek snad poškozovaly. Kdyby šlo se v tomto směru příliš daleko, snadno by tím mzda byla stlačena, neboť největší část státních a obecních břemen a dávek nésti by musil zaměstnavatel a třídy lépe situované, aneb by také cena půdy tímto způsobem mohla se vyšínouti beze vší spekulace nad normál, jelikož byty tohoto druhu větší poskytují rentu. Proto zcela správně stanoví rakouský zákon jisté meze rentability, jichž nelze překročiti bez ztráty výhod a podpor pro stavby drobných bytů. Tomu ovšem dá se nejsnadněji odpomoci tím, že města v okolí svém budou se snažiti získati hojně půdy. upraví komunikaci a tak stoupání renty těchto příbytků omezí a ducha stavebního oživí; předpokládáme však, že je stát v počínání tom bude podporovati.

Aby se předešlo spekulativnímu zneužívání těchto zákonných dobrodiní, nutno zákonem stanoviti pojem obecně užitečných staveb bytových. Společenstva a družstva, mající za účel stavbu menších bytů pro dělníky a osoby jim hospodářsky rovnocenné mohou k návrhu obcí a po dobrozdání správních úřadů býti prohlášeny ústředním státním bytovým úřadem za obecně užitečné, jestli

a) statutárně a výlučně zabývají se stavbou zdravých, účelných a laciných bytů pro zmíněné třídy obyvatelstva;

b) jestliže podíl z ročního zisku neobnáší více než 4 proc., a

c) jestliže jmění, rozejde-li se společnost, dle stanov připadne účelům obecně užitečným.

Tyto společnosti, za obecně užitečné uznané, mají zvlášť nárok na podporu své činnosti se strany státního úřadu bytového a státní bytové banky, která by s úřadem tím byla ve spojení.

Pojem drobného domu aneb domku dělnického lze stanovit:

a) Dle vlastníka. Tedy v první řadě jsou to menší domy méně zámožných, obzvláště dělníkův a osob jim hospodářsky se rovnajících.

b) Dle ceny; nejvyšší hranici bylo by 7—24 tisíc K.

c) Dle počtu místností bytu. Nejmenší byt se 2 světnicemi, největší se 4 místnostmi, kuchyní a příslušenstvím.

d) Dle plochy; největší výměra plochy zastavěné a zahrady 5—10 arů.

e) Dle splnění stavebně-politických požadavků pokud týče se zdraví, mravnosti, nejmenší zákonné míry prostorové, přístupu světla a vzduchu etc. Majitel ovšem povinen jest svůj dům obývat, nesmí přijímati nocležníkův a dá záruku, že dům zachová charakter malého domu tím, že jako takový zanesen bude do knih pozemkových. Ztratil-li by později takový dům ráz drobného domu s byty dělnickými, ztrácí ovšem nejen právo na úlevy, ale i dosavadní premie musily by býti státu resp. obci nahrazeny.¹⁾

Tak v Duisburgu a Heerdtu požívají zákonných dobrodini domy, které nejsou vyšší 10 metrů a nemají více než 4 byty o 2—3 pokojích.

Ne lze-li se ovšem pro drahotu pozemku bytovým kasárnám vyhnouti, nechť těší se úlevě zákonné i tyto domy, obývané obyvatelstvem chudším, za stejných ovšem podmínek a mají-li byty menší, pro sebe uzavřené s prostornými chodbami, dvory, zkrátka domy, kde není nezdravého vykořisťování nájemníků a prostoru.

Abý po živnostensku provozované vlastnictví domů bylo omezeno a vzrostl počet majitelů domů, nutno rozlišovati mezi různými stupni stavebně-policejních předpisů dle druhu domů; pro domy činžovní mají

¹⁾ Soziale Revue: Wohnungsfrage str. 212 násl. r. 1904.

býti přísnější, tedy plnění jejich dražší, než pro domy malé, jak již při podporách staveb těch se strany obcí připomenuto.

3. Že je také povinností státu všímati si městských plánův upravovacích, vydávati zákony o vyvlastnění, účastniti se progressivním způsobem užiteků ze stoupání hodnoty půdy velkoměstské a věnovati výnosy ty sociálně-politickým účelům, dávati osídlovací a bytové zákony, jimiž by se celé obytnictví organicky pořádalo, je na bílé dni.¹⁾

Všecky tyto podpory se strany státu k tomu se nesou, aby odstranily se nynější soukromé hypoteční a stavební banky, které nemají za účel podporu staveb obecně prospěšných, a aby hypoteční zákonodárství bylo zreformováno na prospěch a ochranu zdravé pozemkové politiky a bylo ochranou před vykořisťováním nemajetných tříd spekulativní stavbou bytovou.

4. Zda státní nebo obecní bytová reforma je pro širší obecenstvo s větším užitekem, nelze rozhodovati; jsou mnozí, jako Herkner, kteří nemají mnoho důvěry v sociální pokročilost obcí a proto prvnější dávají přednost; upříti se však nedá, že obě mají své oprávnění, své povinnosti a své výhody, zvláště jdou-li, jak jíti mají, ruku v ruce.

Obě jsou sice zasahováním cizího živlu do svépomoci tříd méně zámožných, najmě dělnické, bez něho však by se tato stěžl obešla a sotva by došla cíle vytčeného, opatřiti si přiměřené, zdravé a laciné bydlení. Strana sociálně demokratická obává se, že by toto přímé zasahování obcí a státu v otázku bytovou mohlo býti příležitostí k nadržování dělnictvu, které náleží ke směrům krotkým, a k utlačování živlů opozičních. Pravděpodobnost tohoto podezření není sice velká a svědčí jen o velké nedůvěře dělnictva, která ovšem do jisté míry základu nepostrádá. S větší ještě nedůvěrou musilo by pohlížeti dělnictvo na nejpřirozenější způsob řešení své bytové otázky, který záleží v tom, že zaměstnavatelé starají se o byty svému dělnictvu a zřízencům. Třeba tato podpůrná činnost za-

¹⁾ Srovn. Jäger l. c. II. str. 260 násl.

městnavatelů těmto v první řadě byla s užitkem, neboť získává tím zaměstnavatel kmen jistého dělnictva, které ho tak snadno neopustí, význam této péče o dělnictvo nesmí býti nevděčně podceňován, aneb dokonce podezříván. Ve velkých městech málo ovšem může zaměstnavatel učiniti na zlepšení bytových poměrů svého dělnictva, leč snad že by usídlil je v bližších sousedních obcích, kam by dělnictvo jeho záhy a lacino po práci dělnickými vlaky dopraveno býti mohlo; ve venkovských, průmyslových městech však jest povinností každého zaměstnavatele o řádné bydlení svého dělnictva se postarati, a s mnohými utěšenými obrázky tohoto druhu se již setkáváme. Ba lze říci, že iniciativou zaměstnavatelů tolik dá se v bytové otázce dělnictva učiniti, že valná její část tímto způsobem by řešena býti mohla.

IX. Stavební povinnost zaměstnavatelův.

1. Povinností zaměstnavatele, zvláště zámožnějšího a v menších průmyslových místech, kde stavební pozemek není příliš drahý a kde náklad stavby je snesitelný, jest postarati se o zdravé a přiměřené byty svého dělnictva. Isolované podniky tovární jsou k tomu přímo nuceny. Zaměstnavatelé ve velkých městech, kde pozemek je příliš drahý, aneb menší továrníci, kteří nejsou s náklady na obydlí svého dělnictva, mají účastniti se vydatně na prospěch svého dělnictva sdružení a společností stavebních, které mají za účel opatrovati dělnictvu byty.

Stát a obce, které lze co do počtu dělnictva a zřízenců čítati též k velkopřůmyslu, jakož i velkopřůmyslníci započítávají byty, které dělnictvu skýtají, do mzdy, za ceny však velmi mírné, takže výnos často daleko za obvyklým úrokem pokulhává.

Zdali však jsou byty takové vždy účelné a přiměřené (zvláště byty venkovského dělnictva hospodářského), třeba laciné, o tom nerozhodujeme. Podotknouti však dlužno, že společnými ratejnami, kde tísní se 3—4 rodiny v jediné světnici na upěchované aneb cihlové podlaze, kde pod postelema mají rodiny děl-

nické své zimní zásoby potravin, kde chybí vše, co je základem zdravého občanského života, se bytové otázky neodpomáhá. Toliko tam, kde poskytuje zaměstnavatel svým lidem byty po stránce technické a zdravotní bezvadné, skromnému dělníku přiměřené, lze mluvit o tom, že zaměstnavatel dělnictvo své byty opatřil.

Nehonosí-li se byty takové někdy úpravností a čistotou, toho ovšem vinu nenese vždy zaměstnavatel, nýbrž nevyvinutý smysl pro čistotu, smutné to dědictví několika generací. Smysl pro čistotu nutno u dělnictva teprve znovu vychovávat, k čemuž ovšem různými blahodárnými zřízeními může též zaměstnavatel přispět.

2. Největším zaměstnavatelem je dnes stát, poněvadž nejdůležitější obory dopravnictví, poštovníctví, horního hospodářství a velkozávodů pro potřeby vojenské a námořnické má ve svých rukou. Nejdříve začaly ve vlastních domech usazovati dělnictvo správy horní a správy drah, poněvadž na mnohých místech by se byly bez tohoto způsobu neobešly.

Jednotliví němečtí státové dávají si sněmovnami svými povolovati značné půjčky k znenáhlé stavbě domů pro své zřízence, které zůstanou vlastnictvím státu. Byty úřednické jsou naturální a nucené, zřízením však ponechává se volnost, chtějí-li byty státem zřízené najati, či nic. Tím ovšem není nijak svoboda nájemcova ohrožena. Poněvadž jedná se zde o pracovní poměry, které mají stálejší povahu, a o lidi inteligentnější, kteří k zlepšení svého postavení posledního prostředku odborové organizace, stávky, užijí leč jen v nejkrajnějších případech, je tím jen v případech zcela výjimečných bydlení jejich ohrožováno. Jinak tomu ovšem u podnikatelů soukromých.

Zákony z roku 1895—1900 povolil pruský sněm vládě 20 mill marek na zřízení bytů dělnických a úřednických. »Stále množící se obtíže najíti na mnohých místech vhodné byty pro dělníky a méně placené úředníky, zaměstnané v závodech státních, přiměly vládu tímto způsobem o ně se postarati.« Nájem těchto domů musí nésti 3—3½ procenta úroků z ulo-

žené jistiny, výloh správy a udržování a $1\frac{1}{2}$ procenta amortisace. Domy jsou majetkem státu a slouží tam, kde by se o byty nehlásili zřizenci státní, jako domy nájemné. Touto stavbou nemá se soutěžit s podniky soukromými, proto staví se jen v místech, kde soukromá stavební činnost nestačí, aneb tam, kde nájemné jest příliš vysoké, aneb kde za přiměřené ceny nelze vůbec bytů dostati.

Z těchto prostředků podporuje se též činnost stavebních společností, hlavně tam, kde stát počítá s byty takových společností pro své dělnictvo.

Bavorské státní dráhy postaraly se již o byty pro $\frac{1}{5}$ svých zřizenců, v malém potkáváme se s institucí tou i u nás.

3. Příkladu toho následují i některé velkoobce, jak již dříve ukázáno (VII. 1—3).

Má-li však tato blahodárná činnost zaměstnavatelů výsledkem býti korunována, je potřebí, aby vystříhaly se obávaného zostření poměru odvislosti. A proto i pro tyto byty nesmí platiti jiné výpovědní termíny, než v místě jsou obvyklé (na př. v Praze výpověď 3měsíční). Při výpovědi ze služeb obecních nemá tím již následovati i výpověď z bytu, nýbrž obvyklý termín musí i při těchto bytech býti se strany obce dodržen.

Takováto zřízení svědčí jen o vyšší míře sociálně-politické vyspělosti, která dosud není obecnou.

4. Také velkopřůmysl dnes více než v dobách vlády liberalismu stará se o ubytování svého dělnictva. Spokojí-li se s mírným úrokem z kapitálu ve stavbách bytů dělnických uloženého, má vždy aspoň ten prospěch, že zachová si pevný kmen solidních, usazených dělníků. Některé závody umožňují dělníkům koupi domku, který samy zbudovaly, mírnými splátkami, jiné pronajímají domy ty, aby zůstaly svému hospodářskému a mravnímu účelu zachovány.

Prozíravý továrník dobře ví, že málo prospěje všecka hygienická péče v továrně, je-li dělník nucen, opustiv továrnu, strávití dobu odpočinku v nezdravém a neútluném bytu a tak vydán býti nebezpečí, že

volné chvíle své zneužije a bude hledati odpočinku jinde s velkou mravní i materiální škodou.

Proto v zájmu dělníkově i v zájmu vlastním hledí dnes továrnictvo k tomu, aby oběmu zlu odpomohlo. Do října r. 1898 pořídili velkopřemyslníci v Německu, dle dat z pařížské výstavy (r. 1900), na 143 049 obydlí pro dělníky. Počítáme-li na 8 millionů průmyslových dělníků v Německu, připadá 18 obydlí na 1000 dělníků, čili jinými slovy, velkopřemysl opatřil as 55. díl svého dělnictva byty. A čísllice ty u nás daleko ještě jsou menší. Z toho patrno, že i při dobré vůli nelze zaměstnavatelům všem dělníkům byty opatřiti, nýbrž jen trvalému jejich kmenu.

Ostatně je známo, že většina dělnictva po bytech těch ani nelouží, nechtějí se tak učiniti odvislou od zaměstnavatele a vázati se na pevný byt. Někteří jsou žárlivi na svou stěhovací svobodu, jiní nechtějí vydati se v nebezpečí, že při změně zaměstnavatele nuceni budou i byt změnití aneb dokonce státi se za byt odvislými od svého zaměstnavatele a domácího zároveň ve svých politických názorech. Z těchto důvodů dávají někdy i lepší a inteligentnější dělníci přednost dražšímu a horšímu bytu soukromému před bytem továrním.

Mnohého také odstrašuje přirozená podmínka, že užívání bytu závislo je na době trvání pracovního poměru v továrně; jakmile dělník práci opustil aneb propuštěn byl, ztrácí tím i právo na byt. Aby se této nespravedlivé podmínce ostří zlomilo, dávají mnozí továrníci delší dobu výpovědní, mnozí až 6 měsíců, aby v době té dělník byt opatřiti si mohl. Více zajiště nelze učiniti a nelze rozumně žádati.

5 Zaměstnavatel sice není nucen směnnou spravedlností starati se o byt svému dělnictvu, neboť byt sám o sobě jest již obsažen v pojmu mzdy. ale jinak káže láska k bližnímu. Velkozáводы s velkým výdělkem však jsou v jistých mezích povinny za mírný nájem dělnictvu byty poskytovat, a ze zákona povinnost ta přísluší velkozávodům průmyslovým a akciovým společnostem, které těší se pro své výrobky zvýšené celní ochraně. Celní ochrana sama o sobě nemá býti

k dobru jen velkopřůmyslníkům a kapitalistům, nýbrž průmyslu, tudíž i dělníkům. Zákonný předpis o dělnických bytech takto protežovaných odvětví velkopřůmyslu není nijak zasahováním v soukromé vlastnictví, neboť průmysl, který požívá této celní ochrany, děkuje největší část zisku této zákonné ochraně na útraty všech odběratelů.

Statistika, jak svrchu vzpomenuto, poučuje nás, že touto cestou lze jen nepatrné části dělnictva k bytům dopomoci; to však nemýlilo nejprv průmyslnictvo anglické a pak i německé, aby nekonalo v příčině té svou povinnost a neučinilo aspoň to, co učiniti se dá. Vždyť cesta tato při oboustranné dobré vůli zdá se býti k řešení bytové otázky dělnické nejprůmějšší. A že mnoho již na tomto poli vykonáno, toho důkazem stať: Arbeiterwohnungsfrage, již čteme v často citovaném díle od Posta a Abrechta: Musterstätten persönlicher Fürsorge von Arbeitgebern für ihre Geschäftsangehörigen, 2 sv. Berlín 1893.¹⁾

V Rakousku šla příkladem napřed firma Kruppova v Berndorfu v Dolních Rakousích, které za účelem staveb domů dělnických dostalo se značných podpor od pojišťoven, a majitel světových přádelen v Dornbirnu ve Vorarlbersku, Viktor Hämmerle. V letech devadesátých minulého století vystavěl Hämmerle menší kotáž asi o 60 dělnických domcích, úhledného zevnějšku a praktického vnitřního uspořádání, kde bydlí přes 100 rodin u něho zaměstnaných. Domky s úpravnými zahrádkami již zevnějškem svým prozrazují vnitřní útulnost. Dnes jest již tato dělnická kolonie majetkem původních nájemných obyvatel, kteří mírnými splátkami nabyli vlastních domů za stavební cenu 2600—3600 zl. Ve spojení s touto kotáží, která je sice malou, ale vzornou, jsou jiná ještě blahodárná zařízení zaměstnavatele, jako škola, škola kuchyňská, škola pro vyučování šití, knihovna, sál hudební a čítárny a j.

Toho není docíleno snad vysokou mzdou aneb dobročinností zaměstnavatelovou, nýbrž systematickým pěstěním smyslu pro spořivost, s čímž začíná se již

¹⁾ Jäger I. c. 250 násl. I.

ve škole. V prvních 5 měsících r. 1895 uložily školní dívky v Dornbirnu 4250 zl. v poštovní spořitelně, proto nedivno, že mladičtí dělníci, kteří nejsou dlouho v práci, vykazují již úspory i několika set zlatých.

Ovšem, má-li se těchto výsledků dosáti, nutno spravovati továrnu nejen rozumem, nýbrž i srdcem, a že toho firma Hämmerlova dovedla, ukazuje okolnost, že 15 dělníků a 12 dělnic dornbirnských poděleno bylo císařskou jubilejní medailí za 40leté věrné služby v témž závodě.

Továrník musí uměti nejen řádné dělníky si vychovati, ale také, přes různé svůdce, je na sebe připoutati; toho však nedocílí se jen vysokou mzdou.

6. Stkvělým zjevem toho, co zaměstnavatel pro dělnictvo své učiniti může (ovšem nelze každému tak daleko jíti), je anglické dělnické město, po zakladateli svém Titovi Saltovi Saltairem zvané.¹⁾

Bohužel však, že zůstává zde jen při vzoru, jehož kopie daleko za originálem pokulhávají; avšak ani ten při vší stkvělosti neuspokojuje, není nic dokonalého pod sluncem. Zevní lesk zakrývá povrchnímu pozorovateli stinné stránky tohoto na pohled velikolepého zřízení. Teprv rozhovor s obyvateli poučuje, že všechno to pohodlné bydlení, divadlo, klubovní dům, školy, kostely, národopisná a jiná musea, plovárny, hřiště a jiné a jiné výhody vykoupilo si dělnictvo ztrátou své svobody. Tak aspoň tvrdí sociální demokracie.

Pokud stál v čele podniku šlechtný sir Titus, nepocítovali dělníci této odvislosti, ovšem nebyla touha po svobodě také tak vyvinuta a podporována jako dnes; méně blahosklonní však jeho nástupci nemohli odolati pokušení, aby nevyužítkovali hospodářské a politické odvislosti dělnictva. Vždyť jsou všechny domy a všechna zařízení vlastnictvím podnikatelovým, a s příjemným bytem, třeba znamenal odvislost, člověk tak nerad se loučí. Přestal poměr patriarchální, nastalo s krisemi i snížení mzdy a dělníci byli vůči tomu bezmocní. Ovšem nesmíme zapomenouti, že člověk, a zvláště

¹⁾ Schulze-Gawernitz: Zum sozialen Frieden. Lipko 1890 2. sv. str. 193.

moderní dělník, nikdy spokojen není, a že i v Saltairu mnohé píchalo dobré bydlo, nanejvýš ty, kdo moderními socialistickými ideami načichli a nechtěli uznati zlepšení nynějšího stavu vrstev dělnických. Či, abych užil slov Bebelových, nespokojenými i s nejlepšími zřízeními jsou všichni ti, kdo o to se snaží, nechati rány tělesa společnosti otevřené a proto proti každé reformě bojují. Země blahobytu, již se fantasie mládí těší a již předáci socialismu druhům svým v budoucnosti slibují, bude ovšem pouhým snem i v Saltairu.

Velkým massám lidu bude vždy v potu tváře chléb jísti. Této pravdy, dějinami lidstva na jisto postavené, nechtějí uznati ovšem ti, kdo po způsobu krtků do země se zahrabávají, nechť se na povýšenější stanovisko povznést, odkud by, jako s výšiny, ve světle věčnosti lidi a běh časů pozorovali. Jen odtud lze viděti, že jest jedna cesta, která vede z temna této země k věčně zářným výšinám, cesta odříkání a oběti, a že prostředku, proměnití zemi v ráj, dosud nikdo nenašel a nenajde.¹⁾

Po příkladu Anglie začaly i některé velkozávody v Porýní a Westfálsku starati se o řádnější ubytování svých dělníků, buď tím, že samy byty jim postavily, aneb poskytovaly nezúročitelné půjčky na stavbu, jak děje se na př. v uhelných dolech saarbrückenských. Tato podpora se osvědčila a odměnila vynaložené náklady zaměstnavatelů v té míře, že mnozí z dělníků pojmenovali tuto lidumilnost spíše »dobrým obchodem«, než odpomocí nouze bytové. Dobrodiní poměrně dobrého a laciného bytu dělnického vyvažuje okolnost, že zrušení pracovního poměru znamená pro dělníka zároveň také výpověď z bytu. »Vada spočívá v tom,« jak bádenská tovární inspekce s důrazem připomíná, mluvíc o dělnických bytech, které zaměstnavatelé zřizují, »že lhůty výpovědní jsou velice krátké a namnoze strváním pracovního poměru sloučené, takže z pravidla musí býti byt po uplynutí pracovního poměru vyklizen. Tím se dělníkovi odjímá možnost jinde po práci se ohléd-

¹⁾ Soukromé vlastnictví (Vzdělávací knihovna katol.). Praha r. 1898 str. 252.

nouti, ježto nemůže rodinu v dosavadním bytě zanechat. A na tuto stinnou stránku továrních bytů útočí, a to právem, kritika dělnických stran. V této příčině měli by si vésti továrníci liberálněji, třeba při vyměřování nájemného více počítali pak s hodnotou toho, co poskytují. ¹⁾

Ostatně i kdyby těchto stínů nebylo, které činí řešení otázky bytové tímto systémem dosti problematickým, nutno počítati s okolností, že neběře se zde ohledu na časté změny v poměrech rodinných. Největší ovšem závadou jest, jak vzpomenu, že omezuje se tím volné stěhování, jemuž se dělník v dobách krisé stěží vyhne.

7. Podobným způsobem pokusila se také firma Kruppova v Essenu usídliti své dělnictvo a s uznáním nutno zmíniti se o chvalitebných zřízeních města Kruppova. Čítáť přes 3600 bytů rodinných a 1000 bytů pro dělníky svobodné s lázněmi, školami, nemocnicí a j. dílem v budovách systému cottageového, villových to čtvrtích, promísených zahradami a parky, dílem v budovách kasárnických. Průměrná cena těchto bytů obnáší 149 marek. Potraviny a potřeby pro dělnictvo objednává závod ve velkém, má své mlýny, pekárny, jatky, dílny krejčovské a obuvnické atd., a nedá se upříti, že tento truckový systém, smíme-li jej tak zváti, se osvědčuje. Avšak i zde při těchto v pravdě blahodárných zřízeních, jimiž se svépomoc dělnictva podporuje, ba i nahraňuje, není dělník, proniknutý moderním časovým vědomím a snahou po neodvislosti a sebeurčování, spokojen, poněvadž i zde potkává se s ustanovením, že při zálohách na vlastní stavbu je kapitál zálohou daný bez výpovědi splatným, jakmile dělník pro přestoupení služebních předpisů za trest je ze závodu propuštěn, aneb vystoupil-li dobrovolně v prvních 10 letech ze služeb továrny, zůstal-li jen jedinou z ustanovených lhůtních splátek bez svolení ředitelstva závodu dlužen. ²⁾

¹⁾ Zpráva inspekce za rok 1892, Karlsruhe 1893 str. 132.

²⁾ Herkner-Salaba l. c. str. 257.

Pokus, který učinil v letech devadesátých minulého století Bedřich Alfr. Krupp, aby pomohl dělnictvu svému k domovému vlastnictví, se valně nezdařil. Půjčil na týž účel 500.000 marek, které měly se rozpůjčiti na 3% zřízencům a dělníkům, kteří vydělávají aspoň 3000 marek, aby mohli si vlastní domek poříditi. Na 70 dělníků použilo tehdy této šlechetné nabídky. V posledních dobách upustila firma aspoň v Essenu a okolí od stavby domků, které splátkami přicházejí ve vlastnictví dělnictva, a staví pro dělnictvo jen domy nájemné, v nichž uloženo již přes 12 mill. marek a kde ubytuje skoro $\frac{1}{5}$ veškerého dělnictva.

8. Ve Francii přední místo v tomto ohledu zaujímají Schneiderovy dílny v Creusotu, zaměstnávající 12.000 dělníků; aby stavbu dělnictvu svému umožnily, skýtají v mírných cenách stavební pozemek a zálohy. Ke stavbě 2400 domů poskytly v letech 1887—90 na 3.3 mill franků záloh. Kromě toho postavilo ředitelství dílen množství domů nájemných, z nichž každý má pozemek o 800 □ m., pronajímajíc je za měsíční nájemné od 2—10 franků.

Podobně vede si uhelné těžářstvo v Montceau-les-Mines, které zaměstnává na 6000 dělníků. Roku 1890 bydlilo přes 1000 hornických rodin v domcích společnosti a nájem byl jen takový, aby kryly se výlohy na pojištění, daně a udržování domků. Společnost věnovala na to kapitál 2.4 milionu franků, který ovšem nenese jí úroků žádných.

Se zřízením téhož druhu potkáváme se také v Saint Gobainské továrně na zrcadla a j.

A přece i s těmito zřízeními není jistá část dělnictva spokojena, tvrdíc, že i zde není benevolence zaměstnavatelstva zcela prosta sobětnosti. Nejlépe prý ukazuje se to při stávce. Do jisté míry nelze tomuto tvrzení odpírati, že však za své oběti má zaměstnavatel právo také jisté oběti požadovati, nikdo nebude upírati, a že ten, kdo takové milliony ku blahu svého dělnictva věnuje, zajisté dobře s ním smýšlí a nebude chtítí jej k stávce doháněti, je také velmi pravděpodobno.

Jak velice prý se touto závazností situace dělnictva zhoršila, hlavně v dobách stávky, ukázalo se dosti často v Anglii a Německu.

Tisíce stávkujících dělníků i s rodinami byli z bytů náležejících zaměstnavateli vypovězeni a proto tento závazek činí řešení otázky bytové, ač je se strany zaměstnavatele pochopitelným, velmi nejistým, nehledíme-li ani k tomu, jak málo je zaměstnavatelů, kteří by mohli tímto způsobem o dělnictvo své se postarati. Není-li však bytem, který zaměstnavatel poskytuje, ohrožena svoboda dělníková, nejedná-li se zaměstnavateli o založení jakéhos průmyslového feudalismu a jsou-li vůbec i jinak podmínky, které továrník dělníkovi jako domácí pán svému nájemníkovi klade, slušné, vede-li k tomu továrníka jen cit povinnosti postarati se, pokud to možno, o přiměřené a laciné bydlení svých pracovníků, pak nelze leč pozdraviti tento nejpřirozenější způsob řešení dělnické otázky bytové.

Zvláště v krajinách opodál hlavních dopravních sítí ležících, kde celkové poměry dosud jsou bližší poměrům středověkým než době naší, tam nelze vylučovati možnost úspěchu této patriarchální sociální politiky, která byla Puseyovi a Disraelimu ideálem. Zcela na místě je pak zákaz továrníkův, netrpěti ve svých domech podnájem, nocležnictví a strávnictví, aby těmito hlízkami život rodinný netrpěl a dům dělníkův byl skutečným domovem jeho rodiny a tak nouzi bytové v pravdě bylo odpomoženo.

Aby zákaz ten snad příliš krutým nebyl, lze učiniti výjimky. Na př. dorostou-li dívky a jsou z domu, tu lze zajisté výjimku učiniti a na jejich místo do prostranného bytu a na stravu vzíti člověka cizího. Aneb jedná-li se o vdovu, v takových případech lze, ovšem po humanním uvážení okolností, učiniti výjimku.

9. O přiměřené přístřeší svobodných a osamocných dělníků snáze lze se velkozádům postarati zbudováním útulen, a to pro svobodné dělníky téhož pohlaví pod dozorem osob, jimž mravní a tělesné blaho dělnictva leží na srdci. Cílem tohoto snažení musí býti povznesení hospodářské a mravní dělnictva, o jaké

snaží a se Oktavie Hillová, lidumilná učitelka londýnská, která vycházela ze zásady, že dělníci mají obdržeti zdravý byt a přiměřenou mzdu a nikoli almužnu, která snadno demoralisuje, a že nájemníci musí býti vychováni pro pořádek a čistotu v bytě. Se vzornými zřízeními tohoto druhu potkáváme se ve Val-de Bois u známého Harmela, u Frant. Brandtse ml. v M. Gladbachu, u Kruppa v Essenu a jinde, jak o tom čteme v Arbeiterwohl (red. Hitze) již r. 1882—3.

X. Návrh Schäffle-Lechlerův a Brandtsův v příčině řešení otázky bytové.

1. Na evangelicko-sociálním kongressu ve Štuttgartě podal továrník Pavel Lechler a Albert Schäffle návrh na úpravu otázky bytové, který má čeliti lhostejnému, ba někdy i nepřátelskému stanovisku sociálně zpátečnických obcí.

Hlavní myšlenky tohoto návrhu, který najmě u evangelických spolků dělnických se potkal se souhlasem, jsou asi tyto:

Poněvadž otázka bytová dotýká se největšího počtu obyvatelstva a blahobolné snahy zaměstnavatelův a obecně prospěšných sdružení k řešení jejímu nevystačují, má stát zprostředkovati stavební úvěr a tím podporovati rozsáhlou organizaci stavby bytové. Za tou příčinou jest mu zříditi pro jednotlivé vládní okresy ze členů obchodních komor, zástupců velkopřemyslu, hospodářských spolků, rozvážných zástupců řemeslnictva a dělnictva stavební komisi. Na té jest vyšetřiti potřebu bytů v tom kterém městě aneb okresu a shledá-li, že bytů pro méně zámožné obyvatelstvo je potřeba, má hleděti, zda ochota obcí, spolkův a jednotlivců by nouzi této neodpomohla, a pak teprve nedostávající se činnost stavební doplniti.

Po vyšetření předběžných prací, prve nežli do stavby se dá, jest komisi smluviti se s místním obecním zastupitelstvem, aby snad, jako nejednou stalo se společnostem stavebním, nedošlo ex post ke konfliktům a soudům. Před koupí pozemku nutno v potaz vzíti všechny důsledky této stavby, aby prospěch jednoho

nebyl na újmu druhého, aby na př. stavbou netrpěly zájmy živnosti stavební, trh stavebnin a dělnictvo vůbec, v jehož prospěch komise jedná. Toho je potřebí proto, aby zabezpečen byl pozemek před znehodnocením a tak budoucí majitel domu byl chráněn. Obec pak získá na takovém vlastníkovi domu, který komise postavila, tím vděčnějšího člena, čím velkorysnějším se prokáže k potřebám pracovních tříd, pro něž komise v první řadě staví.

O potřebě domů a povolení peněz na stavbu rozhoduje komise pod dozorem státním. Prostředky zjednájí se vydáním státních stavebních listů zástavních státní bankou stavební, která nahradí nynější soukromé spekuláční banky hypoteční.

Při zřizování bytů jest se komisi varovati nakupení stejnorodých živlů, tedy nastavení na př. výlučně bytů dělnických, takže vznikly by jen čtvrti dělnické aneb úřednické, nýbrž každý komplex vykazovati musí byty různých velikostí, tak aby vedle bytů dělnických byly zde i byty úřednické, obchodních zřízenců, zřízenců dopravy, řemeslnické atd., což není malého sociálního významu, má-li se brániti dalšímu tříštění společnosti.

Komisi je pečovati také o stavbu menších domů, které určeny jsou nejen k pronajímání, nýbrž i k prodeji. Byty pronajímají se třídám méně zámožným, pro něž jsou stavěny, a výše nájmu řídí se náklady stavby, polohou domů, zkrátka cenou užitnou, kterou vytvoří poptávka.

Prodej domů děje se na splátky s klausulí o předním právu komise na zpětnou koupi na základě právě platné odhadní ceny.

Aby stavební pokladny i nájemce před prozatímní neschopností k placení, způsobenou nemocí, krisemi aneb jinak, byli chráněni, přirází se k nájmu malý obnos k dobru nájemce a týž tak dlouho nemůže býti z bytu vypovězen pro neplacení nájemného, pokud nedoplatek nedosáhl výše tohoto dobra.

Stavba domů dle tohoto návrhu nemá ani na stát ani na obec býti bezprostředně svalena, nýbrž celé zřízení má zůstat na půdě dosavadního vlastnického a spole-

čenského řádu Obyvatelstvo nese samo náklady bydlení, pokud k tomu soukromníci dobrovolně nepřispívají. Má-li však býti zřízeno s dostatek sociálně zdravých a laciných bytů pro širší vrstvy obyvatelstva, je k tomu potřeba prostředků státních za pomoci stavební banky. Vládu zastupuje v komisi předseda a 2 úředníci jmenovaní ministerstvem financí a vnitra. Nákup laciného stavebního pozemku, provádění stavby a upotřebení peněz, jakož i péče o byty, toť věci komise pod státním dozorem.

2. Ačkoli setkaly se tyto myšlenky na mnohých místech se souhlasem a sjezd delegátů evangelických dělnických spolků usnesl se dne 27. května 1896 učiniti v tomto smyslu podání k ministerstvům vnitra, financí a obchodu, a konference »o národní bytové reformě«¹⁾ evangelicko-sociálního sjezdu štutgartského t. r. přijala tyto vůdčí zásady, přece jako každá reforma, mající na zřeteli blaho tříd méně zámožných, podrobeny ostré kritice socialistů demokratických i kathedrových. Strany tyto odmítaly jej z důvodu, že by vliv státní značně se zmohl, když by větší počet bytů ve správě stavebních komisí se nalézal, a mohl ohrožovati svobodu lidu dělného. A pak že předpoklad, na němž Lechlerova a Schäffleho reforma bytová spočívá, že by totiž stát pro sociálně politické potřeby lidu měl větší porozumění nežli obce, není dostatečně odůvodněn¹⁾

3. Návrh zemského rady M Brandtse v Düsseldorfu z r. 1896 jde dále a vychází z předpokladu, že dělnická otázka bytová je následek přílivu venkovského obyvatelstva do měst a ústředí průmyslových a tudíž co nejúžeji souvisí s otázkou usazení obyvatelstva a stavby města. Dnešní způsob, jak usídleno je obyvatelstvo v městech, nájemné kasárny, je v každém ohledu nezdravý. Proto je povinností měst své plány a řady tak sdělati, aby všecko obyvatelstvo, tedy i dělnictvo, bydleti mohlo v domech rodinných a stavbu tuto všemožně podporovati.

¹⁾ Srovn. Herkner-Syllaba I. c. str. 216.

Úloha, která při tom státu připadá, není touž, jak návrh Schöfflov si ji představuje, není jen více méně čestnou, nýbrž komisemi a stavebními bankami má se, po názoru Brandtsově, stát práce činně účastniti. Komise státní zkoumají plány a řady stavební, bdí nad jejich zachováváním a prostředkují kapitál obecně prospěšným stavebním společnostem. Generální komise nápomocny jsou stavebním společnostem radou i skutkem, a jsou-li tyto prohlášeny za obecně prospěšné, mají nárok na státní úvěr, t. j. na zápůjčku ze stavební banky až do $\frac{7}{10}$ ceny domů, požívají osvobození od daní a kolků a j. v. Město respective okres, spořitelny okresu, kde rozvinula stavební společnost svou činnost, jakož i závody, které jistý počet dělnictva zaměstnávají, mohou stavební bankou býti nuceny k tomu, aby nejméně dvacetinu kmenového kapitálu stavební společnosti upsaly. Poněvadž stavební banka společnosti $\frac{7}{10}$ zapůjčí a okres se svými spořitelnami a závody $\frac{3}{20}$ snadno poskytnouti může, je potřebí, aby aspoň $\frac{3}{20}$ nutného kapitálu soukromníky se sebralo (zaměstnavatelé, dělníci, obce atd.), má-li stavební společnost se konstituovati a činnost započítí. Zákonodárství (bytový zákon) má stanoviti nejnižší míru platných předpisů pro tyto stavby, pokud ovšem dovoluje hygiena, omeziti zákaz obydlí nezdравých atd., a poněvadž jde se někdy ve věcech těch příliš daleko, na úkor chudšího obyvatelstva, má také stanoviti pravidelný dozor k bytům úředníky státními, kteří by tvořili se stavebními bankami jeden úřad.¹⁾

Tyto státní banky stavební nejsou ústavy dobročinnými, nýbrž je to ryze hospodářský podnik na podporu sociálního účelu. Každá zápůjčka, kterou vláda ročně povoluje, zúročí se 3% (snad i výše), s přírážkou 1% amortisace, by se zápůjčka stavební společnosti učiněná umořila v 45 letech.

¹⁾ Tyto návrhy otištěny jsou v *Aufgaben von Gemeinde und Staat in der Wohnungsfrage*, Köln, Bachem 1897, stránka 7—12. Schmoller v *Jahrbuch für Gesetzgebung*, Lipsko 1899, str. 211, pokládá nucené účastnění se tohoto způsobu stavby za povázhlivé a nedoporučitelné.

Návrh Brandtsův jde dále než návrhy Schäfflův a Lechlerův, nespokojuje se jen tím, že do proudu uvádí stavbu obecně prospěšnou, nýbrž zároveň stará se i o to, co neméně je nutno, zreformovati městský způsob stavby, otázku zdanění a poplatkovou, upravití bytový dozor, vyvlastňovací právo pro stavební společnosti a jiné.

4. Sjezd delegátů katolických spolků dělnických pro jižní Německo v Norimberce usnesl se v měsíci srpnu r. 1899 na následujícím:

a) Péče o přiměřené byty dělnické je důtklivou povinností všech zaměstnavatelů i sdružení dělnických.

b) Sjezd delegátů doporučí stavbu rodinných bytů a má za nutné, aby obecní úřady závčas o to se staraly, aby byl k dostání laciný stavební pozemek a nepropadl soukromé spekulaci.

c) Sjezd doporučí dále dělnictvu svépomoc zakládáním stavebních družstev, kteráž by stát stavebními bankami podporoval, a jimž by též invalidní pojišťovny ochotně úvěr poskytovaly.

d) Přísné konání bytového a mravního dozoru úřady státními a městskými delegáty znova, jako již roku minulého, žádají.

e) Sjezd delegátů klade spolkům dělnickým na srdce povinnost, aby členy své stále na důležitost otázky bytové upozorňovaly a samy na prospěch otázky bytové případná opatření činily (poučování, zřizování bytových komisí a výkazů, příspěvky k nájemným pokladnám a j.).¹⁾

XI. Potřeba dělnických bytů na venkově.

1. Jako průmyslová, tak i zemědělská otázka dělnická je plodem velkovýroby. Ještě r. 1869 patřilo v Rakousku 67·2% obyvatelstva stavu rolnickému, r. 1890 již jen 62·4%, a dle sčítání z r. 1900 ubylo za poslední desetiletí 400.000 zemědělských pracovníků, čili 7% veškerého rolnického obyvatelstva. Průměrně ztrácí rakouské zemědělství každý rok na 40.000 pra-

¹⁾ Jäger I. c. str. 178 násl. I.

covních sil, což má za následek značný nedostatek dělníků zemědělských, zatím co průmyslu velkoměstskému, kam se pracovní síly z venkova obracejí, lidu přibývá, takže není pro ně ani dostatečného zaměstnání, ani obydlí. Se stanoviska sociálního a hospodářského třeba zjevu tohoto jen litovati, neboť obyvatelstvo zemědělské jest nejen jádrem a nejzdravější částí všeho obyvatelstva, nýbrž i nejusudlejší a nejpokojnější živlem státu. Proniknuto jsouc dosud duchem víry a náboženství jest na udržení míru a zachování veřejného řádu činitelem nejzpůsobilejším.

Fysickému a mravnímu zdraví národa, hospodářskému a sociálnímu jeho vývoji jest příliš rychle rostoucí převaha městského a továrního života těžkou pohromou.

Časté tvrzení statkářů, že jen touha po volnějším životě, příjemnostech a zábavách města jest příčinou tohoto neutěšeného zjevu, nezdá se býti s pravdou, poněvadž vyšší mzdy ve městech zvýšenými výdaji, které nemají vždy za následek zvýšenou míru životní, se vyrovnávají a nouze v městech tvrdší panuje rukou, nežli na venkově.

Touha povznést se a státi se neodvislým, jest to, co vypuzuje nejlepší síly z venkova, kde i při nejlepší vůli a pílí přivede to zemědělský pracovník za dnešních poměrů nejdále na podruha a v řídkých jen případech dodělá se samostatného drobného vlastnictví. To, jakož i zdání, že průmyslovému dělníku v městě lépe se daří, pudí lid venkovský do měst, kde ovšem často k své škodě o opaku bývá poučen.

Aby dělnictvo zemědělské na venkov více bylo upoutáno, potřebí vedle jiného i jejich bytům větší pozornost věnovati, neboť neutěšené poměry bytové, o nichž se zmínka již stala, mnohého z venkova vypuzují; má-li zemědělec venkov si zamilovati, nutno organisovati celý způsob usídlení venkovských rodin dělnických.

2. Těmto rodinám musí se dostati vlastního krbu a kousku země, aby mohly si vésti i malé hospodářství, třebaš při tom byly odkázány na výdělek v cizím hospodářství. A k tomu nejspíše mohou jim dopomoci

nejprve hospodářské spolky raiffeisenské svými přebytky; nejsou peněžními ústavy, nýbrž národními záloženskými spolky rolnictva, sloužící jeho prospěchu, a s nemalým prospěchem je zajiště pro rolníka tedy i usazování pracovních sil na venkově. Nedostatku tomu odpomáhají povolány jsou i hospodářské a jiné spořitelny a povinná podpora vlády.

Jakmile dělník na vlastní hroudě bude usazen, přejde touha po vystěhování sama sebou. On má volbu mezi rozličnými zaměstnavateli, zajištěnou existenci pro sebe i rodinu, má podíl na obecním životě, není více společensky osamocen, a to vše při domově jen poněkud upraveném způsobuje, že nerad jej opouští a na stěhování nemyslí.

Tento způsob osazování zemědělských dělníků nelze podceňovati; ovšem nesmí to býti snad poměr statkového poddanství. To byl by krok zpětný.

Příklad, jak úspěšně prováděl raiffeisenský spolek usazení agrárního dělnictva ve Frankenheimu, čteme v „Landwirtschaftliches Genossenschaftsblatt“ (1900 č. 2). Tam postavil r. 1889 spolek raiffeisenský 6 domků, aby znenáhla přešly ve vlastnictví obyvatel. Ti, kdož chtěli se stát vlastníky, musili býti členy spolku, učiniti splátku 200 marek a při stavbě domku býti nádenickou a jinou prací osobně nápomocni. Trhová cena po odražení oněch 200 marek vážne jako první hypotéka na majetku a v 16 letech se splatí úmorem.

Dům vedle 3—4 místností (s kuchyní) má sklep, menší chlév a zahrádku asi .5 arů výměry. Trhová cena kolísá mezi 1200—1400 markami; její nepatrnost vysvětluje se ochotou sousedů a tím, že nastávající vlastník nucen jest osobně při stavbě pomáhati. Získati mohou domek takový jen spořádané a šetrné rodiny, které nádeniči u sedláka. Jako zde, ovědčil se také pokus, který učinily spolky raiffeisenské a soukromníci, i jinde. Tak kolonisoval Klitzing v okrese holziském na 300 osob tím způsobem, že dal jim půdu na 4 proc. a po pěti letech bylo jim se splátkami počítí. Podmínkou bylo, že na půdě získané musily si za pomoci stavební společnosti postaviti domek, a brzy agrární pracovní poměry v jeho okrese podstatně se

zlepšily. Vždyť leží v povaze lidské, že člověk touží po tom, aby stal se vlastníkem, zvláště nemovitosti, a právem dí francouzský básník: Moje sklenice není velká, ale piji z číše vlastní a jsem spokojen.

3. Týmž cíl sleduje i politika rentových statků v Německu, která od r. 1892 znamenitých dodělala se výsledků; druhý a snad hlavní vedlejší její účel, poněmčení Polákův, nemám ovšem na mysli.

Osnova rakousk. zákona o statech rentových které zřízeny býti mají prostřednictvím zemských družstev agrárních, která již r. 1895 schválena byla na sjezdu rakouských zemědělců, má týmž účel, jako zákon pruský: rozmnožiti a sesílití střední stav rolnický, učiniti zemědělské dělnictvo usedlým, poskytnouti mu domov a obživu, a tím opouštění venkova přitřž učiniti.

Podali-li se zjednati pro přejímatele rentových statků příznivé ceny, není pochyby, že i u nás reforma tato způsobí mocný obrat na prospěch usazení zemědělského dělnictva a zachován bude venkovu nutný kmen dostatečných sil pracovních.

Učiní-li rozumná péče o blaho pracovního lidu venkovského hospodářskému dělnictvu pobyt na venkově vlastním, zdravým bytem příjemným, nebude uveden v pokušení záviděti dělníkům průmyslovým v městě, vystěhovalecká horečka klesne.

4. Poskytne-li se dělnictvu vyhlídka, opakují znova slova dělnické encykliky Lva XIII., že pílí dopracuje se jakéhoš, byť malého, pozemkového majetku, oba tábory se nevyhnutelně sblíží, poněvadž nebude tu více tak příkré protivy mezi nesmírným bohatstvím a nejkrasnější bídou.

Zemědělec je konservativním, nerad vzdává se zděděných tradic, nerad také opouští venkov, skýtal-li mu jen poněkud obstojné živobytí; o to však zavčas starati se jest povinností nejen jeho, nýbrž i státu a sdružení zemědělských, neboť je nejvyš nebezpečno odkládati s reformou venkovských dělnických poměrů, až by snad i tyto kruhy obyvatelstva zcela se odci-zily dnešnímu společenskému a hospodářskému řádu, pak nezachrání ho nikdo. Budeli míti zemědělský pracovník naději, že dodělá se statečku vlastního, že ne-

bude mu až na konec života na cizím pacholčiti, bude-li věděti, že jest mu pro dobu nemožnosti a stáří zaručena bezstarostná budoucnost a že nebude mu v dobách těch údělem možná žebrácká, budou-li zavedeny pro něho instituce, jimž do jisté míry již těší se dělník průmyslový, nebude o dělnictvo agrární nouze, početnost drobného rolnictva vzroste a tím sesílí stát.

Tím as vyčerpány jsou, ovšem povšechně jen, prostředky a návrhy, jimiž sociální politika dnes snaží se řešiti těžkou otázku bytovou tříd méně zámožných a dělnických.

5. Při všech těchto způsobech řešení otázky bytové na jednu důležitou sociální okolnost nesmí býti zapomínáno, aby byty pro dělnictvo, ať tím, či jiným způsobem pořízené, nebyly oddělovány ve zvláštní čtvrti a odlučovány od bytů tříd materielně lépe postavených, aby tak stálým stykem sousedského spolubydlení společenské třídní protivy se otřely a vyrovnávaly. Jest jisto, že vnějšímu pořádku a čistotě daří se daleko lépe, bydlí-li pohromadě lidé různých stavů, nežli v oddělených čtvrtích téže společenské třídy. Také výchově dětí je způsob tento daleko prospěšnější, neuvykajíť již z mládí nešťastnému třídní a tříštění společnosti vestavy, mezi nimižze je propast nepřeklenutelná.

Mravní povinností tak zvaných vyšších tříd je, dávati okolí svému vůbec a také jemnějšími formami svého vystupování zvláště dobrý příklad, což možným jest jen při sousedském spolubydlení. Z těchto důvodů upuštěno dnes od zřizování a podporování samostatných čtvrtí dělnických, jak druhdy bylo obyčejem (Myhlúzy, Basilej a j.), a přihlíží se k tomu, aby obyvatelstvo, pokud lze, promíšeně bylo usazeno. Poněvadž však přílišná vzdálenost dělnictva továrního od průmyslových ústředí znemožňuje společný rodinný stůl a také pravidelná dojíždka do továrny i při sebe větší láci 5—10 proc. výdělku pohlcuje, daleká chůze do továrny však síly dělníka vyčerpává, jest těm, kdo o byty dělnické v té či oné formě pečují, k tomu přihlížeti, aby pro dělnictvo poblíž závodů bylo s dostatek bytů, nikoli však čtvrtí výlučně dělnických.

XII. Vnější a vnitřní zařízení bytů dělnických.

1. Ideálem bytu vůbec je rodinný dům pro jednu aneb 2 rodiny; poskytujel z travější, v ohledu sociálním, mravním a národohospodářském nejvýhodnější přebývání, zvláště je li spojen se dvorkem aneb zahrádkou, kde po jednostranné mechanické práci nachází dělník ve středu rodiny toužený odpočinek. Vzduch a světlo má do domů těch volný vstup, a poněvadž domky ty se zahrádkami rozloženy jsou na značnější ploše, obyvatelé nejsou stísněni místem, jako v domech činžovních, a proto zařídí se zde dle potřeby, příjmů a zvyklosti, rodinný život těší se jistému osamocení, v němž se mu nejlépe daří. V rodinném domě má obyvatel svůj pravý domov, kdežto nájemník v domě činžovním je potulným nomádem. Dům rodinný má v každém ohledu tolik předností, že zvláště dnes, kdy zkracuje se doba pracovní a jeho sociální a mravní význam stává se patrnějším, ani dražší stavba a udržování domu rodinného tento význam nepřeváží. Stavba domu rodinného může však při náležitých úlevách stavebního řádu provedena býti ne-li laciněji, jistě ne draže, než poměrná k tomu část domu činžovního, jak o tom již dříve bylo pověděno.

2. Dovolí-li stavební úřady na obvodu města parcely méně hluboké s úzkými ulicemi štěrkovánými a připustí-li na těchto staveništích pouze stavbu nízkých jednopatrových domků po případě s podstřeším, nemůže spekulace ceny těchto pozemků přemrštěně zvýšiti. Dovolí-li se tu dále jen uzavřené řetězy úzkých domků a skupin domů s nízkými patry as 3 metry vysokých, ovšem při náležitém opatření ventilačním v každé místnosti, učiní-li také stavební řád pro domky rodinné jisté úlevy a výjimky, pak možno očekávati, že zdravé zastavění domy rodinnými v krátké době se uskuteční ¹⁾

Ovšem že domy tyto vzniknouti mohou jen v menších místech a na obvodech velkoměsta, kde tvoří se

¹⁾ Přednáška inž. Velicha; viz Věstník klubu stát. úředníků v Praze 1905, čís. 4.

svými zahrádkami přechod z předměstských domů činžovních do polí, kde pozemek není dosud předražen. Avšak i tu doporučí se k vůli úspoře systém dvojitého domu, v němž také každá rodina je pro sebe a se tří stran dostává se stavbám těm vzduchu a světla; společnou zdí ušetří se nákladu a odpadne průčelí k sousedům, domky jsou teplejší a bezprostřední sousedství skýtá větší bezpečnost, než osamocení, kterého mnohý ani nesnese.

3. Nejobvyklejší způsob stavby domků rodinných, poněvadž nejlacinější, je řada buď jednoduchá aneb dvojitá, avšak v tomto případě domy mají jen přední stranu volnou, strádá nedostatkem světla; aby oběma řadám dostalo se slunce, nutno řadu domů postavit od severu k jihu, čímž jedné řadě dostane se slunce východního, druhé pak západního; tím však také je fronta k západu obrácená vysazena nepříznivé povětrnosti. Stavby tohoto systému dvojité řady mají také nevýhodu nedokonalého větrání a proto doporučí se, pokud možno, řada jednoduchá s frontou a zahrádkami do ulice, zadní stranu majíc ovroubenou dvorky. Je patrné, že mají-li řady ty esteticky působiti a nemají-li býti na závalu komunikaci, nesmí býti dlouhé, nejvýš 100metrové, přerývané příčnými ulicemi.

4. Poněvadž domky rodinné jsou nejvýš jednopatrové s podstřeším a mají se k okolní přírodě připojovati, jest všeliké architektonické článkování a horizontální dělení nemístno; zde lze jen působiti přimknutím se k okolní přírodě. Při tom varovati se jest šablonovitosti a nedostatku individualisace, neboť přílišná jednotnost zevní stavby činí dojem chudoby, který časem, vlivem kouře blízkých továren, jen se zvyšuje. Proto mají stavitelé hleděti k zevní různosti těchto staveb, které docílí silnými stinnými fasádami, použitím různého materiálu, aby na první pohled nebylo již znáti, že jedná se o obydlí tříd chudších a rozdíl mezi chudobou a bohatstvím nebyl tak patrným. I domky dělnické mohou vypadati přívětivě, dá-li si stavitel práci a nehledí-li majitel na nepatrně zvýšený náklad.

Pokud týče se konstrukce a materiálu, má obě voleno býti co nejtrvanlivější, poněvadž každá větší oprava přichází chudším vlastníkům za těžko a má za následek, že domky brzy nevalně vypadají a sejdou.

5. Každý domek rodinný má míti aspoň jednu větší obytnou světnici, jednu, neb je-li rodina větší, 2—3 ložnice, komoru, kuchyni a příslušenství. Poloha, zvláště ložnic, má býti sluneční, poněvadž slunce a náležité větrání je důležitým zdravotním činitelem každého bytu. Nemenší důležitosti je také náležité rozdělení a velikost oken a dveří, aby nábytek dal se pohodlně a malebně rozestaviti. Zkrátka jest potřeba vyhnouti se všemu, co by útočností a praktičností bytu a nanejvýš zdraví obyvatel bylo na úkor. Nemístná sporivost nemstí se nikde tak trvale, jako zde.

Je-li s bytem spojena dílna, má míti vchod zvláštní, aby byl ušetřen byt hluku a výparů z ní vycházejících.

Používání kuchyně jako obytné světnice zabrání se tím, že výměra její je pokud možno malou, 6—8 m² stačí. Podlaha kuchyně, k vůli čistotě, je kamenná a stěny zvýší 1 1/2 m je výhodno natřítí olejovou barvou, aby daly se omýti. Kde je to možno, má voda býti zavedena do kuchyně. Nejdůležitějším předmětem kuchyně je ovšem iádny krb. Treba nebyl velký, má býti pevně a prakticky stavěn. Také kamna ve světnici mají tak býti zřícena, aby v zimě, za příčinou úspory, dalo se na nich vařiti.

Při dobrém rozdělení stačí jeden komín pro všechny místnosti, neboť více než 3 místnosti se v rodinném domku neotáplí.

Praktickou je při těchto bytech i menší komora, již lze užiti jako spíže, po případě jako pokojíku pro hosta; potom ovšem musí býti přiměřené velikosti.

Že také o řádné umístění, větrání a čistotu zachodu má býti postaráno, netreba připomínati, neboť o hygieně bytu již dříve bylo promluveno.

Aby bránilo se vlhku ze země, nejlépe dosící lze sklepy; ovšem že stavba se tím zdraží; avšak obytná světnice a ložnice mají vždy býti nad sklepem, podlahy ostatních místností mají položeny býti na beton,

opatřený náležitou kanalisací. Také zdivo základů má býti proti vnikání vlhkosti zabezpečeno izolacemi. ¹⁾

Že i střechám, na nichž ladný vzhled domků rodinných závisí, nemalá musí se věnovati péče jest jisto. Aby majitel vyhnul se střechám příliš nákladným a zbytečnému půdnímu prostoru, zvolí typ buď příkrý, aneb upotřebením cementu typ střechy ploché; nejlépe ovšem působí výrazné, převislé střechy z červených tašek.

6. Že útulně zřízený byt působí na obyvatele blahodárně, jest jisto, zrovna tak jako jisto jest, že v rodinách tříd pracovních nepotkáváme se s ním zhusta, poněvadž zde pro tento veliký, výchovatelský prostředek dětí i dorostlých nezřídka všeliký smysl chybí. Příčinou toho je někdy nouze, která dovoluje dělníkovi s tíží života uhájiti, jindy zakrnění citu pro slušnost a krásu, který nutno zase znovu vypěstiti, a někdy i nerozum rodičů, kteří vývoji smyslu pro krásu u děvčat brání, majíce to za věc zcela zbytečnou, a malý talent, který mohl a měl učiniti jednou domácnost mužovu útulnou, jsa bez podpory, zakrní.

A přece jako pták po peří, tak člověk po příbytku se poznává. Není to přepych, který činí příbytek útulným, vždyť nádhera a vkus nejdou vždy ruku v ruce a s tou ostatně v bytech dělnických nikde se nepotkáváme, a přece jsou tu a tam byty tříd nezámožných útulné, tak že cítíme se v nich jako doma, kdežto nádhera salonů boháčů nezřídka působí dojmem tísně a cizoty.

Čistoty a pořádku milovná žena i při skrovných příjmech mužových dovede upravití příbytek, tak že jest útulným. Ovšem není to jen čistota sama, která to způsobuje, nýbrž žena, jejímuž vlivu děkuje muž domov. Tam, kde žena tohoto vlivu schopnou není, buď tyranskou přemocí mužovou, aneb vlastní nedostatečností, není pravého, tím méně útulného domova. I při chudším nábytku bez zbytečného leštění, hran a rohů, věčného to skladiště prachu, který ladným sestavením se stěnami srostl a přirozeným zbarvením od klidných,

¹⁾ Jäger l. c str. 232 násl. I.

jednoduše zbarvených stěn pěkně se odráží, čistotou, pořízením lacinějších ozdob, správným závěsem obrazů, vhodným umístěním drobnůstek a nějakou květinou v oknech lze i z jednoduchého bytu laciným způsobem učiniti přibýtek útulný.

7. K tomu povolána jest v první řadě žena, ta však musí míti nejen pro útulnost bytu smysl, avšak nutno také, aby viděla, že tato snaha její muže těší; také muž musí míti smysl pro uspořádaný domov, a aby se toho dosáhlo, nutno již u dětí jej buditi. K tomu musí vésti děti domácí i školní výchova. Zvláště děvčata, budoucí ženy, již záhy mají býti nabádány k čistotnosti a pořádku, sloupům to útulného domova. Proto s potěšením lze vítati kursy domácnostní pro dělnice, v nichž se jim skýtá příležitost osvojiti si domácnostní vzdělání, přiměřené potřebám malé domácnosti, neboť čím skromnější je důchod, tím větší se činí nároky na zdatnost hospodyně, aby uměla i s málem vystačiti a mužovi útulný domov upravit.

Toho ovšem od žen, které od nejútlejšího věku posílány jsou do továren a které ani jako ženy a matky nemohou při dnešních mezdních poměrech mužových továrni práce zanechat, poněvadž jest mu do rozpočtu zařaditi i výdělek ženin, žádati nelze. V domácnosti, kde žena nepatří rodině, nýbrž továrně, není života rodinného, tím méně lze tam hledat útulného domova, neboť bez ženy pořádku milovné nemá dělník v domácnosti své pořádku, čistoty a všech ostatních podmínek spokojeného rodinného života. K tomu ovšem nestačí jen, aby byla žena práce továrni zbavena a zaujala jediné, jí patřící místo u krbu rodinného, ale potřebí, aby žena od svého mládí pro budoucí své povolání jako manželka a budoucí matka byla vychovávána. Toho, bohužel, dělnickým ženám se dnes nedostává. Do 14 let jdou do školy, kde na budoucí povolání jejich ovšem valného zřetele se nebere, a po té jdou nejčastěji do továrny, která není školou domácích ctností; toť zlo, které hlodá na kořenech rodin dělnických a jemuž ovšem nebude potud odpomoženo, pokud mezdní

poměry mužských dělníků se nezmění. Jen tehdy, až povede domácnost dělníkovu rozšafná žena, která cele jen domovu a rodině bude se moci věnovati, třeba bylo žítí rodině takové v chudobě, přece žítí bude v domově útulném, jehož dosíci lze i při malých prostředcích.

Tam, kde pilné ruce hospodyně hbitě se pohybují, tam přebývají i dva vzácní hosté, pořádek a čistota, jimiž dostává se i nepatrným věcem ušlechtilosti.

Dovede-li žena vtisknouti domácnosti své pečeť útulnosti, netřeba se jí báti, že muž bude dávatí přednost hospodě před domovem.

8. Málo však prospěl by i sebe útulnější byt, kdyby si ho obyvatelé nedovedli ušetřiti, a tu zase do popředí tlačí se otázka vlastního domu, jež každý spíše ušetří, než cizího, z něhož krev neteče. Proto dovolávají se společnosti, které pečují o nezištnou stavbu domů nájemných, solidárního ducha soudruhů. Tak berlínský spolek stavební má ve smlouvě nájemné, pokud týče se šetření bytu, jen toto již uvedené místo: »Očekává se, že v zájmu obecně užitečného účelu stavby s obydlím bude tak nakládáno, jakoby bylo vlastnictvím nájemcovým.« A to, jak zkušenost učí, stačí úplně.

Namnoze není ani známo širším třídám, jakého významu je pro ně dobrý byt a jak mají si ho vážiti, a tu je povinnost, aby o tom byly poučeny, a zvláště ženám má býti vloženo na srdce, čeho třeba se varovati a co činiti, aby obydli své nejen učinily, ale i zachovaly útulným. Nejlépe ovšem hodí se k tomu ten, kdo byt pronajímá, a pokud týče se společností stavebních a továrníků, kteří dělnictvu byty pronajímají, jsou tito povinni, poněvadž jedná se o byty obecně prospěšné, přesvědčiti se, zda bytů těch se šetří. Vždyť namnoze smysl pro zdravé a pohodlné bydlení úplně zakrněl, ba často nedostává se i vědomí, že nešetřením bytu nájemník nejvíce sám sebe poškozují. Nejlepší prostředek, jímž budí se smysl pro zachování bytu, je ovšem pomoc, aby dotýčný nájemník vlastního domku se dodělal; potom je jisto, že vlastního bytu bude šetřiti.

Přísným domácím pořádkem, dobrým příkladem, ale zvláště dozorem se strany slušných nájemníků, kteří sami dobrého bytu si váží a jej šetří, lze i ty, kdož by pro ušetření bytu valného smyslu neměli, vychovati tak, že aspoň ve vlastním zájmu byt, pokud lze, šetří.¹⁾

DOSLOV.

Jedna z nejdůtklivějších proseb té velké litanie utrpení lidu dělného a hospodářsky slabších tříd vůbec, volání po zdravém a lidském bydlení, které tak významno je v každém směru, vyžaduje větší sociální péče a horlivější činnosti, než s jakou potkáváme se u nás na poli tom dosud zanedbávaném, kde prosba ta je dosud hlasem volajícího na poušti.

A přece čím prozíravěji pečuje se řešením otázky bytové o tělesné zdraví, hospodářský rozvoj a zachování mravnosti bližního, tím více blíží se lidstvo k cíli svého sociálního poslání soustavnou a účelnou snahou humanitní, snažiti se po odstranění příčin duševní a tělesné bíd, profylakticky čeliti mravnímu a hmotnému zlu lidstva.

Čím energičtější bude snaha společnosti po dosažení zdravých bytů, tím větších zajisté výkonů bude zdravý jejich obyvatel schopen, tím příznivěji utváří se poměr mezi hospodářsky produktivními a neproduktivními živly obyvatelstva a s blahobytem stoupne i mravnost, neboť ode vždy bývala chudoba jednou z příčin nemravnosti — paupertas meretrix. Společenská bytost vrací společnosti s úrokem dary, jichž se jí od společnosti dostalo.

Úprava otázky bytové znamená tedy netoliko sociální, nýbrž i důležitý hospodářský a mravní pokrok.

Než to, co dosud v oboru otázky bytové vykonáno, ač záslužno, přec s těžší jen lze zváti něčím jiným, leč chvilkovou pomocí, pouhým začátkem velkého boje lidí dobré vůle s úmorným pauperismem

¹⁾ Jäger l. c. str. 242. II.

nejširších vrstev společnosti lidské, a proto naděje, že bychom se snad v dohledné době dožili podstatného zlepšení neutěšených bytových poměrů tříd nemajetných, není a nesmí být sanguinickou.

Jako neodstrašuje pilného zahradníka okolnost, že sám neužrál a neokusí ovoce stromů, které sází, tak nesmí také tento volný krok, jímž bere se řešení otázky bytové, odstrašovati ani ty, kdož plní skutkové a prozíravé lásky k bližnímu nezištně se jeho podpory účastní. Třeba nedočkali se ovoce ušlechtilých snah svých a símě jimi zaseté pozdě vzklíčilo, vyrostle přece v strom, nesoucí ovoce mnohonásobné, jak příklad toho ne jeden sledovali jsme na státech sociálně pokročilých, kde v této příčině již více než mnohoslibný počátek jest učiněn.

Ovšem, má-li snaze této nebe žehnati, nesmí se jí jednati jen o dobročinný sport aneb moderní dobročinnost pro ukrácení dlouhé chvíle.

Pro přítomnost lze čekati zlepšení poměrů bytových od čilejšího rozvoje společenstevního ducha (svěpomoc), rostoucího politického vlivu tříd dělných, které až zaujmou jednou v parlamentech a jiných sborech místo, které odpovídá důležitosti a významu jejich, zajisté neopomenou vlivu tohoto využítkovati na prospěch otázky bytové. Nemenšího významu pro zlepšení poměrů bytových je klesnutí míry úrokové a least non least zvýšení míry lásky k bližnímu, kterou moderní člověk začasté proti výslovné vůli písma sv. dlužen zůstává. Čím více klesne míra úroková, dle Herkner (l. c. str. 264), tím ochotněji budou kapitalisté ukládati jistiny své v bytech dělnických, které, jak všecka zkušenost učí, i při podstatně nižším, než dosud, nájemném, stále ještě budou dostatečné výnosnosti.

To vše předpokládá však obrod sešlé, zásadám mravouky křesťanské odcizené společnosti, která nezná více slov Spasitelových, zavrhuje přílišné pachtění se po statcích pozemských, nehlasajících však samotářské askese, aniž péči o hospodářský blahobyt na-prosto zatracujících.

»Občanská společnost,« dle Lev XIII. v dělnické encyklice, »byla křesťanským pořádkem obnovena, tím

učinilo lidstvo pokrok tak veliký, jakého před tím nebylo. Má-li nemocná společnost lidská býti vyléčena — a k neposledním jejím neduhům patří také otázka bytová — stane se tak jen tehdy, navrátí-li se k životu a pořádkům křesťanským. Úspěch každé společnosti záleží zajisté v tom, že snaží se dosáti cíle, pro nějž byla založena, takže činnost spolková tutéž má příčinu jako sám spolek. Odchylovati se tudíž od účelu, znamená úpadek společnosti, vraceti se k němu, uzdravení.«

Po smyslu těchto slov určuje se také zásadami křesťanské mravouky jediné správná a blahu obecnému prospěšná cesta řešení otázky bytové, je to cesta spořivosti jednotlivých členů a cesta lásky vzájemné celé společnosti.

Spořivost, kterou mravouka doporučí, je přirozená cesta k nabytí majetku, a proto nutno, aby vrátila se společnost k starému stanovisku, kde vznikal kapitál přičiněním a spořivostí. To však znamená, aby boháč navrátil se zase k zásadám obětavosti a lásky, která jen, za našich kapitalistických poměrů, poskytuje hospodářsky slabému odůvodněnou naději, že bude mu možno spořivostí jakéhos takéhos majetku se dopracovati.

To však také znamená, že má se navrátiti chudý k míře v žádání a užívání, jak ukládají to zásady téže morálky, které ovšem diametrálně liší se od všeobecné požívavosti, jakou dnešní vyšší i nižší společnost je ovládána.

»Idee a obětavost,« dí Fr. A. Lange, historik materialismu, »mohou naši kultura ještě zachrániti a cestu zhoubné revoluce proměnit v cestu požehnaných reforem.« Odkud však má přijíti tento duch obětavosti, který by nebezpečí, plynoucí z toho, že 90 procent všeho obyvatelstva nemá vlastního krovu a odkázáno je na milost a nemilost nepatrného zlomku menšiny, která ostatně nepřevyšuje ohromné chudé většiny ani dary ducha, ani srdce, a již přec zaručuje nynější řád právo tvrdě panovati, ne-li z oživeného ducha křesťanského, který oběma táborům vedle míry práv i míru povinností ukládá?

Odkud vzíti se mají toužené idee, ne-li z ducha sebezapření, který totožným jest s křesťanstvím?

Zákonná opatření mohou způsobiti vnější podřízení se, vnitřní však oživující duch musí přijíti z křesťanství, které ukládá povinnost spravedlnosti a lásky všem, bohatým i chudým, více ovšem povinností ukládajíc těm kdo více práv mají, lásku však, první a to největší příkázání, všem stejně, milovati bližního, jako sebe sama. Obě tyto ctnosti musí pronikati společnost, má-li lépe býti.

„Spravedlnost,“ dří Hitze,¹⁾ „je negativní, láska pozitivní, vlastně konstitutivní živel společnosti. Spravedlnost je individuální, láska sociální moment, spravedlnost dělí společnost, láska ji spojuje.“

Spravedlnost je ovšem základem sociální stavby, než v pouhém základu nemůže ještě nikdo bydleti a nedostaví-li jí ostatní sociální ctnosti a láska, která pojí různé třídy společnosti, tvoříc most mezi chudým a bohatým, která jen otvírá volnou cestu skutkům srdce a charakteru, marně pracovati budou ti, kdož stavěti začali, neboť nebudou moci dokončiti.

Tímto klíčem, který podřizuje v základu národní hospodářství mravouce křesťanské, ať připouštějí to národohospodáři zrna liberálního a sociálního, pokládajíc zásady ty za jakousi *quantité negligeeable*, čili nic, nutno řešiti otázky sociální vůbec, tedy také dělnickou otázku bytovou.

V záři těchto zásad nabývá i otázka bytová zcela nové podoby, než v jaké obyčejně se nám jeví. V tomto světle jeví se nám jako otázka, k níž vyhnaní synové Evy nikdy jiné odpovědi nedostanou, leč jen odpovědi slov věčné Pravdy: „Chudé vždycky máte sebou,“ a slov apoštolských: „Nemáme zde města zůstávajícího, ale budoucího hledáme.“

Země je a bude slzavým údolím, kde hřích a smrt stále žádají svou daň a kde materiální statky budou vždy údělem jen malého zlomku lidstva. Vždy bude více těch, kteří musí poslouchati, než těch, kteří

¹⁾ Kapital und Arbeit e.c.: Paderborn 1881 str. 228.

poroučejí, vždy bude více strádajících, než těch, jimž dobře se povede na zemi. A proto i všechna veřejná a soukromá opatření a snahy po úplném odstranění nouze vůbec a bytové zvláště, porovnáme-li je se skutečným nedostatkem, budou kusými, kapkou na kámen rozpálený.

To však nezbavuje nikoho sociální povinnosti, poněvadž přílišná chudoba vůbec, tedy i v příčině bytu, právě tak mravnosti je nebezpečnou, jako (upřílišené) bohatství, starati se dle sil o potřeby svého bližního, aby tak protivy třídní, třeba nemohly býti odstraněny, aspoň zmírněny byly, a aspoň část dělnictva, vyrvána proletární bídě, sebevědomě jednou po smyslu anglického přísloví zvolati mohla: *My house is my castle* — můj dům, třeba malý, jest mým a mou tvrzí.

OBSAH.

Strana

Předmluva	5
I. Význam bytu pro člověka vůbec a dělníka zvlášť:	
1. Jak soudil svatý Otec Lev XIII. o soukromém majetku.	
2. Působení bytu na duševní i tělesný vývoj člověka. Byt má zvlášť dělníkovi zabezpečovati klid a odpočinek. Požadavky zdravého bytu. Stavební řády české. Menších bytů stále ubývá. 3. Obraz bytu nedostatečného. Úřední prohlídka v Praze r. 1905 jistě takové byty našla. Následky nedostatečných obydlí. Obyvatelstvo stížené nouzí bytovou propadá alkoholu a jiným neřestem. 4. S nouzí bytovou potkáváme se i na venkově, hlavně tam, kde velkopřůmysl kořeny zapustil. 5. Příčiny nouze bytové v městech: soustředění pracovních sil, nezdravá pozemková a stavební spekulace. 6. Zvýšená míra bydlení stavu dělnického nejde stejným krokem se zvýšenou měrou výživy. K zmírnění nouze bytové přispívá do jisté míry také bázeň před nakažlivinami	9
II. Ještě dnes bydlí dělník nedostatečně: 1. Dělník bydlí v místnostech poměrně drahých a nepřiměřených. 2. Statistika dokazuje, že se v Čechách obytné poměry za posledních let zhoršily. 3. Obytné poměry středověkých měst. Otázka bytová dítko industrie. Správy měst nestačily úkolům které ukládal jim rychlý vzrůst měst, přílivem obyvatelstva venkovského. Nesnesitelné břemeno nájemné 4. Přelidnění bytů tříd méně zámožných u nás a jinde. Proč jsou byty přelidněné nezdravé 5. Drahota bytů středních tříd. Poměr nájemného k příjmům. Statistické zákony bytové 6. Jak škodí zdraví byty přeplněné. Souvislost mezi nezdravým bytem a souchotěmi. Statistika prof. Maixnera o obětech tuberkulocy. 7. Jiné nakažliviny a přeplněné byty. Zhoubný vliv města na tělesný vývoj obyvatelstva. 8. Úřední péče o byty nutna, jaká v té příčině praxe v Anglii. Úkol bytového úřadu. 9. Instrukce o dozoru bytovém ve městě Curychu	23
III. Mravní stránka otázky bytové: 1. Nedostatečný byt rozvrtem života rodinného. Napomenutí Schmollerovo. 2. Nouze bytová znesnadňuje práci církve. 3. Příčinou	

nouze bytové je nynější hospodářský systém. 4. Summa- rium nouze bytové. 5. Bytová reforma je otázkou kulturní prvého řádu	38
IV. Pomocné prostředky: 1. Zásady liberalismu v pří- čině otázky bytové. Jak představuje si řešení její sociální demokracie. 2. Jak chce řešiti otázku bytovou křesťanská politika sociální. 3. Stavební družstva a společnosti. 4. Státní moc musí zasáhnouti na ochranu hospodářsky slabších. Hunter o bezhlavé úpravě měst. 5. Počátek bytového ochranného zákonodárství. 6. Miquelův návrh bytového zákonodárství. 7. Účinnost bytové ochrany zákonně závisí na stavební organizaci státní a obecní. 8. Sociální demo- kracie svaluje stavební povinnost na obec a stát. Odpo- moci může koaliční duch, dosáhne-li se mu od povolaných k tomu činitelů podpory	44
V. Činnost akciových společností a družstev sta- vebních: 1. Význam nemovitého vlastnictví pro děl- níka. 2. Nezištná činnost akciov. staveb společností. Spo- lečnost Myhlůvská. 3. Stavební družstva dělnická, stinné stránky domků prodejných. 4. Výsledek činnosti jejich v Anglii, Německu a Švédsku. 5. Podpora družstev staveb- ních rakouským zákonem ze dne 8. července 1902. V Ra- kousku nedostává se stavebních družstev. 6. Lépe se osvěd- čují stavební společnosti, které staví domy nájemné . . .	56
VI. Společnosti stavební a úsporné pro stavbu domů nájemných: 1. Dvě jsou formy těchto organi- sací. Nadace Heřmana Meyera v Lipsku. Jejich mravní vý- znam. 2. Počátek společností těch hledati jest v Anglii. Typem těchto společností v Německu je stavební a úsporný spolek hanoverský. 3. Stavební spolek berlínský. Veřejná podpora těchto společností je nutná. 4. Úspěšná činnost těchto společností přiměla vládu německou k dovození, aby pojišťovny část svého kapitálu v nich ukládaly. Správa domů společenských, zřízení spolku. 5. Stavební společnosti bytů úřednických jinde a 6. u nás. 7. Některé nedostatky tohoto stavebního způsobu	69
VII. Spolupůsobení obcí při obecně prospěšné stavbě: 1. Podpora této stavby je povinností obce. Na co se podpora ta omezuje. Stavba bytů ve vlastní režii ve Freiburce. 2. Kdy je obec povinna sama stavěti. 3. Kde potkáváme se s tímto zřízením? Obce mají vinu na bídě bytové. 4. Městské zřízení a zastoupení lidu dělného. 5. Sta- vební činnost anglických měst ve prospěch dělnictva. 6. V čem spočívá hlavní činnost obcí pokud jde o otázku bytovou	85
A) Stavební plán a řád městský	95
B) Pozemková politika obcí	105
C) Zřizování útulen a domovin dělnických	113
D) Obecní podpora drobné stavby domů rodinných a obecně prospěšné stavební činnosti	117
E) Úřední bytový dozor	122

- VIII. Spolupůsobení státu v otázce bytové:
 1. Sociální demokracie staví se nepřátelsky proti snahám reformy bytové. 2. Povinnost svou součinně zasáhnouti v otázku bytovou plní stát: a) zákonodárstvím, b) dozorem, c) státní stavební bankou, d) stavebními úlevami. Tato pomoc nutně vyžaduje stanovití pojem obecně užitečných staveb bytových. 3. Stát má si všimati městských plánů upravicích a vydáti potřebné zákony o vyvlastnění. 4. Státní i obecní bytová reforma jeat s prospěchem dělnictva . . 125
- IX. Stavební povinnost zaměstnavatelův:
 1. V menších místech je zaměstnavatel povinen postarati se o byty svých dělníků. Jakými byty takové býti nemají. 2. Tato povinnost přísluší i státu jako zaměstnavateli a někteří s'átové jsou si této povinnosti vědomi. 3. Příkladu toho následovati mají i velkoobce. Čeho se při tom varovati. 4. Také velkopřůmysl vidí, že nestačí jen hygienická péče o dělnictvo v továrně, nýbrž že potřebí dělníkovi také zdravého bytu. Tovární byt nesmí býti příčinou upřílišené odvislosti dělníkovy. 5. Povinnost stavby bytů dělnických přísluší zvlášť továrníkům, jejichž výrobky leží se zvýšené celní ochraně. Činnost Hämmerlova v Dornbirnu. 6. Saltaire, jeho stkvělé a stinné stránky. Dělnické byty Kruppovy. 7. Stavební činnost některých zaměstnavatelů ve Francii. 8. Tovární byty osamocených dělníků 182
- X. Návrh Schäffle-Lechlerův a Brandtsův v příčině otázky bytové: 1. Hlavní myšlenky návrhu Schäffle-Lechlerova. 2. Návrh podroben ostré kritice demokratických a kathedrových socialistů. 3. Myšlenky návrhu Brandtsova. 4. Usnesení delegátů katolických spolků dělnických v Norimberce 142
- XI. Potřeba dělnických bytů na venkově: 1. Úbytek zemědělského obyvatelstva v Rakousku. Příčina zjevu jeho. 2. Dělnictvu zemědělskému, má-li se na venkově udržeti, potřebí vlastního krbu. K tomu hodí se spolky raiffeisenské. 3. Politika zřizování rentových statků v Německu a Rakousku 4. Lev XIII o vlastnictví pozemkovém. 5. Dělnické byty nemají tvořiti zvláštní dělnické čtvrti . . 146
- XII. Vnější a vnitřní zřízení bytů dělnických.
 1. Přednosti domu rodinného. 2. Domky rodinné jsou dosažitelné i dělnictvu, poskytnou-li se jim jisté výhody. 3. Typy domů rodinných. 4. Jejich vnější architektonická úprava 5. Vnitřní rozdělení a zřízení. 6. Nevynutitý smysl rodin dělnických pro útulnost bytu. Potřeba smyslu pro útulný byt. 7. Úloha ženy. 8. Útulný byt nutno si zachovati. Prostředky, jimiž budí se smysl pro zachování bytu . 151
- Doslov 157

- Svazek XIV.: „**Mimo církev není spásy**“. Studie o nesnášlivosti církve. Napsal August Nicola s. Vyňato ze spisu »Filosofické studie o křesťanství«. Dle VII. franc. vydání přeložil Vojtěch Kameš. Cena 1 K.
- Svazek XV.: P. Lva z Hammersteinů T. J. „**Od ateismu k plné pravdě (Edgar)**“. Autorisovaný překlad dle 9. vyd. pořídil Alois Svojsík. Cena K 2·30.
- Sv. XVI.: P. J. Biederlacka T. J. „**Otázka sociální**“. Přeložil Dr. Ferdinand Beneš. Cena 2 K 50 h.
- Svazek XVII.: Rudolfa Vrby „**Stávky**“. Několik úvah z bojiště práce s kapitálem. Cena 1 K.
- Svazek XVIII.: P. Aug. Röslera C. SS. R.: „**Pravá a nepravá emancipace žen**“. Cena 60 h.
- Svazek XIX.: „**Mozek a duše**“. Napsal Dr. Štěp. Pawlicki. Přeložil Frà Jos. Mergl. Cena 80 h.
- Svazek XX.: P. Bern. Duhra T. J. „**Bajky o jesuitech**“. Přeložili a doplnili Dr. Jos. Tumpach a Dr. Ant. Podlaha. S dodatkem „**Co jsou jesuité?**“ od P. Jos. Svobody T. J. Cena K 12·60.
- Svazek XXI.: Dra Rich. Špačka „**Práce ve světle zjevení Božího**“. Cena 80 h.
- Svazek XXII.: „**Katolická filosofie dějin**“. Napsal Louis Leroy, přel. Vojt. Kameš. Cena 80 h.
- Svazek XXIII.: „**Několik vynikajících katolických povah XIX. století**“. Napsal L. z Hammersteinů, přel. prof. Jan Kosina. Cena K 2·30.
- Svazek XXIV.: Dra. Jana Sýkory „**Pravost, neporušenost, věrohodnost a příslušná vážnost knih novo zákonních vůbec, evangelií pak zvlášť**“. Cena K 1·60.
- Svazek XXV.: P. J. A. Krose: „**Jak náboženské vyznání působí na mravnost**“. Cena 1 K.
- Svazek XXVI.: Fr. Tom. Cármary „**Náboženství a věda**“. Odpověď na Draperovy Dějiny konfliktů mezi náboženstvím a vědou. Přel. A. Fre cr. Cena K 4·80.
- Svazek XXVII. „**Východní církevní otázka a úkol Rakouska při jejím řešení**“. Napsal prof. dr. Alb. Ehrhard. Přeložil Dr. K. B. Kašpar. Cena 1 K.
- Svazek XXVIII.: „**Víra katolická dokázaná a obhájená slovy a důvody nepřátel**“. Napsal Jak. Bottan. Ve výběru z vlaš. podává ThC. J. Mergl. Cena K 2·50.

Svazek XXIX.: Fr. Tischera: „**Heřman hrabě Černín z Chudonic**“. Cena K 3.50.

Svazek XXX.: „**O bolesti**“. Napsal Msgr. Em. Bougaud, biskup lavalský. Přel. Ant. Melka. Cena 90 h.

Svazek XXXI.: „**Bedřich Nietzsche a jeho filosofie**“. Napsal Dr. Ant. Podlaha. Cena K 1.80.

Svazek XXXII.: P. Vavřince Wintery „**Odboj Broumovských**“. Cena 60 h.

Svazek XXXIII.: Dra. J. Kachníka „**Dějiny filosofie**“. Cena 4.10 K.

Svazek XXXIV.: **Základní nauky církve katolické, jak je podává a proti moderním bludům socialním hájí papež Lev XIII.** Z projevů papežových sestavil Dr. Česlav M. Schneider. České vydání pořídil prof. Václav Müller. (Cena K 4.70.)

Svazek XXXV.: Dra. Jaroslava Sedláčka „**Úvod do knih Starého Zákona**“. (Cena 5 K.)

Svazek XXXVI.: Prof. dr. Al. Musila „**Od stvoření do potopy**“. (Cena 2 K.)

Svazek XXXVII.: „**Animismus**“. Napsal Dr. A. Borchert, přel. Vojt. Vávra. (V tisku.)

Svazek XXXVIII.: Dr. Al. Soldáta „**Bytová otázka dělnická**“. (Cena K 1.70)

Na řadu přijdou: „**Socialní dějiny české doby starší**“ od prof. František Vacka; „**Eucharistie ve světle nejstarších památek literárních, ikonografických a epigrafických**“. Napsal Dr. Josef Bilczewski, arcib. ve Lvově, podává Dr. J. Tumpach; „**Výbor z listů sv. Kateřiny Sienské**“ podává Dr. K. Vrátný; „**Stručné dějiny křesťanského umění výtvarného se zvláštním zřetelem k zemím českým**“ od Dra. Ant. Podlahy. (S hojnými obrazy.) „**Ženská otázka**“ od prof. Dra. J. Sedláka v Brně; „**Dějiny staršího písemnictví křesťanského**“ s připojenou anthologií; **Aesthetika** všeobecná i zvláštní; **Astronomie** a mn. j.

Vzdělávací knihovna katolická

vychází v seš. o 3 arších. — Cena sešitu **50 hal.**

Cyrillo-Methodějské knihkupectví G. Franci v Praze